

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**EBU MUHAMMED BEDRUDDÎN MAHMÛD EL-AYNÎ'NİN "ŞERHU SÛNENİ
EBÎ DAVUD" VE "UMDETÜ'L- KÂRÎ FÎ ŞERHİ SAHİHİ'L-BUHARÎ"
ESERLERİNDEKİ KİTABU'S-SALAT BÖLÜMÜNÜN MUKAYESESİ**

MERYEM NUR GÖZÜKARA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**EBU MUHAMMED BEDRUDDİN MAHMÛD EL-AYNÎ'NİN "ŞERHU SÛNENİ
EBÎ DAVUD" VE "UMDETÜ'L- KÂRÎ FÎ ŞERHİ SAHİHİ'L-BUHARÎ"
ESERLERİNDEKİ KİTABU'S-SALAT BÖLÜMÜNÜN MUKAYESESİ**

MERYEM NUR GÖZÜKARA

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Serkan Çelikan

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydın

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Muhammet Yılmaz
(Danışman)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydın

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Serkan Çelikan

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

/ /2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2021

Meryem Nur GÖZÜKARA

ÖZET

EBU MUHAMMED BEDRUDDÎN MAHMÛD EL-AYNÎ'NİN "ŞERHU SÛNENİ EBÎ DAVUD" VE "UMDETÜ'L- KÂRÎ FÎ ŞERHİ SAHÎHİ'L-BUHARÎ" ESERLERİNDEKİ KİTABU'S-SALAT BÖLÜMÜNÜN MUKAYESESİ

Meryem Nur GÖZÜKARA

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

Kasım 2021, 97 sayfa

Bedruddîn Mahmûd el-Aynî, çok sayıda eser yazmış hicrî IX. asrın önde gelen âlimlerindendir. Bu çalışma, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinin namaz bölümleri çerçevesinde ele alınmıştır. Tezde, iki eserin namaz bölümlerinde bulunan benzer hadislerden ve bablardan yararlanmak suretiyle kıyaslama yapılmıştır. Bu iki eser arasındaki farklılıklar ve benzerliklerin bulunması amaçlanmıştır. Tezde eserlerin nüsha farklılıklarına, Aynî'nin her iki eserinde diğer âlimlere yaklaşımlarına, bab başlıklarında bulunan benzerliklere dikkat çekilmiştir. Bir hadis açıklanırken ele alınan konular bağlamında hadislerin sıhhatinin incelenmesi, isnâd beyanı, ricâl beyanı, tahrîc beyanı gibi konuların Aynî tarafından ele alınma şekli, mukayeseli olarak incelenmiştir. Yapılan çalışmanın sonunda *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinde bulunan hadislerin, ayetler ve diğer hadislerle delillendirilme biçimleri ve ihtilaflı hadislerin yorumu ele alınmıştır. Kısaca Aynî'ye ait bu iki eser arasında yöntemsel farklılıklar tespit edilmekle beraber, Aynî'nin yorumları kapsamında birbiri ile çelişen farklılıklara rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Aynî, Umdetü'l-kârî, Şerhu Sünen, şerh, namaz, isnâd, ricâl, nüsha.

ABSTRACT

COMPARISON OF THE KITABU'S-SALAT SECTION IN THE WORKS OF EBU MUHAMMED BEDRUDDÎN MAHMUD AL-AYNÎ IN "SHARHU SUNEN ABI DAVUD" AND "UMDETU'L-KARI FI SERHI SAHIHI'L-BUHARI"

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. Muhammet YILMAZ

November 2021, 97 pages

Bedruddin Mahmud al-Aynî wrote many works in the IX. He is one of the leading scholars of the century. This study has been handled within the framework of the prayer sections of the works of *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* and *Umdetü'l-karî fi Şerhi Sahihi'l-Bukhari*. In the thesis, a comparison has been made by making use of similar hadiths and chapters in the prayer sections of the works of two books. It is aimed to find the differences and similarities between these two works. In the thesis, attention is drawn to the differences in the copies of the works, the approaches of Aynî to other scholars in both works, and the similarities in the titles of the chapters. In the context of the issues discussed while explaining a hadith, the way in which Aynî handled the issues such as the examination of the authenticity of the hadith, the statement of isnâd, the statement of the rijl, the statement of the tahric were examined comparatively. At the end of the study, the ways in which the hadiths in the works of *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* and *Umdetü'l-karî fi Şerhi Sahihi'l-Bukhari* are evidenced by verses and other hadiths and the interpretation of conflicting hadiths are discussed. In short, although there are methodological differences between these two works of Aynî, no conflicting differences have been found within the scope of Aynî's interpretations.

Keywords: Hadith, Aynî, Umdetu'l-Kari, Sharhu Sunen, commentary, prayer, isnad, rical, copy of the books.

ÖN SÖZ

Bir hadis veya hadis kitabında yer alan rivâyetler üzerine yapılmış olan şerh çalışmaları, İslamî literatürde önemli faaliyetler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yazılmış olan hadis şerhlerinin önde gelenlerinden birisi Bedruddîn Mahmûd el-Aynî'nin *Sahîh-i Buhârî* üzerine kaleme aldığı *Umdetü'l-kârî fî Şerh-i Sahîh-i'l-Buhârî* eseridir. *Sünen-i Ebû Dâvûd* üzerine yazılmış olan *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eseri de onun diğer önemli bir hadis şerhi eseridir. Aynî'nin ilmî birikimini gösteren ve yorumlarına işaret eden bu hadis şerhleri arasındaki farklar, üzerine çalışılmamış dikkati çeken bir meseledir.

Tezde Aynî'nin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerh-i Sahîh-i'l-Buhârî* eserleri namaz bölümü özelinde incelenmiş, *Sünen-i Ebû Dâvûd* ve *el-Câmiu's-Sahîh*'de bulunan rivâyetleri Aynî'nin şerh etme metodu, hadisleri ricâl-sened özelinde incelemesi, rivâyet üzerine yapılan tahrîc çalışmaları, hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına Aynî'nin katkıları ele alınmıştır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, Aynî'nin hayatı ve eserleri kısaca tanıtılmıştır. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserleri hadis ilmi çerçevesinde incelenmiştir. Aynî'nin iki şerh eserini yazarken kullandığı nüsha farklılıkları araştırılmıştır. Aynı zamanda *Umdetü'l-kârî* ve *Şerhu Sünen*'de Aynî'nin diğer âlimlere dair görüşleri, iki eserdeki benzerlik ve farklılıklarıyla araştırılmıştır.

İkinci bölümde ise *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinin şerh metodu ve bab başlıkları incelenmiş, rivâyetlerin ricâl, isnâd ve tahrîc alanları açısından kıyaslaması yapılmıştır. Rivâyetlerin anlaşılması ve yorumlanması bağlamında hadislerin diğer rivâyetlerle ve ayetlerle uyumunun delil gösterilme yöntemleri kısaca açıklanmıştır ve ihtilaflı hadislerin yorumları incelenmiştir.

Çalışma sürecinde tavsiyeleri ile yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Yılmaz'a, konunun tespiti, çalışma yöntemi ve çalışma sürecinde yanımda olan babam Hüseyin Hasırcı'ya, her türlü desteğini esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Nagihan Emiroğlu'na, değerli fikirleriyle yol gösteren Arş. Gör. Ömer Faruk Maden'e ve sevgili eşim Dr. Furkan Gözükar'a şükranlarımı sunarım.

Meryem Nur GÖZÜKARA

Adana 2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	ii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Metodu ve Kaynak Değerlendirmesi	2

BÖLÜM I

HADİS ŞERHLERİNE DUYULAN İHTİYAÇ ÇEVRESİNDE AYNÎ

1.1. Aynî (855/1451)'nin İlmî Hayatı	7
1.2. Eserleri	8
1.2.1. <i>Umdetü'l-kârî</i> Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri	10
1.2.2. <i>Şerhu Süneni Ebî Dâvûd</i> Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri	14
1.3. Ana Kitabın Rivâyet ve Nüshaları Arasındaki Farklar	21
1.3.1. <i>Umdetü'l-kârî</i> 'de Sahîh-i Buhârî Nüsha Farklılıkları	22
1.3.2. <i>Şerhu Sünen</i> 'de <i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i> Nüsha Farklılıkları	24
1.3.3. Ana Kitapların Rivâyet Senedleri	25
1.4. Aynî'nin Yararlandığı Kaynaklar	29
1.4.1. Aynî'nin Kendine Ait Eserleri Delil Getirmesi	32
1.4.2. Mevzû Hadis Eserlerine İşareti	33
1.4.3. Diğer Âlimleri Tenkidi	34
1.4.3.1. İbn Hazm'ı (456/1064) Tenkidi	34
1.4.3.2. Ahmed b. Hanbel'i (241/855) Tenkidi	35
1.4.3.3. İbnü'l- Cevzî'yi (597/1201) Tenkidi	36
1.4.3.4. Kâdî İyâz'ı (544/1149) Tenkidi	37
1.4.3.5. Süheylî'yi (581/1185) Tenkidi	38
1.4.3.6. Gazzâlî'yi (505/1111) Tenkidi	39

1.4.3.7. Kelâbâzî'yi (380/990) Tenkidi	41
--	----

BÖLÜM II

ŞERHU SÜNENİ EBÎ DÂVÛD VE UMDETÜ'L-KÂRÎ FÎ ŞERHİ SAHÎH-İ BUHÂRÎ ESERLERİ MUHTEVA YÖNÜNDEN KIYAS

2.1. Bab Başlıkları İncelemesi	45
2.1.1. Kitâbu Salât Çerçevesinde	46
2.1.2. Ezan Babı Çerçevesinde	48
2.1.3. Art arda İki Bab Arasındaki Uyumun İncelenmesi	49
2.1.4. Bab Başlığı ile Hadisin Uyumuna	49
2.2. Aynî'nin Hadisleri Şerhlerinin Muhteva Yönünden Kıyaslanması	51
2.2.1. Sened Yönünden Kıyas	54
2.2.2. Ricâl Yönünden Kıyas	56
2.2.3. Tahrîc Yönünden Kıyas	62
2.2.3.1. "Cuma gününde öyle bir saat vardır ki" Hadisinin Tahrîci	65
2.2.3.2 "Küsûf Namazı Sadaka Babı" Hadisinin Tahrîci	66
2.3. Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması	67
2.3.1. Hadise Ayetten ve Hadisten Delil Getirme	68
2.3.1.1. Hadislere Ayetleri Delil Getirme	69
2.3.1.2. Hadiste İfade Edilen Bir Kavramı Ayetle Açıklama	70
2.3.1.4. Hadise Hadisten Delil Getirme	71
2.3.2. İhtilafî Hadislerin Yorumu	72
2.3.2.1. Cem ve Te'lif 73	
2.3.2.1.1. Tahsis	74
2.3.2.1.2. Takyid	75
2.3.2.1.3. Haml	76
2.3.2.2. Tercih	77
2.3.2.2.1. İsnâd ile İlgili Tercih	77
2.3.2.2.2. Metin ile İlgili Tercih	79

SONUÇ	80
KAYNAKLAR	82
EKLER	89
ÖZGEÇMİŞ	97

KISALTMALAR

AÜİFD: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b.: Bin, İbn (oğlu)

Bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren, tercüme eden

DEÜİFD: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ed.: Editör

HTD: Hadis Tetkikleri Dergisi

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

nşr. : Neşreden, nâşir

s.: Sayfa

ss.: Sayfa sayısı (sayfa aralığı)

s.a.: Sallallâhü aleyhi ve sellem

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SÜİFD: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

thk. : Tahkik

UÜİFD: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

yay.: Yayınları, yayıncılık

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bedruddîn el-Aynî (855/1451), ilmî hayatın oldukça canlı olduğu bir ortamda yaşamış, İslamî ilimlerde halkın ve ilim çevrelerinin karşılaştıkları sorunları çözmeye gayret göstermiş bir âlimdir. Bu anlamda biri Ebû Dâvûd'un *Süneni* üzerine *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, diğeri *Sahîh-i Buhârî* üzerine *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* olmak üzere iki önemli şerh yazmıştır. Bu şerhleri yazmadaki amacı ise şöyle ifade edilebilir: Hadislerin sıhhatinden emin olamayan halkın şüphelerini gidermek, tartışmalı konularda farklı görüş sahiplerinin yorumlarını incelemek, çalışılan ana hadis kaynaklarının o güne kadar değişmeden gelebilmesi için oluşturulan nüshaları araştırmak, hadislerden çıkarılan hükümleri ele almak. Bu açıdan ilk olarak kaleme aldığı *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve ömrünün sonlarında ortaya koyduğu *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* önemini koruyan önemli eserlerdir. Tespit edilebildiği kadarıyla Aynî'nin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimli eserlerinin benzer konular çerçevesinde kıyaslanması ve yorum farklılıklarının ön plana alınması amacıyla yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Aynî'nin iki eser üzerindeki yöntem ve yorum farklılıklarını incelemek bu araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

Tezde iki eserin tüm konular bağlamında ele alınması çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ile *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserleri arasındaki farklar namaz bahsi çerçevesinde incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı namaz konusu çerçevesinde Aynî'nin iki eser arasındaki yorum farklılıklarını tespit edip, ortaya koymaya çalışmaktır. Ayrıca çalışmada Aynî'nin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserleri arasında, hadiste ele aldığı temel disiplinler gruplandırılarak iki eserin hadis yorumlarında bulunan benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmaktadır.

2. Araştırmanın Metodu ve Kaynak Değerlendirmesi

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinde Aynî'nin hadislere bakışının ve hadisleri yorumunun karşılaştırmasını yapmak, hadis şerhlerinde usûl haline gelmiş yöntemleri ön planda tutmayı gerektirir. Hadislerin incelenmesinde uygulanan bu metotların başlıcaları; hadis senedinin ricâl ve isnâd yönünden ortaya konulması, hadisin incelenmesinde metnin Arap dil bilgisine uygun şekilde anlaşılması, rivâyette bulunan garîb kelimelerin anlamının araştırılması, hadisten istinbat edilen fıkıh hükümlerinin açıklanması, tartışmalı meselelerin çözümlenmesi, rivâyetlerin içeriğindeki metnin ayet ve hadislere arz edilmesi, ihtilaflı görülen hadislerin uzlaştırılması olarak zikredilebilir. Tezde kıyaslanan *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserleri de yukarıdaki yöntemlere göre tertip edilmiştir. Bu sebeple çalışma, belirtilen şerh yöntemleri ölçüsüyle sınıflandırılmıştır. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eseri Aynî'nin ilk çalışmalarından biridir. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eseri, içerisinde Kitabu't-Tahâret, Kitabu's-Salâh, Kitabu'l-Cenâiz ve Kitabu'z-Zekât bölümlerini barındırmaktadır. Aynî'ye ait olan *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eseri ile ortak olan bu konular arasında muhtevası en geniş olan Kitabu's-Salâh bölümüyle çalışma sınırlandırılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, Bedruddîn el-Aynî'nin ilmi şahsiyeti, *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* ve *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Aynî'nin şerh ederken dikkate aldığı *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd* eserlerinin rivâyet senedleri ve nüsha farklılıkları araştırılmaktadır. Ayrıca bu iki eserde diğer âlimlere yönelik yaklaşımları incelenmektedir.

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, sünen türü bir eser üzerine yazılmışken, *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, câmi' türü eser üzerine yazılmıştır. İki farklı tür hadis kaynağına yazılmış bu eserleri kıyaslarken birtakım problemlerle karşılaşılması amacıyla tezin ikinci bölümünde benzer veya ortak rivâyetler ya da benzer bab başlıkları tercih edilmiştir. Bu açıdan kıyaslama yapılmıştır. Namaz kitabında yer alan her konudan rivâyetler seçilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinin muhteva ve kaynak yönünden kıyaslaması yapılmaktadır. Öncelikle iki eserdeki bab başlıkları incelenmektedir. Ardından hadisler daha detaylı bir

şekilde tetkik edilerek Aynî'nin hadisleri ele alma metodu araştırılmaktadır. Hadislerin sıhhatini ele alan kaynaklar, isnâd ilmi ile ilgili açıklamalar, ricâl beyanının incelemesi, tahrîc çalışmaları bu bölümde ele alınan hususlardır.

Çalışmada Aynî'nin, rivâyetleri şerh yöntemi incelenerek, ayet ve hadisleri delil getirmede Aynî'nin dikkat ettiği hususlar, ihtilaflı hadislere yaklaşımı vb. konular çerçevesinde şerh anlayışı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Son olarak değerlendirme kısmıyla çalışma tamamlanmaktadır.

Araştırmanın iki ana kaynağı *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* eserleridir. Başta *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* olmak üzere, Talat Sakallı'nın *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi* isimli kitabından sıkça faydalanılmıştır. Ayrıca Talat Sakallı'nın “Hadis Tartışmaları (İbn Hacer-Bedruddîn Aynî)” makalesi, *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu II. Hadis İhtisas Toplantısı* çalışmaları, faydalanılan kaynaklardandır. Zişan Türcan'ın temel hadis şerhlerini incelediği çalışması *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri* ile yine onun “Hadis Şerhçiliği Doğumu ve Gelişimi” makalesi ve Mustafa Macit Karagöoğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Hadis Şerh Literatürü I* isimli eser, Mehmet Dinçoğlu'nun *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)* isimli eser tezde müracaat edilen diğer eserlerdendir.

BÖLÜM I

HADİS ŞERHLERİNE DUYULAN İHTİYAÇ ÇEVRESİNDE AYNÎ

Hadis tarihinde hadis şerhinin ilk örnekleri, Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme dayandırılmaktadır.¹ Hz. Peygamber kendi ifade ettiği bazı sözleri açıklamış, onun döneminde sahabîler Hz. Peygamber'in bizzat ağzından duymadıkları rivâyetleri Resûlullah'a sormuşlardır.² Hadis şerhinin ilk aşamaları ashâbın ve tabînin yaşadıkları yıllarda da artarak devam etmiştir.³ Bu dönemde rivâyetlerin anlaşılma ve yorumlanma çalışmaları yapılmıştır.⁴ Müstakil olarak tek bir rivâyet ele alınmış, rivâyetin farklı senedleri toplanmış, ilgili rivâyet için söylenen sahabe ve tabî'n sözleri rivâyetin anlaşılmasında yol gösterici olmuştur. Bu şekilde hadislerin yanlış anlaşılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁵

Rivâyetlerin tedvin ve tasnif döneminin başlaması ile şerh çalışmaları daha sistemli bir hale gelmiştir. Bir hadis kaynağı üzerine yazılan müstakil şerh literatürünün oluşum çalışmaları başlamıştır.⁶ Bir hadis kaynağı üzerine şerh yazma çalışmaları II-III. / VIII-IX. yüzyıllarda *Muvatta* eserine şerh yazılmasıyla başlatılmaktadır.⁷ Bu şekilde hadis şerh literatürü başlamış oldu. Pek çok hadis şerh eseri kaleme alınmasıyla İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* ve Aynî'nin *Umdetu'l-kârî* eserlerinin de içinde bulunduğu hadis şerh edebiyatı oluştu.

¹ Canlı, Mustafa, *Hicri İlk Dört Asırda Hadis Şerhçiliği* (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1998, s. 172-181.

² Çiftçi, M. Emin, "Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 3/1, ss. 42-53, 2019.

³ Çiftçi, "Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı", s. 53.

⁴ Efendioğlu, Mehmet, "Şerh (Hadis)", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 559-560, İstanbul 2010.

⁵ Çiftçi, "Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı", s. 50.

⁶ Canlı, "Hicri İlk Dört Asırda Hadis Şerhçiliği", s. 180.

⁷ Efendioğlu, "Şerh (Hadis)", s. 560.

Hadis âlimleri şerh edebiyatına çok rağbet gösterdiler. Öyle ki sadece *Sahîh-i Buhârî* üzerine te'lif edilen ikiyüzü aşkın şerh türü eser bulunmaktadır.⁸ Âlimler, özellikle otorite olmuş hadis eserlerine şerh yazmışlardır.⁹ *Kütüb-i Sitte* eserlerinden *Sahih-i Müslim* üzerine yaklaşık on şerh¹⁰, Tirmizî'nin (279/892) *Sünen*'i üzerine altı şerh¹¹, Ebû Dâvûd'un *Sünen-i* üzerine on bir şerh¹², Nesâî'nin (303/915) *Süneni*'ü üzerine yazılmış bilinen beş şerh,¹³ İmam Mâlik'in (179/795) *Muvatta* 'ının yaklaşık yedi adet şerhi¹⁴ bulunmaktadır.

İslam dünyasında otorite olmuş eserlere şerh yazmak, şerh müelliflerinin kendi ilmî birikimine güvenmesini gerektirmektedir. Çünkü âlimlerin şerh yazmalarının bir sebebi kendi ilmî birikimlerini ortaya koymaları olmuştur.¹⁵ Bedruddîn el-Aynî de *Kütüb-i Sitte* 'den iki esere şerh yazmış ve böylelikle ilim çevrelerinde kendi isminden çokça söz ettirmiştir. *Kütüb-i Sitte* 'den şerh yazdığı eserlerden biri *Sünen-i Ebû Dâvûd* üzerine yazılmış olan *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, diğeri ise *Sahîh-i Buhârî* üzerine kaleme alınmış *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* dir.

Memlûkler dönemi ansiklopedistleri ve büyük şarihleriyle ön plana çıkmış “ansiklopediler çağı” olarak anılmıştır.¹⁶ Bu dönemde serd edilen çalışmalar yaygın olarak önceki asırlarda yaşamış olan ulemanın eserlerine yazılan şerhler, hâşiyeler, zevâidler ve ta'likler türünde kaleme alınmıştır.¹⁷ Şerh türü eserler kendi dönemlerinde halkın tartıştığı temel konuları içinde barındırmıştır.

Memlûkler döneminde, meşhur hadis kitaplarında bulunan hadislerin sıhhatinin sorgulanması,¹⁸ hadis kaynağındaki bir rivâyet yerine o kitabın tamamı hakkında hüküm verme ve genellemeci yaklaşımla tahkim etme sorunu,¹⁹ halkın dönem itibariyle yaşadıkları

⁸ Efendioğlu, “Şerh (Hadis)”, s. 559.

⁹ Yardım, Ali, *Hadis I-II*, II, Damla Yayınevi, İstanbul 2017, s. 120.

¹⁰ Kandemir, Yaşar, “el-Câmiu's-Sahîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIIX, s. 126-7, ss. 124-129, İstanbul 1993.

¹¹ Çakan, İ. Lütfi, “el-Câmiu's-Sahîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIIX, s. 131, ss. 129-132, İstanbul 1993.

¹² Dinçoğlu, Mehmet, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, TDV Yay., Ankara, 2012, s. 114.

¹³ Kandemir, Yaşar, “es-Sünen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXXXX, s. 147, ss. 147-8, İstanbul 2010.

¹⁴ Kandemir, Yaşar, “Muvatta”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI, s. 417, ss. 416-418, İstanbul 2006.

¹⁵ Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, 2012 İstanbul, s. 182.

¹⁶ Yiğit, İsmail, “Memlûkler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXX, s. 95, ss. 90-97, İstanbul 2004.

¹⁷ Yılmaz, Muhammet; Emiroğlu, Nagihan, “Memlûklerde İlmî Hayat ve Kadınların İlmî Hayattaki Yeri”, *Turkish Studies-Religion*, 15/1, ss. 97-111, s. 102, Ankara 2020.

¹⁸ Özkan, Halit, *Memlûklerin Son Asrında Hadis*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014, s. 174.

¹⁹ Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis*, s. 175.

hayata dair hadis fetvaları istemesi, aynı zamanda kelim ve tasavvuf ilimlerinde tartışılan konular hakkında halkın bilgi edimek istemesi²⁰ ihtiyaç duyulan temel meselelerdir. Bu sebeplerle şerh türü eser müellifleri, bir hadis kaynağı özelinde meselere cevap vererek kendi ilmî birikimlerini ortaya koyma ve ilim çevrelerinde konumlarını sağlamlaştırma imkânı bulmuşlardır.²¹

Şerh türü eserlerin en önemli işlevi, şarihlerin ilmî birikimini ortaya koyarken, Hz. Peygamber'in hadislerini kendi ekseninde doğru şekilde anlayarak, yaşanan dünyaya bağlamak olarak tercih edilmiştir.²² Hadis şerh eserlerinin diğer bir işlevi ise mezhepler arası farklı görüşleri ifade etmesi olmuştur. Şerh eserleri aynı zamanda bir mezhep içindeki farklı eğilimleri de göstermektedir.²³ Aynî'nin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî fi Şerhi Sahîhi Buhârî* eserleri de bu açıları değerlendirilmeye uygundur. Bu iki eser Memlûkler çağının şerhleri arasında genel özelliklerinin benzerliği ile dönemin ilmî yapısını yansıtmaktadır.

Dönemin sorunlarından biri olan halkın kütüb-i sitte eserlerinden özellikle Buhârî'nin *Sahîh*'indeki rivâyetlerin sıhhatinden emin olamaması, *Sahîh*'teki hadislerin sıhhatinin yeniden ele alınmasını gerekli kıldı. Aynı zamanda ana kaynakların tahrif edilmeden korunmuş olarak gelecek nesillere aktarılması, tetkik edilmesi beklenen halkın başka bir sorundu. Bu süreçte şerh literatürü açısından usul haline gelen bir hadis yorum metodu ortaya çıktı. Bu yorum metodunda nüsha farklılıklarına yer verme, bab başlıklarının incelenmesi, hadisin sıhhatine dair râvilerin güvenilirliklerinin araştırılması, senedin sıhhatinin araştırılması, hadisin tahrîcinin yapılması²⁴ rivâyetin sıhhatini ispat etmeye yönelik çalışmalardır.

Hadisin sıhhatinin ortaya konulmasından sonra hadis metninden tam olarak ne anlaşılması gerektiği sorunu ilme merakı olan insanlar için bir sorun olmuştur. Hangi manada anlaşılacağı bilinmeyen hadisler kendi söylendikleri ortamda daha özel yorumlara tabi tutulmuştur. Bunun bir örneği cemaatle namaz kılmaya gelmeyenlerin evlerinin yanması

²⁰ Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis*, s. 176-7.

²¹ Karagözoğlu, Mustafa Macit, *Hadis Şerh Literatürü I*, İFAV yay., İstanbul 2020, s. 37.

²² Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü I*, s. 36.

²³ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü I*, s. 37.

²⁴ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü I*, s. 30-36.

içinden geldiği buyrulan hadisin şerhinde görülmektedir.²⁵ Aynî bu hadiste namaz kılmaya gelmeyenlerin münafıklar olduklarını belirtmiştir. Bu hadisin cemaatle namaz kılmayı farz olarak algılamaya sebep olmayacağını belirtmiştir.²⁶ Hadislerin metninin doğru biçimde şerh edilmesi ihtiyacı bu örnekte çarpıcı biçimde görünmektedir.

Hadisin söylenme sebebini bilmeden okuyan bir kişi tarafından namaza gelmeyenlerin evlerinin yakılması gerektiği düşünülebilirken, bu hadis sahabe döneminde niye kimsenin evi yakılmadı gibi ucu açık sorulara sebep olabilirken, bu hadisin münafıklar için buyurulduğu ifade edildiğinde uygulamadaki sorunsallar insan zihininden bertaraf edilmektedir. Bu rivâyet hadis şerhlerine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

1.1.Aynî (855/1451)'nin İlmî Hayatı

Bedruddîn el-Aynî diye bilinen Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf b. Muhammed b. el-Bedr el-Halebî el-Aslu'l-Kahirî el-Hanefî el-Aynî, on yedi Ramazan hicrî 762 senesinde doğdu.²⁷ Hanefî mezhebi mensubu fakih, müverrih ve muhaddis bir âlimdir. Antep'de doğmuş bu sebeple Aynî veya Ayıntâbî olarak künyelenmiştir. Kahire'de yerleşmiş ve devletin üst kademelerinde görevlendirilmiştir. Çeşitli ilimlerde uzmanlaşmıştır.²⁸

Aynî, büyük hadis ulemasından *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, *Sünen-i İbn Mâce*, *Sünen-i Dârekutnî* ve Nesâî'nin *Sünenü'l-Kübra*'sını ders olarak okumuştur. Aynî'nin bilinen hadis hocaları şunlardır: Zeynüddin Abdurrahîm İbnu'l-Hüseyin el-İrâkî (806/1404), Sirâceddîn Ebû Hafs el-Bulkînî (805/1403), Ahmed b. İsmâil b. Muhammed Necmüddîn İbnü'l-Keşk (799/1398), Muhammed b. Abdurrahman b.

²⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Tûku'n-Necâh, Beyrut 2011, "Ezân", 29.

²⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 164.

²⁷ Şevkânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali, *el-Bedrü't-Tâli*, Daru'l-Küttâbi'l-İslâmî, Kahire, 2010, II, s. 294.

²⁸ Şehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Davû'l-Lâmi li ehli'l-karni't-tâsi*, thk. Abdullatif Hasen Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, X, s. 135.

Haydar Takiyyuddîn ed-Decevî (809/1407), Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Nûruddîn Ebu'l-Hasen el-Heysemî (807/1405).²⁹

İlk defa hocası es-Siramî (710/1310)³⁰ ile Kahire'ye giden Aynî, burada eğitimine devam etmiştir. Zeynüddin el-İrâkî, Sirâceddin el-Bulkînî, Nûreddîn el-Heysemî gibi âlimlerden istifade etmiştir.³¹ Müeyyediye Medresesinde uzun müddet dersler vermiştir. Evkaf nazırlığı (vakıf kurumlarından sonrumlu bakanlık), muhtesiplik (çarşı, pazarda esnafın adaletli alım satımını denetlemek) ve Hanefî baş kadılığı görevlerini yürütmüştür.

Aynî çeşitli konularda ve çok sayıda eser telif etmiş bir müelliftir. Eserlerinde bütün mezheplerin görüşlerine yer vermiştir. Eserleri sultanların yanında saygı kazandı. *Umdetü'l-kârî* isimli yirmi bir ciltlik *Sahîh-i Buhârî*'nin şerhi eserlerinden en çok şöhret bulan eseridir.³² Kettanî'de (1345/1927) *Sahîh-i Buhârî*'yi anlamının ümmet üzerine bir borç olduğu, bu borcun İbn Hacer (852/1449) ve Bedruddîn el-Aynî ile ödendiği bildirilmektedir.³³

1.2.Eserleri

Hadis şerhi, bir açıdan İslam ilimleri mirasına dair telakkîler olarak anlaşılmaya müsaittir. Çünkü içerisinde hadis usulü ve fıkıh usulü ölçülerinde istidlal metotlarını ve fıkıh, itikat, tasavvuf, hadis, arap dili gibi ilimleri barındırmaktadır. Resûlullah'ın sözlerini toplayan hadis kaynakları üzerine yazılmış şerh türü eserler, Hz. Peygamber'e istinad edilen rivâyetleri çeşitli ilimlerde uzmanlaşmış kişilerce açıklamaktadır.³⁴ Aynî de farklı ilimlerde uzmanlaşmış âlimlerden biridir.

²⁹ Ma'tûk, Salih Yusuf, "Bedruddin el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-hadis", Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2005, s. 125-143.

³⁰ Eren, Mehmet, "Keşfu'l-Kınâ' Âlimlerin Kimlik Bilgileri ve Aynî'nin Biyografisi için Önemli Bir Kaynak", *Uluslararası Gaziantep Bedrüddinel-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis İhtisas Toplantısı -Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar-*, TDV Yay., ss. 33-67, s. 62, Gaziantep 2015.

³¹ Eren, "Keşfu'l-Kınâ", s. 33.

³² Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, s. 294-5.

³³ Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, *Hadis Literatürü er-Risâletü'l-Mustatrafe*, (çev. Yusuf Özbek), İz Yayınları, İstanbul, 1994, s. 401.

³⁴ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü*, I, s. 22.

Aynî, hadis, tarih, Arapça dili ve edebiyatı ve fıkıh alanlarında eserler kaleme almıştır. Farklı konularda geniş bilgi sahibi olması onu şerh edebiyatına yönlendirmiş olmalıdır ki 63 eser serdettiği bildirilen³⁵ âlim, eserlerinin büyük bölümünü şerh olarak yazmıştır.

Hadis alanında ortaya koyduğu eserlerine bakıldığında neredeyse tamamının şerh türü eser olduğu müşahade edilmiştir. İlk eseri *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib*³⁶; İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) ait bir dua kitabı olan *el-Kelimut-Tayyib* eserine yazılmış bir şerhtir. İkinci eseri *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*³⁷ yine bir esere yazılmış şerh çalışması niteliğindedir.

Sonra İmam Tahavî'nin (ö. 321/933) eserini tetkik ettiği üç eser meydana getirmiştir. İlk olarak bu esere onbir ciltlik bir şerh olan *Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi'l-Meâni'l-Âsâr*³⁸ eserini kaleme almış, yazdığı şerhe ihtisar çalışması olarak *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Meâni'l-Âsâr*³⁹ eserini kaleme almıştır.

Aynî “*Nuhabu'l-Efkâr*” eserine giriş mahiyetinde “*Meâni'l-Âsâr*” eserinde geçen râvileri tanıtan onların sıhhatlerini inceleyen *Meâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr*⁴⁰ eserini telif etmiştir. Hadis ilmini ilgilendiren eserlerine baktığımızda serdettiği şerh niteliğindeki eserlerden başka ricâl ilmini kapsayan *Meâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Meâni'l-Âsâr* eseri dikkat çekmektedir.

Aynî'nin tarih ilminde de pek çok eseri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi üzerine en çok çalışma yapılan ve insanlık tarihini anlatan ilk tarih eseri olarak bilinen “*Ikdu'l-Cumân fî Târîhi Ehli'z-Zamân*”⁴¹ eseridir.

³⁵ Gökçe, Ferhat, “Bedruddîn el-Aynî'nin (762,1360- 855, 1451) eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Uluslararası Gaziantep Bedrüddînel-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis İhtisas Toplantısı - Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar-*, Gaziantep-2013, TDV, ss. 119-160, s. 155, İstanbul 2015.

³⁶ Aynî, Bedruddîn, *el-Alem'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib*, thk. Ebu'l-Münzir Hâlid İbrahim el-Mısırî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2000.

³⁷ Aynî, Bedruddîn, *Şerhu Süneni Ebû Davud*, I-VII, thk. Ebu'l-Münzir Halid İbrâhim el-Mısırî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999.

³⁸ Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-hadis*, s. 193.

³⁹ Aynî, Bedruddîn, *Nuhabu'l-efkâr fî tenkihi mebani'l-ahbar fî Şerhi meani'l-asar*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2011.

⁴⁰ Aynî, Bedruddîn, *Meğani'l Ahbar fî şerhi Esami Ricâli Meani'l-Asar*, I-III, thk. Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006,

⁴¹ Şehâvî, *ed-Davu'l-Lâmi li ehli'l-karni't-tâsi*, X, s. 121.

Tarih ilminde serdettiği eserler arasında Memlûk sultanlarının hayatlarını anlattığı eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan “*Seyfu’l-Muhenned fî Sîreti Meliki’l-Mueyyed*”⁴² Baybars’ın (1369-1438) hayatını anlattığı eseridir. Eserinin bir kısmı nazım olduğu için eserin sadece tarihî değeri yoktur, aynı zamanda edebî değeri de bulunmaktadır. Diğer bir Memlûk Sultanı olan Zâhir’in (658-676/ 1260-1277)⁴³ hayatını “*er-Ravdu’z-Zâhir fî Sîreti’l-Meliki’z-Zâhir*” eserinde ele almıştır.

Fıkıh ve fıkıh usulüne dair de çeşitli eserler meydana getirmiş olan Aynî, bu alanda da çoğunlukla şerh türü eserler vermiştir. En meşhur eserlerinden olan *el-Binâye fî Şerhi’l-Hidâye* çalışması Burhaneddin el-Merginânî’nin (593/1197) telif ettiği “*el-Hidaye*” eserine yazılmış şerh türü bir eserdir. Bu eseri *en-Nihaye* olarak da bilinmektedir. Aynî’nin fıkıh alanında onüç kadar eseri olduğu bildirilmektedir.⁴⁴

Aynî’nin Arap dilini ele aldığı çok çeşitli eserleri olmuştur. Bu ilim alanında da şerhçi kimliğini ortaya çıkarmış olan Aynî, İbn Mâlik et-Tâî’nin (672/1274) *Elfiyyesi*’ne “*Mekâsidu’n-nahviyye fî şerhi Şevâhidi şurûhi’l-Elfiye*”⁴⁵ isimli bir şerh yazmayı ihmal etmemiştir. Bu eserin dışında Arap diline dair yazdığı başka eseleri de olmuştur. Bu çalışmanın konusu olmadığı için burada eserlerinden en bilinenleri kısaca tanıtılmıştır.

Bedruddîn el-Aynî (855/1451), ilk olarak *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eserini yazmıştır. Ancak müellifin bu eseri tamamlaması mümkün olmamıştır. *Umdetü’l-kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* eserini ise Aynî, hicrî 820-847 yılları arasında bitirmiştir.⁴⁶

1.2.1.Umdetü’l-kârî Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri

Antep’te doğup büyüyen ailesi de Antep’te ikamet eden Aynî, Mısır’da kendini çocukluktan tanıtmaya fırsatı bulamamıştır. Sonradan yerleştiği Mısır’da, ilim ve yönetim sahalarında çevresi olmayan Aynî, kendisi için ilim çevreleri arasında önemli bir yer edindi.

⁴² Koçkuzu, Ali Osman, “Aynî, Bedreddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 271-2, İstanbul 1991.

⁴³ Yiğit, İsmail, *Memlûkler*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, s. 41.

⁴⁴ Gökçe, “Bedruddîn el-Aynî’nin Eserleri”, s. 139.

⁴⁵ Ma’tûk, *Bedruddin el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi’l-hadis*, s. 90.

⁴⁶ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü I*, s. 41.

Devlet dairesinde yüksek mevkilere getirildi. Kahire'deki bütün Hanefî fakihlere naiplik yapma vazifesini yürüttü. Devlet kademelerindeki görevlerine rağmen hiçbir zaman hocalık vazifesini terk etmedi.⁴⁷

Onun hayatındaki bu temel özellikler bize, Kahire gibi hâkim kültürün Şafî mezhebine bağlı olduğu bir ortamda⁴⁸ Hanefî ilim adamları arasında seçkin bir konum edindiğini göstermiştir. Şafî İbn Hacer'in *Sahîh-i Buhârî*'ye şerh yazma girişimi üzerine Hanefî ulemanın Aynî'den de *Sahîh-i Buhârî*'ye şerh yazmasını istemeleri Hanefî ilim adamları arasında edindiği konumun bir sebebi olarak görünmektedir.

İbn Hacer ve Aynî arasında bulunan doğal rekabet, *Sahîh-i Buhârî*'ye şerh yazmak gibi bir meselede devam etmiştir.⁴⁹ İbn Hacer'in *Sahîh-i Buhârî*'ye şerh yazmaya başlaması ile Bedruddîn el-Aynî'de *Sahîh-i Buhârî*'ye Hanefî hadis anlayışını anlatan bir hadis şerhi yazmaya başlamıştır.⁵⁰

Aynî'nin Hanefî arkadaşlarının isteği üzerine *Sahîh-i Buhârî*'e şerh yazmaktaki kaygısı *Umdetü'l-kârî*'ye yazdığı mukaddimesinde görülmektedir.⁵¹ Bu kitaba bakan kişiden arzusunun, haksız eleştiri ve ayıplamayı bırakması olduğunu bildirmektedir. Eserinde bir kusur görüp de düzeltenin din kardeşliğinin gereğini yapmış olacağını belirtir. İnsanoğlunun hata yapabilecek şekilde yaratıldığını ifade eder.⁵²

Eserinin mukaddimesinde henüz yazmaya başlamadığı eserinin kusurları olabileceğine dair kaygıları açık olarak görünmektedir. Buna rağmen talip olduğu *Sahîh-i Buhârî*'e şerh yazma sebebiyle ulaştığı veya ulaşacağı ilmin kendisinin imanını yakîn seviyesine çıkarmasını dilemiştir.⁵³

Umdetü'l-kârî'de Aynî, tahkim eden bir tavırla ilmî tespitler ve içtihatlarda bulunmuştur. Ameller niyetlere göredir,⁵⁴ hadisnin tekrar edildiği yirmi dördüncü ciltte, ilk

⁴⁷ Eren, "Keşfu'l-Kınâ", s. 67.

⁴⁸ Emiroğlu, Nagihan, "Memlûklerde Hadis ve Ulema", *İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, 10/1, ss. 365-387, s. 370, İstanbul 2020.

⁴⁹ Kahraman, Hüseyin, "Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü", *Usûl Dergisi*, 7/1, ss. 7-34, s. 22, İstanbul 2007.

⁵⁰ Kahraman, "Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü", s. 24.

⁵¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 2.

⁵² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 2.

⁵³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 2.

⁵⁴ Buhârî, "Bedu'l-Vahy", 1; "Hiyel", 1.

ciltte bu hadisi şerh ettiğini açıklarken ne mütekaddiminden ne de muteahhirinden kimsenin bu hadise böyle bir şerh yazamadığını bildirmektedir. Bu hadisin en güzel şerhini kendisi yazdığını ifade etmektedir.⁵⁵

Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'deki bir diğer özelliği râvi isim ve künyelerine son derece hâkim olmasıdır. Ebû Gatafan isimli râvinin asıl adının İbn Tarif olduğunu ispatlaması buna delil olarak getirilebilir. Ahmed b. Hanbel'in (241/855) ve İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) Ebû Gatafan'ı zayıf görmeleri sebebiyle Ebû Gatafan râvisinin İbn Tarif olduğunu ve Ebû Gatafan'ı tanıtan diğer isim ve künyelerini farklı kaynaklardan göstermiştir.⁵⁶

Namazda konuşmanın menedilmesi babında namazda selam verilmemesi hadisi üzerine Ahmed b. Hanbel ve İbnü'l-Cevzî sened tenkidi yapmış ve bu hadisi zayıf bulmuşlardır. Aynî bu zıt görüşleri ifade ettikten sonra bu görüşlerin bir şey ifade etmediğini çünkü çok daha güçlü delilleri olduğunu bildirmektedir.⁵⁷

Aynî; *Sahîh-i Buhârî*'de isnad ilmindeki yetkinliğini de ortaya koymuştur. *Sahîh-i Buhârî*'de bir hadisin sağlamlığını ifade ederken bu hadisin senedine Nesâî'de geçen başka bir hadisin senedini delil getirmiştir.⁵⁸

Nesâî'nin Arrak b. Mâlik> Ubeydullah b. Abdullah> İbn Abbas'dan nakledilen senedle rivâyet ettiğini bildirir.⁵⁹ Bu isnâdın sağlam olduğunu bildirir.⁶⁰ Bu şekilde hadisin sıhhati hakkında yeni bir sened getirmiş ve hadisin sıhhatini ortaya koymuştur.

Yeri geldiğinde *Sahîh-i Buhârî*'deki hadisleri tüm gücüyle savunan Aynî, bazen Buhârî ve Müslim'i hadis aldıkları bir râviden dolayı eleştirmekten de geri durmamıştır. Ancak asla Buhârî ve Müslim'i kendi dilinden eleştirmemiş başka muhaddislerin sözlerini eserine alarak ve bu sözlere sükût ederek Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettileri hadisin güvenilirliğine katılmadığını bildirmiştir.⁶¹ Bu durum *Umdetü'l-kârî*'deki Buhârî ve Müslim taramalarında açığa çıkmaktadır.

⁵⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXIII, s. 108.

⁵⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 270.

⁵⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 270.

⁵⁸ Buhârî, "Salât", 21; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 114.

⁵⁹ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, "Salât", 15.

⁶⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 115.

⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 169.

Bu konu biraz daha detaylandırılacak olursa; kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunanın cehennemden çıkarılacağını haber veren hadisin⁶² şerhinde Aynî, Mâlik b. Enes'in (İmam Mâlik) kız kardeşinin oğlu olan İsmail b. Abdullah Ebu Üveys b. Abdullah el- Esbahî isimli râvi için eleştirileri ele almıştır. Söz konusu râviden hadis alan muhaddisleri öncelikle zikretmiştir. Darimî, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'nin İsmail b. Abdullah'tan hadis aldığını ifade etmiştir.⁶³

Aynî, Yahya b. Maîn'in (233/848) konu edinen râvi hakkında bir başka yerde İsmail zayıf akıllı biridir, dediğini nakletmektedir. Hadisi güzel bir şekilde anlayıp rivâyet etmeyi beceremez. Başkasının kitabını okur, karıştırır ve yalan söyler. Söylediğinde bir şey yoktur. İki paralık (felseyn) râvi düzeyindedir. Ebu'l-Kâsım el-Lalekaî dedi ki, Nesâî onun rivâyet ettiği hadisleri terk hususunda mübalağa etti. Bunun üzerine Aynî, Nesâî'nin bu râvinin hakkında başkasının sahip olmadığı bilgiye sahip olduğunu ifade etti. Hakkında söylenenlerin tamamı onun zayıflığına yorumlandığını eklemiştir.

Buhârî, İbn Maîn ve Ahmed (Ahmed b. Hanbel) onu övdüler. Onun babasından daha hayırlı olduğunu söylediler ve kendisinden birçok hadis rivâyet ettiler. Nitekim *Sahîh-i Buhârî*'de İsmail b. Abdullah'tan rivâyet edilen çeşitli hadisler bulunmaktadır.⁶⁴

Umdetü'l-kârî'de Aynî'nin hadislerin kritiğine bakıldığında *Sahîh-i Buhârî*'deki hadislerin ricâl ve sened bilgilerini belirtirken tartışılan senedleri ayrıca araştırmıştır. Rivâyetlerin sıhhati hakkında hadis münekkithlerinin yaptığı açıklamaları en ince ayrıntısına kadar sıralamıştır.⁶⁵ Aynî, Hâkim'in “Ondan (İsmail b. Abdullah'tan) hadis rivâyet etmeleri ve onu delil saymaları Buhârî ve Müslim'in ayıbıdır” ifadesiyle bu râvinin zayıflığını vurgulamıştır.⁶⁶

Bedruddîn el-Aynî bir hadisi 30 farklı başlık altında ve bir hadisteki her başlığın hadisin farklı bir yönünü konu alacak şekilde incelemiştir.⁶⁷ En çok başlığı da “İnne me'l-a'mâlu bi'n-niyyât”⁶⁸ hadisinde kullanmaktadır o da yirmi başlıktır. Hadisin anlaşılmasında

⁶² Buhârî, “İmân”, 12.

⁶³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 169.

⁶⁴ Buhârî, “Vudû”, 32, 67; “Salât”, 22; “Mevâkîtu's-Salât”, 40; “Ezân”, 88, “Küsûf”, 12.

⁶⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 57, 60, 71, 97.

⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 169.

⁶⁷ Sakallı, Talat, *Aynî ve Hadis Yorum Şerh Yöntemi*, Nobel Yayınları, 2013, s. 76.

⁶⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 16.

sınıflandırmayı çok kullanmasından dolayı eseri *Umdetü'l-kârî*, daha anlaşılır bir şekil almıştır. Ancak ilerleyen ciltlerde hadisi şerh ederken kullandığı başlık sayısı giderek azalmıştır. Aynı zamanda bir hadis için ilk ciltlerdeki yoğunlukta bilgi vermemiştir. Aynî, ilk ciltlerde pekçok meseleyi ele aldığı için daha sonraki ciltlerde bazı bilgileri tekrar değerlendirmeye gerek duymamıştır.

Namaz bölümünde bir hadisi incelerken ki sınıflandırması ihtiyaca göre olmuştur. Rivâyetlerin genelinde sınıflandırma; ricâl, sened, tahrîc, hadis metninin dil açısından manaları, rivâyetten çıkarılan hükümler vb. konular için yapılmıştır.⁶⁹ Bazı rivâyetlerde ise hadisin lafızlarındaki ihtilaflar⁷⁰, hadis metninin i'rabı⁷¹ gibi konular hadisleri sınıflandırmada kullanılmıştır. Nadiren de olsa hadislerden bazılarının şerhlerinde açıklamalar zayıf kalmıştır. Bu sebeple zikredilen bilgiler sınıflandırılmamıştır.⁷²

Özellikle hadis, fıkıh ve arapça dil bilgisi alanlarında yoğunlaşan eser, asırlara karşı koyarak gelmiş ve günümüz araştırmacılarının dahi dikkatini çekmiş bulunmaktadır.

1.2.2.Şerhu Süneni Ebû Dâvûd Eseri ve Hadis İlmindeki Yeri

Sünen-i Ebû Dâvûd üzerine günümüze kadar pek çok şerh yazılmıştır. Bedruddîn el-Aynî'nin şerhinin yazımına kadar on bir şerh yazıldığı bilinmektedir. Bunlar; Hattabî (388/998)'nin *Meâlimu's-Süneni*, Münzirî'nin (656/1258) *el-Müctebâ min'es-Sünen*'i, Nevevî'nin (676/1277) *Sünen Şerhi*, Mes'ud b. Ahmed İbnu'l-Irakî'nin (711/1312) *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, Kutbuddin Ebu Bekir b. Ahmed Yumnî'nin (752/?), Alaeddîn Moğultay b. Kılıç'ın (762/1361) şerhi⁷³, Şihabuddin Ebu Mahmud Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Hilâl el-Makdisî'nin (765/1364)⁷⁴ *İntihau's-Senen Ve'ktifau's-Sünen*, Ömer b. Ali b.

⁶⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 99-101.

⁷⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 110; V, 55.

⁷¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 111, 294.

⁷² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 87.

⁷³ Kandemir, M. Yaşar, "Moğultay b. Kılıç", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, ss. 229-231, İstanbul 2005.

⁷⁴ Müellifin nisbesi Mehmet Dinçoğlu'nun doktora tezinde Ebû Muhammed olarak zikredilmiş ancak *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde Ebû Mahmud olarak belirtilmiştir. Bu sebeple *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, çalışmada esas alınmıştır. Topaloğlu, Nuri, "İbn Hilal el-Makdisî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XX, s. 67, İstanbul 1999.

Mulakkın'ın (804/1401), Ömer b. Reslan el-Bulkinî'nin (805/1403), Ebu Zur'a Veliyyuddîn Ahmed b. Abdurrahîm Irakî'nin (826/1423) *et-Tavassutu'l-Mahmud fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd*, Şihabuddin Ahmed b. Hüseyin b. Raslan Remlî'nin (844/1441) *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* isimli şerh eserleridir.⁷⁵ Şarihlerden Nevevî ve Moğultay b. Kılıç'ın şerhleri tamamlanmamıştır.

Hattabî⁷⁶, Münzirî⁷⁷, İbn Hilal el-Makdisî (765/1364)⁷⁸, İbnü'l- Mulakkın (804/1401)⁷⁹, Ömer b. Reslan Bulkinî (805/1403)⁸⁰, Veliyyuddîn Ahmed b. Abdurrahîm Irakî (826/1423)⁸¹ ve Şihabuddin Ahmed b. Hüseyin Remlî (844/1441) ise Şafii mezhebine mensuptur.⁸² Mes'ud b. Ahmed Irakî (711/1312) Hanbelî fâkîhidir.⁸³ Kutbuddin el-Yumnî hakkında bilgiye rastlamadık.

Edindiğimiz malumat muvacehesinde Aynî'ye kadar hiçbir *Sünen-i Ebû Dâvûd Şerhi*, Hanefî ekolünün hadislere bakışını ve hüküm istinbatını göstermemekteydi. Bir Hanefî fakihın yorumuna ihtiyaç vardı dolayısıyla Bedruddîn el-Aynî ilk olarak *Sünen-i Ebû Dâvûd* çalışmaya başladı. Yarım bıraktığı bilinen iki eseri mevcuttur. İbn Hişam'ın *Siretu'l-Kebir 'ine*, *Keşfu'l-Lisam* adında bir eser yazmaya başlamış, yarım bırakmış ve *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eserini tamamlamamıştır.⁸⁴

Aynî'nin eserleri tabakat kitaplarında zikredilirken, *Keşfu'l-Lisam* ve *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eserlerine de rastlanmaktadır. Şevkanî'nin tabakatı⁸⁵ ve İbnu'l-İmâd'ın *Şuzûrâtu'z-Zeheb*'i⁸⁶ bunlardan sayılabilir.

⁷⁵ Dinçoğlu, Mehmet, *Ebu Davud'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 116.

⁷⁶ Karacabey, Salih, "Hattabî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 489-491, s. 489, İstanbul 1997.

⁷⁷ Kandemir, Yaşar, "Münzirî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 35-37, s. 36, İstanbul 2006.

⁷⁸ Topaloğlu, Nuri, "İbn Hilâl el-Makdisî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XX, ss. 67, s. 67, İstanbul 1999.

⁷⁹ Özel, Ahmet, "İbû'l-Mülakkın", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, ss. 150-152, s. 150, İstanbul 2000.

⁸⁰ Uzunpostalcı, Mustafa, "Bulkinî, Ömer b. Reslan", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI, s. 410, İstanbul 1992.

⁸¹ Kandemir, Yaşar, "İbnü'l-İrâkî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, ss. 90-92, s. 90, İstanbul 2000.

⁸² Özel, Ahmet, "Remlî, Ahmed b. Hüseyin", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXXXV, ss. 561-2, s. 561, İstanbul 2007.

⁸³ Akyüz, Vecdi, "Hârisî, Mes'ûd b. Ahmed", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, s. 204, İstanbul 1997.

⁸⁴ Sehâvî, *Davu'l-Lami' li Ehli'l-Karni't-Tasi'*, X, s. 134.

⁸⁵ Şevkânî, *el-Bedrü't-Tâli*, II, 295.

⁸⁶ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, thk. Muhammet el-Arnaut, Dâru İbni Kesir, Beyrut, 1986, IX, s. 418-420.

Bedruddîn el-Aynî; *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'u tamamlayamama sebebini *Umdetü'l-karî* mukaddimesinde kısaca bildirmiştir. Ebû Dâvûd es-Sicistanî'nin *Sünen-i Ebû Dâvûd*'ne bir şerh yazdığını ancak hayat meşgaleleri sebebiyle tamamlayamadığını ifade etmektedir.⁸⁷

Sünen-i Ebû Dâvûd hakkında birçok âlim görüş beyan etmiştir. Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071)⁸⁸, *Sünen-i Ebû Dâvûd* hakkında din ilminde onun gibi bir kitap tasnif edilmediğini ve en şerefli kitap olduğunu dile getirmiştir. Fıkıh ihtilaflarını toplaması sebebiyle tüm Müslümanların ve özellikle hukukçuların ilgisini çektiğini belirtmiştir.⁸⁹

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tasnif edilen müsned ve câmi' türü kitaplardaki sünen, ahkam haberleri, kıssalar, ahlak ve öğüt hadislerini kitabında topladığını böylece Ebû Dâvûd'un ittifak ettiği hadislerin olması üzerine kimse diğer eserleri toplamaya ve kullanmaya niyet etmediğini⁹⁰ belirtir.⁹¹

Bağdâdî yine bu kitabın hadis imamlarının ve âlimlerinin yanında ilmin müşkilatlarını şaşılacak düzeyde çözdüğüne işaret eder. Onun hakkında şu darbı meseli vermiştir: onda devenin iç organları var ve yolculuğa onunla çıkılır.⁹² Yola çıkacak kişiye gereken herşey onda vardır demek istemiştir.

Nevevî de *Sünen-i Ebû Dâvûd*'a kıymet vermiş o eseri Müslüman fıkıh âlimleri için faydalı bulmuştur. Nitekim *Sünen-i Ebû Dâvûd*'a bir şerh yazmıştır. Yazdığı şerhte *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un önemine dikkat çekmektedir. Fıkıhla ve diğer ilim dallarıyla ilgilenen kişinin *Sünenü-i Ebû Dâvûd*'u tam anlamıyla bilmesi gerektiğini bildirir.⁹³

Sünen-i Ebû Dâvûd'un önemine binaen tarih boyunca onun üzerine pek çok şerh yazılmıştır. *Sünen-i Ebû Dâvûd* üzerine meşhur âlimlerin yaptığı çalışmalar olmakla birlikte, Nevevî gibi ulemadan bazılarına çalışmalarını bitirmek nasip olmamıştır. Aynî de bunlardandır.

⁸⁷ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 3.

⁸⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, "Şerhu Sünen Muhakkikin Mukaddimesi", I, s. 28.

⁸⁹ Aynî, "Şerhu Sünen Muhakkikin Mukaddimesi", I, s. 28.

⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivaye*, thk. Ebû Abdullah es-Surkî, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 2010, s. 109.

⁹¹ Aynî, "Şerhu Sünen Muhakkikin Mukaddimesi", I, s. 28.

⁹² Aynî, "Şerhu Sünen Muhakkikin Mukaddimesi", I, s. 28.

⁹³ Nevevî, Yahya b. Şeref, *el-İcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd*, Daru'l-Eseriyye, Ürdün 2007, s. 56.

Sünen-i Ebû Dâvûd'da Ebû Dâvûd, içtihat yapılan ahkam hadislerini bir araya getirmiştir. Bu sebeple zayıf hadislere de yer verdiğini ancak zayıf olan hadisleri belirttiğini *Sünen-i Ebû Dâvûd* tanıttığı mektupta yazmaktadır.⁹⁴ *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da bunun örnekleri fazlasıyla mevcuttur.⁹⁵

Aynî'nin *Şerhu Sünen*'deki bab sıralamasına bakıldığında *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* eserinde kullanılan *Sünen-i Ebû Dâvûd* nüshasının Hattabî'nin *Meâlimu's-Sünen*'de kullandığı -aynı zamanda Hattabî'nin hocası olan- İbn Dâsse'nin nüshasıyla uyumlu olduğu görülmektedir.⁹⁶ İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Reis ül-Küttâb'da bulunan 145/1 nolu, hicrî 492 senesine dayanan *Sünen-i Ebû Dâvûd* ile *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'un da bab sıralaması uyumaktadır.⁹⁷

Aynî'nin hadis alanında yazdığı *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi Kelimi't-Tayyib* eserinden sonra kaleme aldığı ikinci çalışması olarak belirtilir.⁹⁸ Eserin Aynî'nin kaleme aldığı ikinci eser olduğunun sağlamasını yaptık. *Şerhu Sünen* eserinde kendisine ait yazdığı herhangi bir eseri kaynak vermediğine şahit olduk. Fakat son eseri olan *Umdetü'l-kârî*'de ise daha önce kaleme aldığı eserleri nadiren bile olsa zikretmektedir.

Aynı zamanda *Şerhu Sünen* ve günümüzde yayınlanan *Sünen-i Ebû Dâvûd*'a baktığımızda namaz kitabının bab sıralamaları, babların isimleri ve namaz kitabındaki hadislerin tamamının nerdeyse aynı olduğuna şahit olduk.

Kütüb-i Sitte muhaddislerinin eserlerinde ilk yer verdikleri hadislerin râvileri, onların en meşhur ve güvenilir hocalarıdır.⁹⁹ *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'a baktığımızda onun ilk hadisi de hocası Mesleme b. Ka'neb el-Ka'nabî (221/836) rivâyetiyle gelmektedir.

Sünen-i Ebû Dâvûd'in ilk hadisi, *Şerhu Sünen*'de¹⁰⁰ “şu konu hakkındaki ruhsat babı” ile başlamıştır. Bab başlığı için bir açıklama yapılmamış doğrudan hadise başlanmıştır. *Şerhu*

⁹⁴ Kandemir, Yaşar, “es-Sünen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXXXX, ss. 145-147, s. 145, İstanbul, 2010.

⁹⁵ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnaut, Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, “Tahâret”, 2, 35, 38, 42, 62, 66.

⁹⁶ Dinçoğlu, Mehmet, “Sünen-i Ebî Dâvûd Şerhi Çerçevesinde Aynî'nin Hadis Tahlili ve Tenkidi”, *Uluslararası Bedruddin el-Aynî Sempozyumu II. Hadis İhtisas Toplantısı*, s. 211, Gaziantep, Mayıs 2013.

⁹⁷ Dinçoğlu, “Sünen-i Ebî Dâvûd Şerhi Çerçevesinde Aynî'nin Hadis Tahlili ve Tenkidi”, s. 211.

⁹⁸ Gökçe, “Bedruddin el-Aynî'nin Eserleri”, s. 121.

⁹⁹ Evgin, Abdulkadir, “Meşhur Sünenlerin İlk Hadisleri ve İlk Olma Gerekçeleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2, ss. 69-96, s. 81, Adana 2009.

¹⁰⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 59.

Süneni Ebî Dâvûd'da geçen ilk hadis, günümüzde matbu olarak basılmış ve yaygın kullanılan *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un Kitabı't-tahâret bölümünde gelen ilk hadisten farklıdır. Söz konusu farklılık Aynî'nin İbn Dâsse nüshasını esas alması ve günümüzdeki *Sünen-i Ebû Dâvûd* 'un Lü'lûi nüshası arasındaki farklılıklardan kaynaklanmış olabilir.

İkisi de tuvalet adabı ile ilgili olmakla beraber *Şerhu Sünen*'de geçen hadis şu şekildedir: Abdullah b. Ömer (radıyallahü anh)'dan rivâyet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer bir gün evinin damına çıkmış, Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem)'i, önü Beyt-i Makdis'e dönük olarak iki kerpiç üzerinde abdest bozarken gördüğü belirtilmektedir.¹⁰¹

Günümüzde basılmış olan *Sünen-i Ebû Dâvûd* 'daki ilk hadis ise şöyledir: “el-Muğîre b. Şu'be'den nakledilmiştir, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) abdest bozacağı zaman (halkın gözünden) uzaklaşırdı.” *Şerhu Sünen*'de geçen ilk hadis de *Sünen-i Ebû Dâvûd* 'da yer almaktadır. Ancak tahâret kitabının ilk hadisi değildir.¹⁰²

Şerhu Sünen'de Aynî'nin bir hadisi değerlendirme tarzını *Şerhu Sünen*'in ilk hadisiyle açıklamak istedik. Aynî hadisi sened ve metniyle beraber belirttikten sonra “رفي” kelimesinin iki lügat için kullanımını ifade eder. Ardından Cevherî'nin (400/1009) dil yorumlarına yer verir. Bu açıklamadan anlaşılan hadisin sıhhatini değerlendirmeden önce Aynî, hadisi şerh etmeye hadisin dil yorumlarıyla başlamıştır.

Sonra rivâyette geçen İbn Ömer'in (73/693) Resûlullah'ı o haldeyken görmesini değerlendirir. Resûlullah o haldeyken İbn Ömer'in ona bakmasının, İbn Ömer'in kastı olmadan gerçekleştiğini bildirir.¹⁰³

Aynî, *Şerhu Sünen*'de bir hadisi değerlendirirken önce dil bilgisi sonra diğer yorumlar gibi bir yaklaşım izlememiş bunun yerine cümle cümle veya kelime kelime hadisi incelemiş o hadisteki işaret edilen cümleden çıkan ne varsa onu anlatırken hepsini aktarmayı uygun bulmuş gibi gözükmektedir.

¹⁰¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 60.

¹⁰² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 2.

¹⁰³ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 59.

Şerhu Sünen'de, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un metninden olan bölüm sad (ص) harfiyle, şarihin yazdığı bölüm şın (ش) harfiyle başlar.¹⁰⁴ Ancak ilk hadis bu şekilde başlamaz, şarih ilk hadisten sonra bu uygulamaya geçmiştir.

İlk hadiste şarih Aynî, sened ve ricâl konularını açıklamamıştır. Sadece sahabe râvisi olan İbn Ömer'in bu olayla nasıl karşılaştığını anlatmıştır. İlk hadiste fıkıh konularına girmemektedir. Nahiv ve irab açısından da değerlendirmemiş sadece kelimelerin lugavî manaları ve okunuşu ile ilgilenmiştir.¹⁰⁵

Sünen-i Ebû Dâvûd'da bulunan hadislerin genelinde sened açısından çok az bilgi vermiştir. Râvilerin akrabalık, aynı dönemde yaşamış olma veya aynı şehirde bulunma durumlarını incelememiştir. Senedin aktarılma yollarına *Umdetü'l-kârî*'deki şekilde yer verilmemiştir. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da yer alan bazı hadislerde ise senedde bilinmeyen râvi varsa, o râvi araştırılmış ve râvinin kimliği bulunmaya çalışılmıştır.¹⁰⁶

Hadisin sahih olduğunu belirtirken bu hadis hakkında Tirmizî, İbn Maîn gibi isimlerin sahih veya hasen dediğini belirterek sahih olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁷ “bu hadis rivâyeti diğerlerinden esadır”¹⁰⁸ ifadesi rivâyetin sıhhatini gösteren Aynî, *Şerhu Sünen*'de bir hadisin sıhhatinden emin değilse o hadisle alakalı hüküm istinbat etmemiştir. Hadisin zayıf olduğunu belirtirken kendisine bir dayanak bulmuştur.¹⁰⁹

Nitekim *Şerhu Sünen*'de bir başka hadisin şerhine baktığımızda hadisin sahih olmadığını ifade eder. Sonrasında İmam Buhârî'yi delil gösterir. Onun da aynı fikirde olduğunu beyan eder. Buhârî dedi ki: Sevade b. Hazım Ebu Hacib el-Anzî'nin Hakem b. Amr'dan tariki olan hadisi sahih görmüyorum diye ekler. Sonra Tirmizî'nin bu hadisi hasen kabul ettiğini belirtir ve ona cevap verir. Şayet hasen olsaydı nassın aleyhinde olmazdı. Hattabî de aynı şekilde bu hadisin sıhhatinin olmadığına işaret etti”,¹¹⁰ diyerek şerhi bitirmiştir.

¹⁰⁴ Dinçoğlu, “Sünen-i Ebû Dâvûd Şerhi Çerçevesinde Aynî'nin Hadis Tahlili ve Tenkidi”, s. 224.

¹⁰⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 59.

¹⁰⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 268.

¹⁰⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 282.

¹⁰⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 222.

¹⁰⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 6.

¹¹⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 230.

Aynî, *Şerhu Sünen*'de bir hadisi değerlendirirken o hadisin dil yönünden müşkilatını araştırmış, hadiste yer alan lugavi faydaları belirtmiştir. Sarf ve nahiv açıklamaları da yapar.¹¹¹ Şiirlerle istişhad ettiği hadisler de mevcuttur.¹¹²

Aynî, *Şerhu Sünen*'de hadisleri şerh ederken ayet ve hadislerle çokça delil getirmiştir.¹¹³ Nitekim namaz kılınırken tek elbise ile kılınmabilir olduğunu ifade eden hadisi¹¹⁴ açıklarken, “Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez (A'râf 31)”, âyetini delil getirmiştir.

Aynı şekilde elbisesini yerde sürüyerek namaz kılan kişiyi anlatan babının hadisinde¹¹⁵ Âl-i İmrân suresinin onuncu ayetini lafız benzerliği hakkında delil getirir.¹¹⁶ İşaret edilen benzer lafızın Arapçada bir kullanım olmasını ele alır. Hadislerin şerhlerinde ayetlerin delil olarak kullanıldığı çok yer bulunmaktadır.¹¹⁷ Aynî, hadis şerhi yaparken neredeyse her hadiste diğer hadisleri delil getirmiştir.¹¹⁸

Mezhep imamlarının görüşlerine geniş yer vermiş ve bu görüşleri izah etmiştir. Fikhî görüşleri bir araya getirmiş, hadisten çıkarılan hükümleri belirtirken cem veya tercih yoluna gitmiştir. Tartışmalı meselelerde aleyhinde olan fikri, soru şeklinde ifade edip ona cevap vermiştir.¹¹⁹ Ulemanın kitaplarında bildirdikleri haberlerden çokça yararlanmaktadır.¹²⁰

Nitekim, sabah vaktinden önce ezan okunması babında bulunan bir hadiste¹²¹ bu mezhep imamlarından Ebû Hanîfe'nin bazı şafiîlerin görüşlerini, Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşünü bildirmiş ve izah etmiştir.¹²²

¹¹¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 236.

¹¹² Aynî, *Şerhu Sünen*, VI, s. 43

¹¹³ Aynî, *Şerhu Sünen*, VI, s. 8.

¹¹⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 154.

¹¹⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 153.

¹¹⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 170.

¹¹⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 195.

¹¹⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 193, 201, 210, 218.

¹¹⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 195.

¹²⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 205-208.

¹²¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 498.

¹²² Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 503.

Aynî, Ebû Dâvûd'un hadisleri beyanından elde etmek istediği faydaya ulaşmaya çalışmıştır.¹²³ Ebû Dâvûd'un referanslarını çözmeye uğraşır. Nitekim *Şerhu Sünen*'de bununla ilgili olarak “Ebû Dâvûd bu sözden şunu amaçlamıştır” ifadesi ile başlayan paragraflar bulunmaktadır.¹²⁴ Aynî'nin *Şerhu Sünen* 'inde dikkat çeken konulardan bir diğeri, Ebû Dâvûd'un aslında uzun olan hadisleri kısalttığını belirterek o hadislerin eksik olan kısımlarını *Şerhu Sünen*'e eklemesidir.

Nitekim, Müsedded b. Müserhed'den rivâyet edildiğine göre Ebû Bürde'nin babası Ebû Mûsâ el-Eşârî'den Abdullah b. Kays şöyle demiştir, “Bizi (Tebûk gazvesine) götürecek bir binit temin etmesi için Resûl-i Ekrem'in (sas) huzuru saadetine vardık. Onu dilinin üzerine (doğru) misvakı sürterken gördüm”. Aynî, Ebû Davûd'un “Müsedded'in hadisi daha uzundu ben onu özetledim”, dediğini haber vermektedir.¹²⁵ Aynî hadisin diğer kaynaklardan uzun hallerini zikretmiştir. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* için genel bir değerlendirme yapacak olursak bu eser, Aynî'yi *Umdetü'l-kârî* eserine hazırlamıştır, diyebiliriz.

1.3. Ana Kitabın Rivâyet ve Nüshaları Arasındaki Farklar

İslam ilimlerinde rivâyet edilen bilginin en yakın ağızdan dinlenmesi veya nakledilmesi, Allah'ın elçisi Resûlullah'ın kastına en uygun şekilde ilim alma ve anlama çalışmaları Müslümanlar arasında önem arz etmektedir. Bu sebeple rıhle hareketleri olmuş, hadisin âlî kaynağına varılarak Resûlullah'a en yakın ağızdan en güvenilir şekilde ve onun hadisi söyleyiş maksadına en uygun şekilde hadislerin alınmasına çalışılmıştır.

İslam ilim geleneğindeki okuduğu bilginin asıl kaynağına inme hareketi sadece hadis alanında sınırlı kalmamış, fıkıh ve diğer alanlarda da ulaşılan sahabe ve tabiin sözleri her zaman mesnet teşkil etmiştir. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî*'de de İslam'ın ilk kaynaklarına ve ilk muhataplarına ulaşma azmi görülmektedir.

¹²³ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 249.

¹²⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 202.

¹²⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 154.

Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî*'in tamamına yayılmış halde tabîîn sözlerinden yararlanmaktadır.¹²⁶ Nitekim, Hasan-ı Basrî *Şerhu Sünen*'de kaynak olarak verilmektedir.¹²⁷ İslam ilim geleneğindeki elde edilen bilginin güvenilirliğini araştırma tutumu sadece Resûlullah, sahâbe ve tabîîn sözleriyle sınırlı kalmamış serdedilen kitapların güvenilir şekilde gelecek nesillere ulaşması amacıyla da pek çok eser ortaya konmuştur.

Eserlerin çeşitli nüshalarını bir araya getirip var olabilecek sapmaları engelleme çalışmalarını bu meyanda değerlendiriyoruz. Nitekim Aynî'nin *Sahîh-i Buhârî*'nin İmam Buhârî'den kendisine kadar ulaşan nüsha senedlerini, *Umdetü'l-kârî*'nin başına almasını da böyle değerlendirilmektedir.

Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de nüsha farklılıklarına dikkat çekmiştir. Nüsha farklılıklarının hem *Şerhu Sünen*'de hem *Sahîh-i Buhârî*'de anlamı veya kitabı değiştirmemesi bu iki eserin de tahrife uğramadan günümüze kadar yazılıp geldiğini bize göstermesi bakımından önemlidir. Nüshalar arası farkların çok az olması değerlendirilen eserlerin yazımında ne kadar titiz çalışıldığını bizlere ispat etmektedir.

1.3.1.Umdetü'l-kârî'de Sahîh-i Buhârî Nüsha Farklılıkları

Umdetü'l-kârî'de *Sahîh-i Buhârî*'nin nüshalardaki farklılıklarına sıklıkla yer verilmektedir. Asılî nüshasını esas almakla beraber diğer nüshalara da başvuruda bulunulmuştur.¹²⁸

Umdetü'l-kârî'de pek çok nüsha sahibi zikredilmiştir. Nitekim, korku kitabını açıklayan Aynî bu bab altında sıklıkla nüsha sahibine dikkat çekmiştir. Korku namazı babının bölüm başlığının *Sahîh-i Buhârî*'nin Müstemlî ve Ebu'l-Vakt nüshalarında ebvab şeklinde bölümler anlamında, çoğul halde geldiğini, Kerime ve Asılî nüshalarında ise bab şeklinde tekil olarak geldiğini ifade etmiştir. Diğerlerinin nüshalarında bab kelimesinin düştüğünü bildirerek¹²⁹ *Sahîh-i Buhârî*'nin bütün nüshalarını incelediği kanaatini bizde uyandırmaktadır.

¹²⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 51, 55, 61, 75, 89, 118.

¹²⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 15, 33.

¹²⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 87.

¹²⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 253.

Aynî, korku namazını bildiren Nisa Suresi 101-102. ayetlerine korku namazı bölümünün girişinde İmam Buhârî'nin yer verdiğini gösteren nüshalardan Kerîme (463/1070) nüshasında ayetlerin kısaltılmadan tam metinleriyle verildiğine, Asîlî (392/1002) nüshasında ise ayetlerin kısaltılarak verildiğine işaret eder.

M. Yaşar Kandemir, Aynî'nin *Umdetu'l-kârî*'de ile ilgili "Ebû Zer nüshası ile Yûnînî nüshasından hiç bahsetmemesi ise dikkat çekicidir."¹³⁰ ifadesini kullanmıştır. Onun bu ifadesine rağmen biz; Aynî'nin eserinde, Ebû Zer nüshasına dikkat çektiği yerleri yakaladık.

Ebû Zer, en sağlam *Sahîh-i Buhârî* nüshasının sahibi olarak da tanınmaktadır.¹³¹ *Sahîh-i Buhârî* nüshalarını birleştiren Ebû Zer'in, Müstemlî, Küşmihenî ve İbn Hammuye Serahsî nüshalarını bir araya getirip istinsah ettiği bilinmektedir.¹³² Bu öneme hâiz olan Ebû Zer nüshası Aynî'nin de kaynakları arasında yer almıştır. Ebû Zer nüshasına işaret eden Aynî, *Sahîh-i Buhârî*'teki bir hadiste *Sahîh-i Buhârî*'nin Ebû Zer nüshasında besmele olmadığına dikkat çekmiştir.¹³³

Bilindiği üzere Yûnînî (701/1302) nüshası, Asîlî (392/1002), Ebû Zer el-Herevî (434/1043), Ebû'l-Vakt (553/1158) ve Ebû'l-Kasım İbn Asâkir (571/1176) râvilerinin Firebrî'ye giden *Sahîh-i Buhârî* nüshalarının derlenip kıyaslamasının yapıldığı bir nüshadır.¹³⁴ Aynî de Yûnînî'nin derlediği bu nüsha râvilerinin tamamını delil olarak kullanmıştır. Bu nüsha sahiplerine sık sık dikkat çekmiş ve bu râvilerden nüsha farklılıklarını kaynak göstermiştir.¹³⁵ Nitekim, Hz. Muhammed'in gece namazı kıldığı hadisin şerhinde İbn Asâkir nüshası ele alınmıştır.¹³⁶ Ebû Zer nüshasından çokça faydalanılmıştır.¹³⁷ Asîlî nüshası Aynî'nin en çok delil getirdiği nüshalardan olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁸ Bu durumda Kandemir'in ifade ettiği üzere el-Yûnînî'den bahsetmemiştir. Ancak Yûnînî nüshasının parçaları olan diğer nüshaların tamamından bahsetmiştir.

¹³⁰ Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", IIIX, s. 123.

¹³¹ Aydın, Arafat, "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular II", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 14/1, ss. 7-50, s. 9, İstanbul 2016.

¹³² Aydın, "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına Dair Yeni Bulgular II", s. 9.

¹³³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 94.

¹³⁴ Kızıl, Fatma, "Yûnînî, Ali b. Muhammed", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXIII, ss. 595-596, s. 596, İstanbul 2013.

¹³⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 6, 26, 97, 108.

¹³⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, 263.

¹³⁷ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, 78; X, 168.

¹³⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, 300; VII, s. 39, 43, 45, 48, 73, 99, 122.

1.3.2.Şerhu Sünen’de Sünen-i Ebû Dâvûd Nüsha Farklılıkları

Sünen-i Ebû Dâvûd’un başlıca nüshalarını araştırdığımızda beş nüsha sahibine rastladık. Bunlar; Ebû İsa Remlî İshak b. Musa b. Said b. Abdullah b. Ebû Seleme (320/932), Ebû Hasen Ali b. Hasen b. Abd Ensarî (328/940), Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu’luî (333/945), İbn Arabî Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad (340/953) ve İbn Dâsse Ebû Bekir Muhammed b. Bekir b. Abdurrezzak (346/960)’tır.

Ebû Dâvûd’dan *Sünen-i Ebû Dâvûd*’u istinsah eden ve en bilinen müstensih talebelerinden olan İbn Dasse’dır.¹³⁹ Buna rağmen en beğenilen ve neşredilen *Sünen-i Ebû Dâvûd* nüshası Lu’luî’nin istinsah ettiği *Sünen-i Ebû Dâvûd* nüshası olmuştur.¹⁴⁰ Ebû Dâvûd’dan itibaren müstensihler yardımıyla günümüze ulaşan *Sünen-i Ebû Dâvûd*’un en bilinen râvilerinden biri de Lu’luî tarikinden İbn Hayr İşbilî (575/1179)’dir.¹⁴¹

Sahîh-i Buhârî’nin nüshalarını bir arada toplayan çalışmalar yapıldığı gibi, *Sünen-i Ebû Dâvûd*’un da nüshalarını bir arada toplayan eserler yazılmıştır. Nitekim, Mizzî (ö. 742/1341) de *Tuhfetu’l-Eşraf fi Marifeti’l-Etraf* isimli çalışmasında, Lu’luî, İbn Dasse, İbnu Abd ve İbn Arabî nüshalarını tek eserde toplamıştır.¹⁴²

Aynî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*’un kendisine ulaşan nüsha senedini *Şerhu Sünen*’in başında bildirmemiştir. Bununla birlikte Ebû Dâvûd’un müstensihlerine *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*’da atıflar da bulunmaktadır. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*’a baktığımızda bab başlıklarının altında pek çok yerde “bazı nüshalarda şöyle geçmektedir” gibi ifadelerle karşılaştık.¹⁴³

¹³⁹ Dinçoğlu, *Ebu Davud’un Süneni (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 94-102.

¹⁴⁰ Robson, James, “Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti”, çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, 1/4, ss. 173-182, s. 174, Ankara 1956.

¹⁴¹ Robson, “Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivayeti”, s. 179.

¹⁴² Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd’un Sünen-i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 104.

¹⁴³ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 418.

1.3.3.Ana Kitapların Rivâyet Senedleri

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'in emriyle *Sahîh-i Buhârî* ilk kez Mısır'da Emiriyye Matbaası'nda basılmıştır (1311-1313).¹⁴⁴ Diğer eserler gibi ilk basımından evvel talebelerin hocalarından dinleyerek yazdıkları ve gelecek nesillere aktardıkları *Sahîh-i Buhârî*, bugüne çeşitli nüsha farklılıklarıyla geldi.

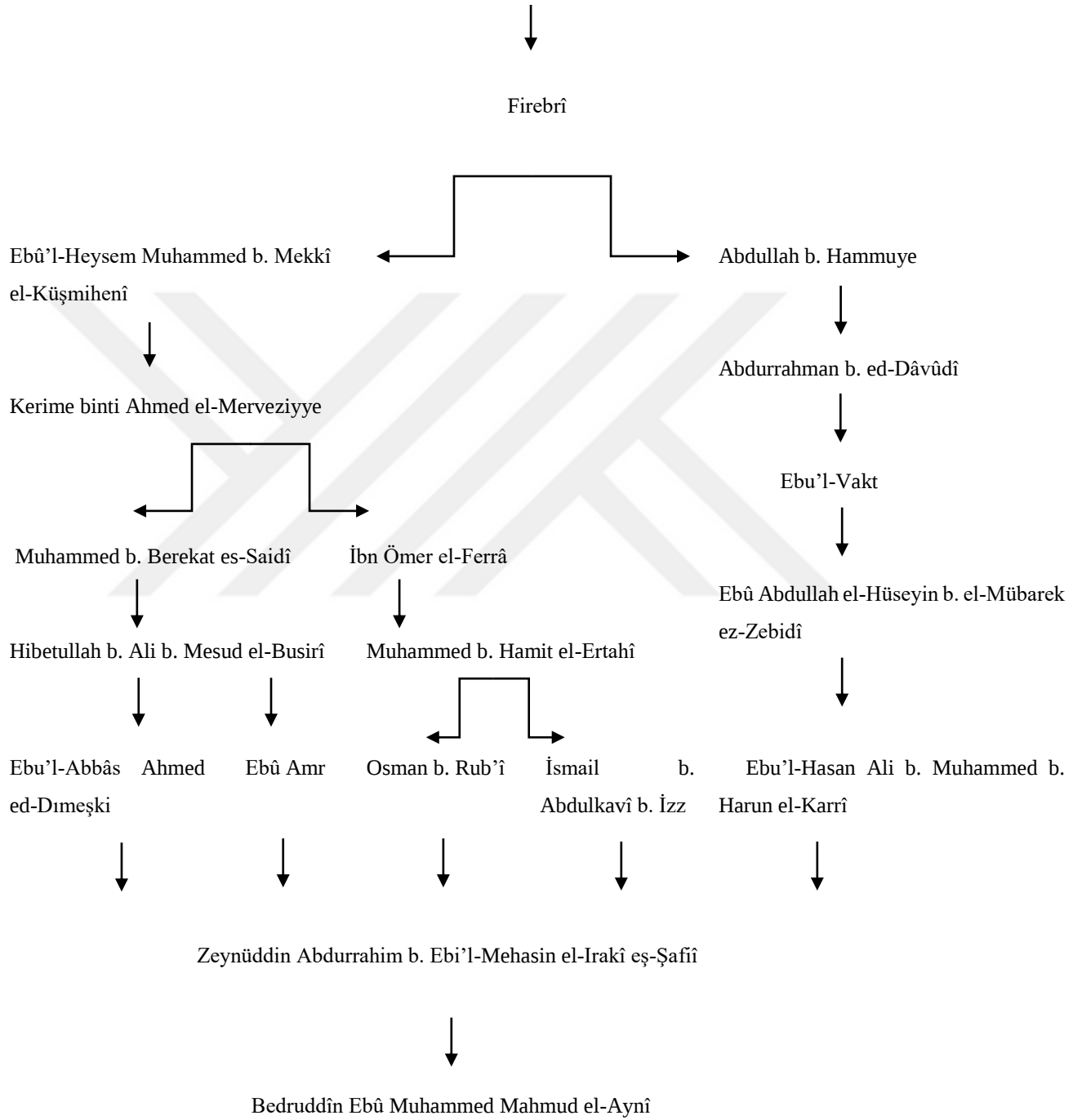
Umdetü'l-kârî mukaddimesinde Aynî, büyük muhaddislerden olan Zeynüddin Irakî (806/1404) ve ed-Decevî'den (802/1399) gelen *Sahîh-i Buhârî* nüshalarını esas alarak eseri yazmaya başladığına işaret eder. Bu nüshaların senedlerini de belirtmiştir.¹⁴⁵ Biz de iki rivâyet senedini şematize ederek daha anlaşılır hale kavuşturmak istedik.

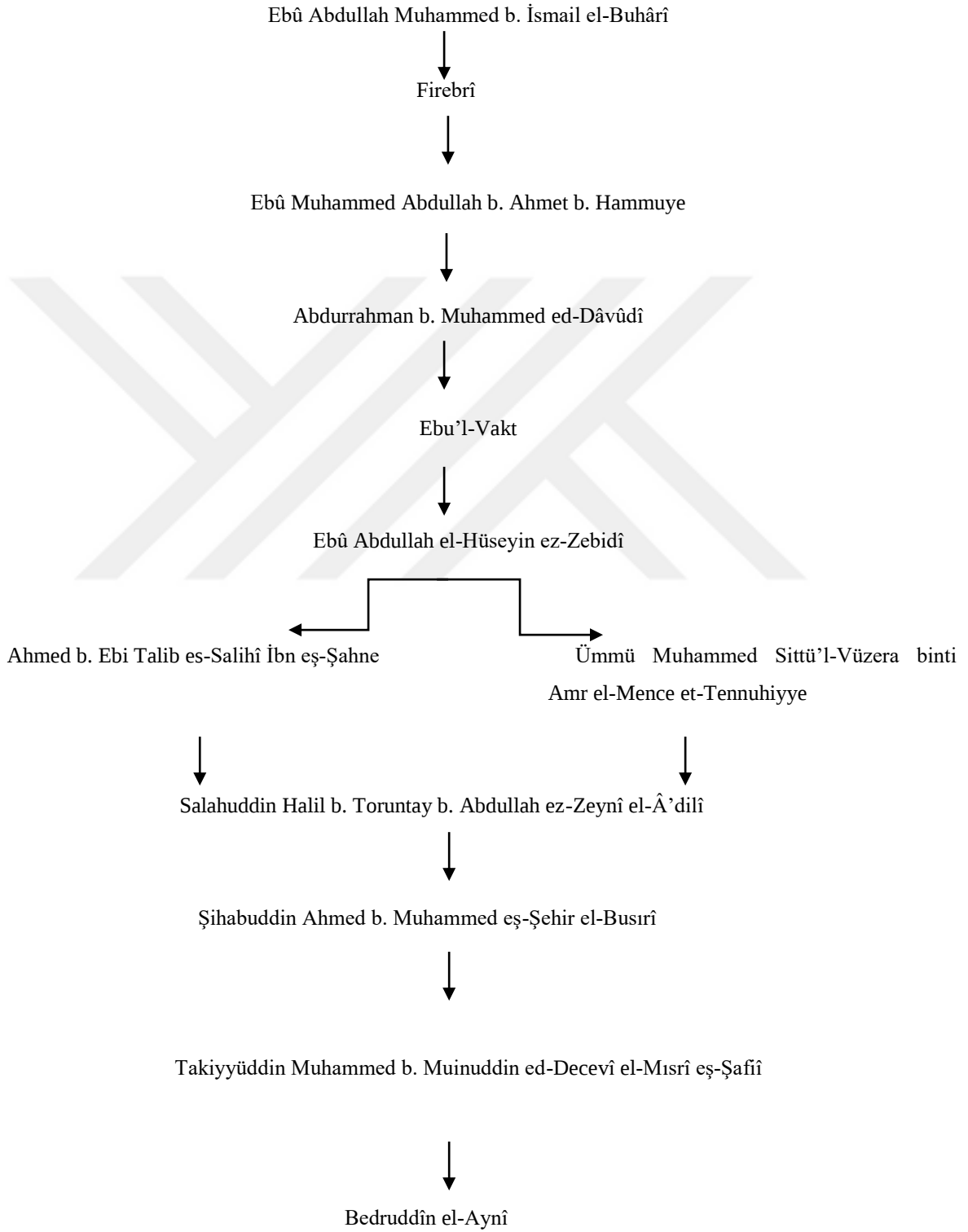
Aynî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un kendisine ulaşan nüshasının senedini *Şerhu Sünen*'de paylaşmamıştır. Bu sebeple onu ele alma imkânımız olmadı.

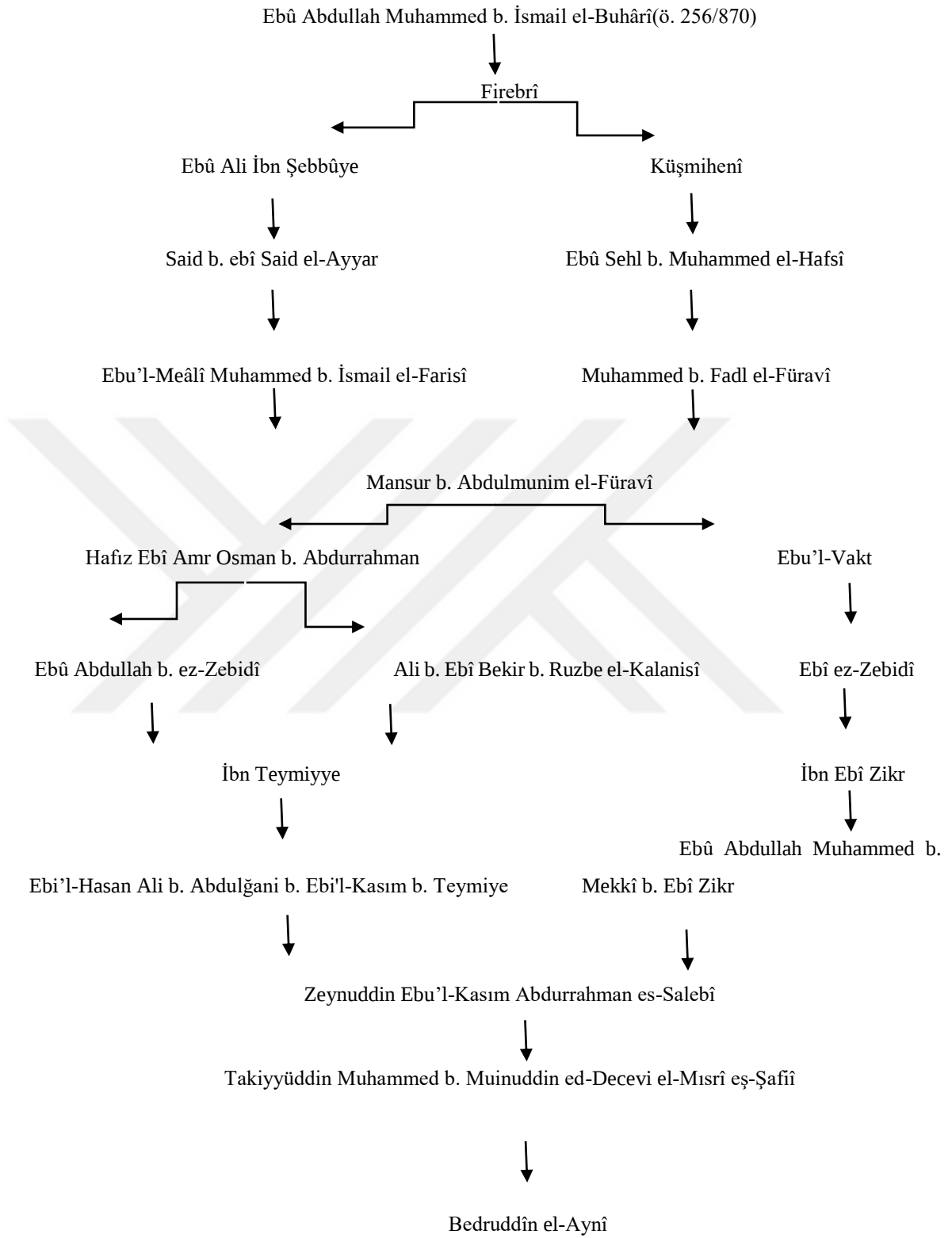
¹⁴⁴ Aydın, Arafat; Albayrak, Ali, "Sahîh-i Buhârî Nüshalarına dair Yeni Bulgular", *İslam Araştırmaları Dergisi*, XXXV, ss. 1-39, s.19, İstanbul 2016

¹⁴⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 4-5.

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî

1.4.Aynî'nin Yararlandığı Kaynaklar

Hadis şerhleri mahiyeti itibarıyla çok sayıda eserden yararlanılarak oluşturulmaktadır. Şerh edebiyatında İbn Hacer ile Aynî, bir hadisi şerh ederken çok sayıda eserden delil getirmenin en güçlü örneklerini vermişlerdir.¹⁴⁶ Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de çok sayıda kaynak göstermiş ve pekçok âlimin görüşüne müracat etmiştir. Bununla birlikte baş vurduğu âlimlerin görüşlerini eleştirel bir bakış açısından geçirmeden kabul etmemiştir.¹⁴⁷

Kaynak gösterirken eser isimlerini değil müelliflerin görüşlerini ön planda tutan Aynî, *Sahîh* sahibi Müslim b. Haccâc'ın (261/875) hadis alanında otorite kabul ettiği dört âlimi *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de zikretmiştir.¹⁴⁸ Bunlar: Saîd b. Mansûr (227/842), Yahyâ b. Maîn (233/848), Osman b. Ebû Şeybe (239/853) ve Ahmed b. Hanbel (241/855)'dir. Müslim *Sahîh*'ine hadis alırken bu muhaddislerin ittifak ettikleri rivâyetleri sahih bulmuş onları eserinde tercih etmiştir.¹⁴⁹ Aynî de aynı şekilde bu muhaddislerin ilmî görüşlerine müracaat etmiş, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de muhaddisleri kaynak göstermiştir.

Umdetü'l-kârî'de Saîd b. Mansûr'un kaynak gösterildiği bölümler incelendiğinde zikredildiği bölümlerin nerdeyse tamamında Saîd b. Mansûr'dan rivâyetlere yer verilmiştir.¹⁵⁰ Bu durumda Aynî, *Sahîh-i Buhârî* ile Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'i arasındaki benzer hadisleri tahrîc etmiş gibi gözükmemektedir. Çünkü Saîd b. Mansûr'un delil getirildiği bazı hadislerde onun *Sünen*'ine işaret edilmiştir.¹⁵¹ Dolayısıyla Aynî, Buhârî'nin *Sahîh*'i ile Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'ini karşılaştırmış ve benzer rivâyetleri bulmuştur denilebilir.¹⁵² Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'i eksik olarak günümüze ulaştığı için hadislerin tespiti yapılamadı.

¹⁴⁶ Türkan, Zişan, *Hadis Şerh Geleneği*, TDV Yay., Ankara, 2020, s. 256.

¹⁴⁷ Karacabey, Salih, "Aynî'nin Hadis Şerhçiliğinde Hattâbî'nin Etkisi", *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu II. Hadis İhtisas Toplantısı*, ss. 297-312, s. 301, TDV Yay. Ankara 2016.

¹⁴⁸ Naim, Ahmet, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB Yay., Ankara 1983, I, s. 221.

¹⁴⁹ Kandemir, "el-Câmiu's-Sahîh", VII, s. 124.

¹⁵⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 292; VII, s. 5, 36, 40, 106, 110, 132.

¹⁵¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 234.

¹⁵² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 243.

Sünen-i Ebû Dâvûd metninde Saîd b. Mansûr'un rivâyetlerine yer verilmiştir.¹⁵³ *Şerhu Sünen*'de de Saîd b. Mansûr delil getirilmektedir.¹⁵⁴ *Şerhu Sünen*'de Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde şöyle denilir gibi iktibas yapılmıştır.¹⁵⁵ *Şerhu Sünen*'de Saîd b. Mansûr'un es-*Sünen* eserine işaret edilmiştir.¹⁵⁶ Ancak es-*Sünen*'ine işaret etmeden de *Şerhu Sünen*'in açıklamalarında Saîd b. Mansûr'un rivâyetlerinden yararlanılmıştır.¹⁵⁷

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Sünen*'de çoğunlukla Yahyâ b. Maîn'in râvileri cerh ve ta'diline işaret edilmiştir. Bazen Yahyâ b. Maîn'in sika bulduğu bir râviyi Aynî, başka deliller öne sürerek tartışmaya açmıştır.¹⁵⁸ Ancak genellikle hem *Umdetü'l-kârî*'de hem de *Şerhu Sünen*'de Aynî, Yahyâ b. Maîn'in görüş belirttiği bir râvi hakkında Yahyâ b. Maîn'nin görüşünü destekleyen diğer muhaddislerden delil getirmiştir.¹⁵⁹ *Umdetü'l-kârî* ve *Şerhu Sünen*'de râvileri cerh ve ta'dili kaynak gösterilen İbn Maîn'in eseri *et- Târîh*'de görüş belirttiği râvilerin çoğunluğuna (Yahyâ b. Saîd el-Kattân (198/813)¹⁶⁰ ve Şu'be b. Haccâc (160/776)¹⁶¹) ulaşılmaktadır.¹⁶²

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Sünen* eserlerinde İbn Ebû Şeybe künyesiyle zikredilen muhtemelen Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (235/849) iken¹⁶³ kardeşi Osman b. Ebî Şeybe'den rivâyetlere de eserlerde yer verilmiştir.¹⁶⁴ *Umdetü'l-kârî*'de Osman b. Ebî Şeybe genellikle Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inden delil gösterilirken sened içinde zikredilmiştir. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da ise Osman ismi ile zikredilen râviler bulunsa da Osman b. Ebî Şeybe isimli bir râviye rastlanmamıştır. Ancak *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da İbn Ebî Şeybe'den alınmış rivâyetler bulunmaktadır.¹⁶⁵ Aynî, Osman b. Ebî Şeybe'nin, Müslim ve İbn Mâce'nin (273/887)

¹⁵³ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 109.

¹⁵⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 24.

¹⁵⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 392.

¹⁵⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 430.

¹⁵⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, VI, s. 350.

¹⁵⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 92; *Şerhu Sünen*, II, s. 394.

¹⁵⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 470; *Umdetü'l-kârî*, V, s. 221.

¹⁶⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 351.

¹⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 51.

¹⁶² Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ, *Ma'rifetü'r-Ricâl Rivayetü İbn Mahrez*, thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr, Dimeşk, 1985, II, s. 30.

¹⁶³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 58, 59, 60, 61; *Şerhu Sünen*, IV, s. 314, 342, 346.

¹⁶⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 130, 132, 184.

¹⁶⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 314, 382.

eserlerinde de yer yer tahrîc etmiştir.¹⁶⁶ Osman b. Ebî Şeybe, *Umdetü'l-kârî*'de çoğunlukla râvî olarak zikredilmiştir.

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe de *Umdetü'l-kârî*'de çok delil gösterilen bir müellif olmuştur.¹⁶⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerim secdeleri babının şerhinde İbn Ebî Şeybe, "*Musannef*"inde secde ayeti dinleyen kişi üzerine secde gerektiğini İbn Ömer'den (73/693) nakletmiştir.¹⁶⁸ *Şerhu Sünen*'de İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inden¹⁶⁹ teşrik tekbiri yoksa Cuma namazının olmadığı hadisi delil getirilmiştir.¹⁷⁰

Ahmed b. Hanbel (241/855), *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de hadislerin sıhhatini belirlemede kaynak olarak zikredilen bir muhaddistir. Nitekim *Şerhu Sünen*'de Aynî, râvilerden Halid b. el-Hâris b. Ubeyd b. Süleyman için Ahmed b. Hanbel'in "Basra'nın sika râvilerinin sonuncusudur", dediğini¹⁷¹ nakletmiştir.¹⁷² *Umdetü'l-kârî*'de de Ahmed b. Hanbel'in hadislerin sıhhatine dair görüşlerine sıkça değinilmiştir.¹⁷³

Hadislerin metinleri, senedleri ve râvileri hakkında önde gelen muhaddislerin görüşleri ve eserlerinden faydalanan Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî* eserlerinde delil gösterirken müelliflerin isimlerini zikretmekle birlikte onlara ait olan eserlere işaret etmiştir. Nitekim İbn Sa'd'ın (230/845) "*Tabakât*" adlı eserini,¹⁷⁴ İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) "*et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilaf*" eserini delil göstermiştir.¹⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) "*el-Kifâye fî İlmi'r-Rivaye*"¹⁷⁶ eseri de isim olarak kaynak gösterilmiştir.

¹⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 245, 273, 276.

¹⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 96, 99, 104, 106.

¹⁶⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 104.

¹⁶⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad, 1988, I, s. 439.

¹⁷⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 391.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fî'l-İlmi ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Vasiyyü'llâh b. Muhammed Abbas, Mumbâi 1988, s. 50.

¹⁷² Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 397.

¹⁷³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 201; VII, s. 128.

¹⁷⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 349; IV, s. 420; *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 103; IIX, s. 159.

¹⁷⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 499; *Umdetü'l-kârî*, V, s. 288.

¹⁷⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 173.

1.4.1.Aynî'nin Kendine Ait Eserleri Delil Getirmesi

Aynî, çeşitli konularda çok sayıda eser vermiş bir müelliftir. Son eseri olan *Umdetü'l-kârî*'de ve ilk eserlerinden *Şerhu Sünen*'de Aynî'nin kendi eserlerini kaynak getirmesi araştırıldı. Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'de yer verdiği eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Aynî, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*'yi kaynak gösterdiği bir bölümde falan konuyu *el-Binâye* eserinde de açıkladığını ifade etmiştir.¹⁷⁷
- Remzu'l-Hakâik fî Şerhi Kenzu'd-Dekâik* eserine işarete etmiştir.¹⁷⁸
- Aynî, dil ilminde yazdığı eseri olan *el-Kavâidu'n-Nahviyye*¹⁷⁹ eserinden yararlanmıştır.
- Dil açısından değerlendirmelerinde yine kendi eseri *Şerhu Şevâhid* şeklinde geçen *el-Makâsıdu'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidî Elfiyye* eserini kaynak göstermiştir.¹⁸⁰
- Tarih ilmiyle ilgili bilgi veren Aynî, kendisine ait olan tarih eserine işaret etmiştir.¹⁸¹ Roma'yı anlatmıştır. Bu ifadeden *İkdu'l-Cuman*'ı kastettiği düşünüldü ancak bu eserde bu bilgiye ulaşılamadı. Kendisine ait başka bir eseri kastetmiş olabilir.
- Yarım bıraktığı eseri olan *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*¹⁸² kaynak olarak gösterdiği kendi eserlerinden biridir.

Aynı şekilde *Şerhu Sünen* eseri incelendiğinde Aynî'ye ait iki esere ulaşılmıştır.

- Tarih ilmiyle ilgili bilgi veren Aynî, kendi tarih kitabında zikrettiğini belirtmektedir.¹⁸³
- *Makâsıdu'n-Nahviyye fî Şerhi Şevâhidî Elfiyye* eserini delil göstermiştir.¹⁸⁴

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Sünen*'de Aynî'nin kendi eserlerini kaynak göstermesi incelendiğinde bu iki eser arasında üslup farklılığı gözlenmez. Çünkü Aynî'nin ilk eserlerinden olan *Şerhu Sünen*'de de Aynî'ye ait eserlere rastlanmıştır. *Umdetü'l-kârî*'de ise Aynî'nin son eseri olması sebebiyle pekçok telifi kaynak gösterilmiştir.

¹⁷⁷ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXI, s. 112.

¹⁷⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XIII, s. 48.

¹⁷⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 280.

¹⁸⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 254.

¹⁸¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 83.

¹⁸² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 177.

¹⁸³ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, s. 499.

¹⁸⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, s. 195.

1.4.2.Mevzû Hadis Eserlerine İşareti

Aynî'nin *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de mevzû hadis kaynaklarını delil göstermesini incelenmek için önde gelen mevzûât eserleri araştırıldı. Aynî'nin yaşadığı hicrî IIX. asırdan evvel yazılmış mevzû eserlerden yararlanıldı. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (597/1200) *Kitâbu'l-Mevzuât* eseri, Makdîsî'nin (507/1113) *Tezkiretü'l-Mevzuât* eseri ve el-Cûzekânî'nin (543/1148) *el-Ebâtil ve'l-Menâkir ve's-Sihah ve'l-Meşâhîr* eserleri en meşhur olan mevzu hadis eserlerindendir.

Umdetü'l-kârî'de mevzû hadislerle işaret edilirken çoğunlukla İbnü'l-Cevzî'nin *Kitabu'l-Mevzuât* eseri kaynak gösterilmiştir.¹⁸⁵ Aynî'nin her iki ezan arasında kılmak isteyen için üçüncünün namaz olduğu hadisinde de İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzuât* eserini kaynak göstermesine rastlanmıştır.¹⁸⁶ *Şerhu Sünen*'de ise nadiren İbnü'l-Cevzî'nin bu eseri belirtilmiştir.¹⁸⁷

Şerhu Sünen'de mevzû hadisler zikredilirken çoğunlukla İbn Hibbân'ın *Kitâbu'd-Du'afâ* eserinden yararlanılmıştır. *Şerhu Sünen*'de terk edilmiş râviler bu eserden delil getirilerek cerh edilmiş mevzu rivâyetler bu eserin delillendirmesi ile ifade edilmiştir.¹⁸⁸ *Umdetü'l-kârî*'de İbn Hibbân'nın *el-Mevzuât* eserine atıf yapılmıştır.¹⁸⁹ Ancak bu *Umdetü'l-kârî*'de İbnü'l-Cevzî'nin delil getirilmesi gibi yoğun olmamıştır.

Muhammed b. Tâhir İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin (ö.507/1113)'nin *Tezkiretu'l-Mevzuât* eserine *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de rastlanmamıştır.¹⁹⁰

Şerhu Sünen ve *Umdetü'l-kârî*'de Cûzekânî'nin *el-Ebâtil ve'l-Menâkir ve's-Sihah ve'l-Meşâhîr*¹⁹¹ eserine ismen rastlanmamış, ancak *Umdetü'l-kârî*'de Cûzekânî'nin *Kitâbu'l-Mevduât* eseri kaynak gösterilmiştir.¹⁹² *Şerhu Sünen*'de ise Cûzekânî'ye ulaşılammıştır.

¹⁸⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 276; II, s. 157.

¹⁸⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 138.

¹⁸⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, VI, s. 322.

¹⁸⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 499; III, s. 141, 413, 415, 427.

¹⁸⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 286.

¹⁹⁰ Aydın, Nevzat, "İbnu'l-Kayserânî Makdisî'nin "Tezkiretü'l-Mevzuât" Adlı Eserindeki Ricâl Tenkidi Metodu", *Ekev Akademi*, 9/43, ss.519-550, s. 66, Erzurum 2016.

¹⁹¹ Başaran, Selman, "Cûzekânî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IIX, s. 99, İstanbul 1993.

¹⁹² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, III, s. 97.

Bu bilgiler çerçevesinde Aynî'nin mevzû hadis kaynaklarından yararlandığı sonucu çıkmaktadır. Aynî'nin *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de rivâyetlerin mevzu olma ihtimallerini dahi araştırmış olabileceği anlaşılmaktadır.

1.4.3.Diğer Âlimleri Tenkidi

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'deki ilmî münakaşaları çözerken farklı âlimlerin görüşlerini tek tek ortaya koyar ve haklı olma ihtimallerini gözden geçirir. Sonra onların haklı veya tenkit edilecek yanlarını ortaya çıkarır. Aynî'nin bu yaklaşımı sonunda onun eleştirilerine ve ispatlarına sıkça rastlanmaktadır.

Nitekim, uyuma veya unutma olmadan kasten namazı terk eden kişinin durumu ile ilgili hadisin¹⁹³ şerhi bu eleştiri ve tartışma konularına örnek verilebilir.¹⁹⁴ Ancak *Umdetü'l-kârî*'de tartışma konusu olan uyuma veya unutma olmadan kasten namazı terk eden kişi için kaza namazının yeterli olmadığı ayetlerle ispat edilirken,¹⁹⁵ *Şerhu Sünen*'de ayetlere baş vurularak inceleme yoğunlaşmamıştır. Mezhep görüşleri ve diğer hadis kaynaklarındaki hadislerin zikredilmesi ile yetinilmiştir.¹⁹⁶

1.4.3.1.İbn Hazm'ı (456/1064) Tenkidi

Umdetü'l-kârî'de Aynî, İbn Hazm'ın görüşlerine sıklıkla yer vermektedir. Ancak eserde İbn Hazm'ı eleştirilerini de bulmak mümkündür. Nitekim İbn Hazm'ın “tilavet secdesinde kıbleye veya başka bir yöne dönülebileceği”¹⁹⁷ görüşünü ele alan Aynî, İbn Hazm'ın Namazda tilavet secdesi yapılması ile namazın bozulduğu görüşünü belirtti. İbn Hazm'a göre bunun sebebi Resûlullah'tan onun hakkında sahih sünnet gelmemesiydi.¹⁹⁸

¹⁹³ Buhârî, “Mevâkîtu's-Salât”, 37; Ebû Dâvûd, “Salât”, 10.

¹⁹⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 335; *Umdetu'l-kârî*, V, s. 92.

¹⁹⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 93.

¹⁹⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 320-336.

¹⁹⁷ İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-fikr, Beyrut 2010, II, s. 48-9.

¹⁹⁸ İbn Hazm, Ebû Muhammed, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2010, III, s. 323.

Aynî, *Umde*'de ben de derim ki diyerek İbn Hazm'a çıkışmış ve "Açık olan şu ki o şaşırıp gaflete düşmüştür," diyerek onu eleştirmiştir. Aynî'nin ifadesinde yer alan "قلت: الظاهر" cümlesinde "zhehele ذهل" kelimesi sersemleşti anlamına gelir ki oldukça keskin bir dil kullandığını ortaya koyar.

İbn Hazm'ın tilavet secdesi hakkında sahih sünnet olmadığını ifade etmesine rağmen Aynî bu konuda Hakim'in rivâyet ettiği sahih bir hadis olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁹ Amr b. As'dan rivâyet edilir ki Resûlullah ona Kuran'ı Azımuşşan'dan 15 secde ayeti okuttu... hadisini İbn Hazm'ın aleyhine delil getirmiştir.²⁰⁰ *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da Hac suresinin ikinci secdesi ile ilgili Hakim'in eserinden bu hadisi delil göstermiştir. Ancak burada İbn Hazm'ı tenkidine rastlamadık.²⁰¹

1.4.3.2.Ahmed b. Hanbel'i (241/855) Tenkidi

Ahmed b. Hanbel, Bedruddîn el-Aynî'nin *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de hadislerin sıhhatine delil getirdiği bir muhaddis ve mufakkihtir. Onun *Müsnedi*'nden her iki eserde de tahrîcde bulunmuştur. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'i eleştirdiği bir hadise rastladık.

Resûlullah namazda iken Resûlullah'a verilen selamı işaretle almaması hadisinin²⁰² şerhinde bu hadise, Ebû Hüreyre'nin (58/678) rivâyet ettiği şu hadisi delil getirmiştir. Resûlullah şöyle dedi: "Erkekler için tesbih vardır, kadınlar için el çırpma vardır. Kim namazda anlamı olan işaretle bulunursa namazını iade etsin". Bu hadis Ahmed b. Hanbel'e soruldu. O, "isnâdı kesinleşmemiştir" dedi.²⁰³ Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tekrar edilerek belirtilmiştir. Ancak senedi için bir yoruma rastlanmamıştır.²⁰⁴

¹⁹⁹ Hâkim, Ebû Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, I, s. 345.

²⁰⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 96.

²⁰¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 309.

²⁰² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, 267.

²⁰³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 269-270.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999, XVI, s. 348, 496.

Aynî, Ahmed b. Hanbel'in sözünün bir kıymeti olmadığını belirtti. Sonra bu hadisin senedinde yer alan ve illetli kabul edilen râviler Ebû Gatafan ve İbn İshak'tan (151/768), Ebû Gatafan'ın sika olduğunu pekçok kaynaktan delil getirdi.²⁰⁵

Şerhu Sünen'de zikredilen aynı hadisin²⁰⁶ şerhinde İbn İshak'ın rivâyetine atıfta bulunulmuştur ancak bu hadise değinilmemiştir. Çünkü İbn İshak'ın rivâyeti olan "Erkekler için tesbih vardır, kadınlar için el çırpma vardır." hadisi *Sünen*'de geçmektedir.²⁰⁷ *Şerhu Sünen*'de hadisin geçtiği yerde İbn İshak ve Ebû Gatafan'ın cerh ve ta'dîli yapılmıştır.²⁰⁸

1.4.3.3. İbnü'l-Cevzî'yi (597/1201) Tenkidi

Aynî'nin hem *Şerhu Sünen*'de hem de *Umdetü'l-kârî*'de âlimleri tenkitleri olduğunun en belirgin örneği İbnü'l-Cevzî sayılabilir. İbnü'l-Cevzî'nin İbn İshak'ı tenkidi iki eserde de görülen bir örnektir.

Aynî, İbnü'l-Cevzî'nin İbn İshak'la ilgili "illetlidir" ifadesinin bir kıymeti olmadığını ifade ederek İbn İshak'ın zayıflığı görüşünü yanlış bulmuştur. Çünkü İbn İshak'ın cumhura göre sikaların büyüklerinden olduğunu da belirtmiştir.²⁰⁹

Aynı şekilde Aynî, *Şerhu Sünen*'de İbnü'l-Cevzî'nin İbn İshak'ı zayıf gördüğünü bildirmiş ve onun bu sözünü önemsiz bulmuş cumhura göre İbn İshak'ın sika olduğunu bildirmiştir.²¹⁰

Aynî, *Şerhu Sünen*'de İbnü'l-Cevzî'nin *el-İlel* eserine işaret ettiği için *el-İlel*'-*Mütenâhiyye* eserinde İbn İshak'ı cerhi incelendi. İbnü'l-Cevzî, bu eserinde İbn İshak'ın mecruh olduğunu bildirmiştir. Kizb ile suçlandığını ifade etmiştir.²¹¹

²⁰⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 270.

²⁰⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 155

²⁰⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 169.

²⁰⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 210.

²⁰⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 270.

²¹⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 212.

²¹¹ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *el-İlel*'-*Mütenâhiyye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, thk. İrşâdü'l-Hakki'l-Eserî, nşr. İdâretü'l-'Ulûmu'l-Eserî, 1981, I, s. 352.

1.4.3.4.Kâdî İyâz'ı (544/1149) Tenkidî

Kâdî İyâz, Mâlikî kadısı, hadis, fıkıh, tefsir ve dil âlimi,²¹² Aynî'nin *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de benzer şekilde tenkit ettiği aynı zamanda hadis şerhlerinde görüşlerine yer verdiği bir ilim adamıdır. Aynî, Kâdî İyâz'ın görüşlerini fıkıh, dil, tefsir ve hadis ilmi alanlarında delil getirmiştir.

Umdetü'l-kârî'de namaz kitabının birinci hadisi olan miraç hadisesi anlatılırken Aynî, Kâdî İyâz'ın “Hz. Adem'in sol tarafına bakıp ağladığı sol tarafındaki rüzgar”ı cehennem ehlinin ruhları olarak tevil ettiğini bildirmiştir.²¹³ Kâdî İyâz'ın kendi eserlerinde bu konu araştırıldığında eserinde bu bigiye rastlandı.²¹⁴

Aynî, Kâdî İyâz'ın oturarak imamlık yapmanın nesh edildiği görüşünü *Umdetü'l-kârî*'de zikretmiştir.²¹⁵ Bu görüşü belirtirken delil getirdiği rivâyetleri ise zayıf bulmuştur.²¹⁶ Sehv konusunda Kâdî İyâz'ın namazdan çıkarmayacak bütün hatalar için sehv secdesi yapılmasını içeren fikhî görüşlerini ele almış ve tasdiklemiştir.²¹⁷ Kâdî İyâz'dan delil getirilen başka bir ifade de Kâdî İyâz, Basra ve Bahreyn arasının 84 fersah olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda Aynî, Kâdî İyâz'ı rivâyetlerin sıhhatini belirlemede de kaynak getirmiştir.²¹⁸

Aynî'nin, Kâdî İyâz'ı kaynak göstermesine *Şerhu Sünen* 'de de çeşitli ilim alanlarında rastlanmıştır.²¹⁹ Örnek olarak nafîle ve farz namazlarına çağrılırken müezzinin lafzı hakkında ihtilaf edildiğini ifadesini Kâdî İyâz'dan kaynak vermiştir. Kâdî İyâz'ın bu görüşünü desteklemiştir.²²⁰ Çoğaltılabilecek çeşitli örnekler, Aynî'nin pekçok ilimde Kâdî İyâz'ın otoritesini kabul ettiğini göstermektedir.

²¹² Köten, Akif, “Kadî İyâz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ'sının Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, ss. 269-278, s. 269, Bursa 1998.

²¹³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 43.

²¹⁴ Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Muallim bi Fevâidi Müslim*, thk. Yahya İsmail, Dâru'l-Vefâ, Mısır 1998, I, s. 497.

²¹⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 106.

²¹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 107.

²¹⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 138.

²¹⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 267.

²¹⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 134; III, 113, 246.

²²⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 480.

Kâdî İyâz'ın ilmî otoritesini kabul eden Aynî, eleştirilerde bulunmaktan da geri durmamıştır. Nitekim Aynî; “Mescide tükürmek günahdır, keffareti ise onu gömmektir”²²¹ ve “...hiçbiriniz kıblesine karşı tükürmesin”²²² hadislerinin şerhlerinde Kâdî İyâz'ın tükürülebileceğini ifade eden görüşü nakzedilmektedir. Aynî, *Şerhu Sünen*’de Kâdî İyâz'ın sözünü batıl saymış ve hak bizim zikrettiğimizdir²²³ demiştir. *Umdetü'l-kârî*’de de “bu doğru değildir, hak bizim zikrettiğimizdir”²²⁴ demiştir.

1.4.3.5.Süheylî’yi (581/1185) Tenkidi

Hem *Umdetü'l-kârî*’de hem de *Şerhu Sünen*’de tarih ilminden yoğun şekilde faydalanan Aynî, tarih ilminin meşhurlarından olan Süheylî’den kaynak göstermiştir.²²⁵

Aynî’nin Süheylî’den kaynak vermekle beraber Süheylî’yi eleştirdiği bölümler de olmuştur. Aynî, ezanın meşru kılınışı babının hadisinde²²⁶ Süheylî’nin İsrâ gecesinde Resûlullah’a bir meleğin ezan okuduğu ve ezanın kelimelerinin Allah’ın sadakası kelimeler olduğu ile ilgili bir hadis zikrettiğini²²⁷ ifade etmiştir. Aynî; Süheylî’nin onu sahih kabul edip onunla amel ettiğini ifade eder.²²⁸

Şerhu Sünen’de bu hadisin zayıflığını ilan eden Aynî; o hadisin Süheylî’nin iddia ettiği gibi sahih olmadığını,²²⁹ Süheylî’nin bu hadiste yalnız kaldığını, râvisi Ziyâd b. el-Münzir’in Cârûdiyye fırkasından olduğunu ve müttehim râvilerden olduğunu ifade eder.

²²¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 387.

²²² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 148.

²²³ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 421.

²²⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 150.

²²⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV; *Şerhu Sünen*, II, s. 352.

²²⁶ Buhârî, “Ezân”, 1.

²²⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 421.

²²⁸ Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah, *er-Ravdu'l-Ünüf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye*, İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2015, IV, s. 383.

²²⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 421.

Ziyâd b. el-Münzir'in rivâyeti, Süheylî'nin eserinde de zikredilmektedir.²³⁰ Yahyâ b. Maîn'den (233/848) Ziyâd b. el-Münzir'in sika olmadığı zikredilir.²³¹ Aynı zamanda Yahyâ b. Maîn, eserinde Ziyâd b. el-Münzir'in yalancı olduğunu ifade eder.²³²

Aynî, râvisinin zayıf olduğunu bildirmekle kalmaz, Resûlullah'ı namaza davetin hicretten sonra emredildiğini bu sebeple Resûlullah'ın İsrâ gecesi onu dinlemesi ile kendine ezanın emredildiği zaman arasında bir çelişki bulunduğunu belirtir.

Bu hadisin şerhindedikkat çeken bir diğer husus, *Şerhu Sünen*'de bu rivâyetin sahih olmadığını zayıf bir rivâyet olduğunu açıkça belirten Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de diğer âlimlerin bu rivâyetin zayıflığına ilişkin görüşlerini bildirmiş kendi görüşünü belirtmemiştir. *Umdetü'l-kârî*'de belirtildiğine göre Beyhâkî bu hadisin zayıf olduğunu bildirmiştir. İşbîlî bu hadis hakkında susmuş ve Ebû İsmâ bu hadisi garip bulmuştur.²³³

1.4.3.6. Gazzâlî'yi (505/1111) Tenkidi

Gazzâlî, mevzu hadisleri eserine alması neticesinde pekçok âlimin tenkidine maruz kalmıştır.²³⁴ İbn Teymiyye, Gazzâlî'nin eserinde nakledilen bir rivâyete işaret etmiş ve mevzu olduğunu bildirmiştir.²³⁵ İbn Teymiyye'nin (728/1328) *Muvâtın* isimli eserinde Gazzâlî'nin ömrünün sonlarında tövbe ettiği ve hadis kitapları önünde diz çöktüğü nakledilmektedir.²³⁶

Aynı şekilde es-Sarîfinî'nin (641/1243) *el-Müntehab* eserinde Gazzâlî'nin ömrünün sonlarında hadis meclislerinde bulunduğu ve *Sahîhayn* mütâla'a'sı ile meşgul olduğu bildirilmektedir.²³⁷ Gazzâlî, mevzu rivâyetleri eserlerinde kullanmasına rağmen, onun ömrünün sonlarında sahih rivâyetler üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

²³⁰ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüfî Şerhi Sireti'n-Nebeviyye*, IV, s. 383-4.

²³¹ Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekketü'l-Mükerreme, 1979, III, 444.

²³² Yahya b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, III, s. 456.

²³³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 107.

²³⁴ Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi 'Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Âsımeti li'n-Neşr, Riyad 1987, I, s. 7.

²³⁵ İbn Teymiyye, *Şerhu Hadîsi'n-Nuzûl*, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1977, s. 55.

²³⁶ Irâkî, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi 'Ulûmi'd-Dîn*, I, s. 7.

²³⁷ es-Sarîfinî, Takiyyüddîn Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed el-İrâkî, *el-Müntehabu min Kitâbi's-Siyâk li Târîhi Nisâbur*, thk. Hâlid Haydar, 1993, s. 76

Gazzâlî, eserlerinde mevzu hadislere yer vermesine rağmen fikirleri ve eserlerinin temel konuları yorumlaması diğer âlimlerin nazarında kaynak değeri taşımıştır. Gazzâlî'yi tentit eden İbn Teymiyye de kendisinden delil getirmekte sakınca görmemiştir.²³⁸ Öyle ki kendisine “Hüccetü'l-İslâm” lakabı verilmiştir. Eserleri günümüzde dahi baş ucu kaynağı olma özelliğini kaybetmeden gelmiştir.

Gazzâlî'nin eserlerine yapılan takdir ve tenkitler arasındaki bu tutum, Aynî'nin eserlerinde de gözlemlenmektedir. *Umdetü'l-kârî*'de Aynî, Gazzâlî'den de delil getirme noktasında faydalanmıştır. *Umdetü'l-kârî*'de nakledilen Gazzâlî, *Hülâsâ* isimli kitabında dediğine göre cemaatle cehrî okunan namazlarda sesli bir şekilde âmin demek namazın sünnetlerindendir.²³⁹ Yine Gazzâlî'nin *Hülâsâ* eseri incelendiğinde bu bilgiye ulaşılmaktadır.²⁴⁰ Bu şekilde *Umdetü'l-kârî*'de Aynî'nin, Gazzâlî'den kaynak getirdiği örnekler çoğaltılabilir.

Şerhu Sünen incelendiğinde Gazzâlî'den sadece iki yerde kaynak verilmiştir.²⁴¹ Gazzâlî'nin eserlerinden *İhyâ* ve *Hülâsâ* isimli telifleri ise *Şerhu Sünen* 'de zikredilmemiştir. Aynî şekilde *el-Mustasfâ* eseri de zikredilmemiştir.

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Sünen*, Aynî'nin Gazzâlî'yi tenkidi açısından incelendiğinde *Umdetü'l-kârî*'de görüş farklılıklarına dikkat çekilirken *İhyâ*'dan nakledilen bir rivâyetin râvisi Aynî tarafından zayıf bulunmuştur.²⁴² Bu rivâyette cuma günü duaların kabul edileceği saatin gündüzün son üçte biri olduğu ifade edilmemektedir. *İhyâ*'da bu rivâyet ifade edilmektedir.²⁴³ *Şerhu Sünen* 'de ise benzer bir hadis bulunmasına rağmen, Gazzâlî'nin görüşüne hadisin şerhinde rastlanmamıştır.²⁴⁴

²³⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Reşad Sâlim, 1986, I, 399; II, s. 165, 343; IIV, s. 300.

²³⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 50.

²⁴⁰ Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Hülâsâtü'l-Muhtasar ve Nukavetü'l-Mu'tasar*, Raşid Muhammed 'Ali, Dâru'l-Minhâc Beyrut 2007, s. 100.

²⁴¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, 123, 294.

²⁴² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, 243.

²⁴³ Gazzâlî, Ebû Hâmid, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2009, II s. 86.

²⁴⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 397.

1.4.3.7.Kelâbâzî'yi (380/990) Tenkidi

Tasavvuf, hadis, fıkıh alanlarında çalışmaları olan Kelâbâzî, Aynî'nin delil getirdiği müelliflerden biridir. Aynî, *Şerhu Sünen*'de Kelâbâzî'den hiç kaynak vermemişken *Umdetü'l-kârî*'de yüzü aşkın sayıda Kelâbâzî'den kaynak göstermiştir. Bu durum Kelâbâzî'nin tasavvuf ile ilişkisi ve Sünen türü bir eserde tasavvufu ilgilendiren meselelere girmemesi ile ilgili olsa bile bu kadarla sınırlı değildir. Çünkü Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de Kelâbâzî'den örnek gösterirken sadece tasavvufî meseleleri şerh etmemiştir.²⁴⁵

Aynî, Kelâbâzî'nin tasavvufî bir yorumuna, eseri *Umdetü'l-kârî*'de yer vermiştir.²⁴⁶ Kulun Rabb'inden hayâ ettiği için ondan istemeye utandığı ancak Rabb, sevdiği kulun sesini de seven Rabb, onun sesini duymak için Allah'a el açmasını ve ona dua etmesini istediği gibi ifadeler Kelâbâzî'ye nispet edilmiştir.²⁴⁷

Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'de Kelâbâzî'den kaynak verdiği bazı bölümlerde Ebû Nasr Kelâbâzî adında farklı bir müellif zikredilmektedir.²⁴⁸ *Umdetü'l-kârî*'de *et-Ta'arruf* müellifi Kelâbâzî ise, *Umdetü'l-kârî*'de nisbesiz olarak ifade edilmektedir.²⁴⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*'de her iki Kelâbâzî'den de herhangi bir şekilde kaynak vermemiştir.

Umdetü'l-kârî'de cuma namazına gelen insanların vücutlarına toz ve ter sinmiş olanlara bugün için temizlenmeleri tavsiye edilen²⁵⁰ Hz. Aişe rivâyetinde Ebû Nasr Kelâbâzî'den kaynak gösterilebilir.²⁵¹ Kelâbâzî, bu hadisin senedinde ifade edilen “Ahmed ‘an İbn Vehb” tarikinde Ahmed’in İbn Vehb’in kardeşinin oğlu olduğunu ifade etmiştir. Aynî de Ahmed râvisinin Ahmed b. İsâ olarak *Sahîh-i Buhârî*'de başka rivâyetlerde zikredildiğini bildirmektedir.²⁵²

Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'de ve *Şerhu Sünen*'de diğer âlimlere yaklaşımları ele alındığında *Şerhu Sünen*'e nisbetle *Umdetü'l-kârî*'de daha fazla âlimi kaynak gösterdiği

²⁴⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 146.

²⁴⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 87.

²⁴⁷ Kelâbâzî, Ebû Bekr, *Bahru'l-Fevâid el-Müsemma bi Me'ânî'l-Ahbâr*, thk. Muhammed Hasan, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 33.

²⁴⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 197.

²⁴⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 306.

²⁵⁰ Buhârî, “Cuma”, 15.

²⁵¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 197.

²⁵² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 197.

anlaşılmaktadır. Bunu Gazzâlî'yi nerdeyse hiç ve Kelâbâzî'yi hiç delil getirmemesindem anlayabiliriz.

Aynî; *Umdetü'l-kârî*'deki ilmî münakaşaları çözerken farklı âlimlerin görüşlerini tek tek ortaya koyar ve haklı olma ihtimallerini gözden geçirir. Sonra onların haklı veya tenkit edilecek yanlarını ortaya çıkarır. Aynî'nin bu yaklaşımı sonunda iddialı eleştirilerine ve ispatlarına sıkça rastlanmaktadır.

Aynı şekilde hadisi senedinde veya metninde bir sorun olduğu için değil hadisin bizâtihî özünü anlamak ve sıhhatine hükmetmek adına birçok âlimden yararlanmış, elde ettiği sonuç karşısında aleyhte ifadesi bulunan âlimleri tenkit etmekten geri kalmamıştır. Bu anlamda Aynî'nin rivâyetin aslına nüfuz etme çalışması diğer âlimlerin hadis tenkitleri neticesinde ve onların etkisi ile ortaya çıkmıştır.

Aynî'den sonra gelmiş olan âlimlere Aynî'nin etkilerinden biri zayıf veya sahih olması fark etmeden her hadisin senedinin sıhhatinin araştırılması ifade edilmiştir. Aynı zamanda çalıştığı kitabın her hadisini tahrîc etmek Aynî'nin diğer âlimleri etkilediği yönler arasında sayılmaktadır.²⁵³ Bütün bu tesbitler *Şerhu Sünen* için de kısmen geçerlidir. Sadece *Umdetü'l-kârî*'de biraz daha kapsamlı bir çalışma yürütülmüştür, denilebilir.

²⁵³ Türcan, “Bedruddîn el-Aynî'nin Hadis Şerh Geleneğinin Dönüşümündeki Yeri”, s. 289.

BÖLÜM II

ŞERHU SÜNENİ EBÎ DÂVÛD VE UMDETÜ'L-KÂRÎ FÎ ŞERHİ SAHÎH-İ BUHÂRÎ ESERLERİ MUHTEVA YÖNÜNDEN KIYAS

Bir hadisi diğer hadisler içinde bütünsel olarak yorumlama ve rivâyetlerden hüküm çıkarma görevi, hadislerin bütününden Resûlullah'ın kastını anlama ve halka kuşatıcı bir dille anlatma çabasına dönüşmüş ve hadis kitaplarını konu alan müstakil eserler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, zamanla hem râvi ve sened hem kelime hem de muhteva tahlili yapan kapsamlı eserlere evrilmiştir.²⁵⁴

Hicrî IV, miladî X. asırdan itibaren başta *Sahihayn* olmak üzere temel hadis kaynakları üzerine yazılan şerhlerin sayısı hızla artmış, Memlûklerin son asrında yaşayan İbn Hacer (852/1449) ve Aynî'nin (855/1451) *Sahîh-i Buhârî* için kaleme aldıkları şerhlerle hadis şerh türü zirve dönemini yaşamıştır.²⁵⁵

Şerhlerin sayılarının çokluğu ile birlikte muhtevalarındaki değişim ve çeşitlilik, şerh literatürünün kendi içindeki gelişim serüvenini göstermektedir. Zira ilk dönemlerde genellikle rivâyetlerden fikhî ve kelamî bir hükme varma amacı güdülen ve tartışmalı konulara açıklık getirmeye çalışan şerhler, zamanla gelişip olgunlaşmış ve tüm yönleriyle bizzat rivâyetin kendisine yoğunlaşmaya başlanmıştır.²⁵⁶ Bu kapsamda Memlûkler dönemine tekabül eden VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren yazılan şerhler olgunlaşma dönemi şerhleri olarak değerlendirilmiştir.²⁵⁷

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* incelendiğinde *Umdetü'l-kârî*'nin zengin içerikli şerh, *Şerhu Sünen*'in ise fıkıh içerikli şerh olduğu fark edilmektedir. *Umdetü'l-kârî*'de Aynî hadisin sıhhatine, sağlamlığına, hadisin fıkıh açısından hükmüne, hadis ile ilgili tarihî birikime, hadisin irab, sarf, nahiv konumuna dikkat çekmektedir. *Şerhu Sünen*'de ise

²⁵⁴ Karacabey, Salih, *Hattabî'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu*, Doktora Tezi, Bursa 1990, s. 186-9.

²⁵⁵ Karagözoğlu, *Hadis Şerh Literatürü I*, s. 261.

²⁵⁶ Türçan, "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16, ss. 101-133, s. 115, Çorum 2009.

²⁵⁷ Türçan, *Hadis Şerh Geleneği*, s. 223.

hadisin sıhhatine ve irabına kısaca değinilmişken, fikhî hükümlerine daha yoğun şekilde yer verilmiştir. Hz. Aişe yatakta uyurken Resûlullah'ın onun önünde namaz kılması hadisi²⁵⁸ buna örnek verilebilir. Aynı hadis için *Şerhu Sünen*'de kısaca bilgi verilmişken *Umdetü'l-kârî*'de uzun değerlendirmeler yapılmıştır.²⁵⁹

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de İbn Hacer'i model olarak yazmaya başlamıştır. Eserinde onun görüşlerine cevap vermiştir. İbn Hacer'in *Fethu'l-Barî*'sinde olmayan, eseri daha anlaşılır kılan, düzen ve sistemli olarak her hadisin şerhinde tasnif metodunu kullanmıştır.²⁶⁰ Bu durum onun eserini inceleyerek yazmaya başlamasının sonucu olabilir.

İbn Hacer'in Şafîî ekolünün önde gelenlerinden olması²⁶¹ dolayısıyla Hanefî ekolünün hadis anlayışını ve yorum kültürünü *Sahîh-i Buhârî*'yi şerh etmek gibi büyük bir vazifede izah edecek birine ihtiyaç vardı. Kaldı ki *Umdetü'l-kârî*'de Aynî'nin (Hanefî) arkadaşlarının kendisinden *Sahîh-i Buhârî*'ye bir şerh yazmasını istemeleri bundan olsa gerektir.²⁶² Zikrettiğimiz sebeplerden anlıyoruz ki, mevcut kültürel ve ilmî yapı şarih Aynî'yi bu eseri yazmaya itmiştir.

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd'da ise şarih Aynî'nin Hanefî bakış açısı görülmektedir.²⁶³ Aynî, nerdeyse her hadisi fıkıh ve lügat ilimleri alanında şerh etmişken tarih ilimlerinde uzmanlığını yeri geldikçe *Şerhu Sünen*'de göstermiştir.²⁶⁴ *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'dan önce yazılan şerh eserleri dikkate alındığında²⁶⁵ *Şerhu Sünen*'nin yazılmasının amacı Hanefî mezhebinden bir âlimin *Sünen*'e şerh yazmamış olması olarak değerlendirilebilir.

²⁵⁸ Buhârî, "Salât", 22; Ebû Dâvûd, "Salât", 112.

²⁵⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, 278; *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 113.

²⁶⁰ Türkan, *Hadis Şerh Geleneği*, s. 293.

²⁶¹ Bilen, Mehmet, "Hadis Şarihi olarak İbn Hacer el-Askalânî", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2, ss. 50-66, s. 56, Diyarbakır 2009.

²⁶² Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*, s. 68-9.

²⁶³ Dinçoğlu, "Sünen-i Ebî Dâvûd Şerhi Çerçevesinde Aynî'nin Hadis Tahlili ve Tenkidi", s. 214.

²⁶⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, s. 293

²⁶⁵ Dinçoğlu, *Ebu Davud'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 114-8.

2.1. Bab Başlıkları İncelemesi

Sünen edebiyatının ortaya koyduğu eserler incelendiğinde aralarından bab başlıkları Sünen edebiyatına en uygun görülen eserin *Sünen-i Ebî Dâvûd* olduğu bildirilmektedir.²⁶⁶ *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un bab başlıkları da kendisinden önce yazılan sünen eserlerinin tercemelerinden yararlanmakla birlikte²⁶⁷ Ebû Dâvûd'un tercihlerini içinde barındırmaktadır.²⁶⁸

Sahîh-i Buhârî'deki bab başlıkları, *Sahîh-i Buhârî* hakkında en çok tartışılan konulardan biridir.²⁶⁹ Tercemelerin birbirleriyle alakasının tam kurulamaması, bab başlıkları altında yer alan hadislerin konu bütünlüğü olmaması tartışılan mevzulardandır. Bazı bab başlıklarının altında hadis dahi yer almamaktadır. Bazen babun denilmiş ancak bab başlığına isim verilmemiştir.²⁷⁰ Bu durum nüsha farklılıklarından kaynaklansa²⁷¹ bile Buhârî'nin bab başlıklarını isimlendirmekteki amacının hadisleri konularına göre tasnif etmek olmadığı anlaşılmaktadır.²⁷² Önce hadis eserinin konularını yani bablarını belirleyen Buhârî, bu babların içlerini sonradan doldurmuş bu sebep ile bazı babların içleri dolmamıştır, denilmektedir.²⁷³

Sahîh-i Buhârî şarihlerinden Şemseddin Kirmânî (786/1384) ve İbn Hacer (852/1449), Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin (256/870) tercemelerindeki orijinalliğini takdir etmişler ve savunmuşlardır.²⁷⁴ Aynî'nin *Sahîh-i Buhârî* tercemelerine yaklaşımı ise

²⁶⁶ Önler, Sami, "Sünen Edebiyatı ve Mekhûl ed-Dîmeşkî'nin Süneni", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/27, ss. 227-247, s. 240, Sakarya 2013.

²⁶⁷ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 254.

²⁶⁸ Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, s. 303.

²⁶⁹ Bayar, Hasan, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler (Umdetu'l-kârî Bağlamında)*, Yüksek Lisans Tezi, s. 15, Gaziantep 2017.

²⁷⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 157.

²⁷¹ Bayar, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler (Umdetu'l-kârî Bağlamında)*, s. 160.

²⁷² Bayar, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler (Umdetu'l-kârî Bağlamında)*, s. 159.

²⁷³ Toksarı, Ali, "Sahîhu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri", *Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî (811-869) Uluslararası Sempozyum*, ed. Ahmet Hulusi Köker, ss. 109-131, s.112, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 1996.

²⁷⁴ Mahmutoglu, Mahmut, *Sahîh-i Buhârî'nin Bab Başlıkları Konusunda Yazılan Eserler ve Sahîh'in Bab Başlıklarındaki Muallak Hadislerin İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2019, s. 14-15.

Hasan Bayar'ın ifade ettiği şekilde takdir ve savunma şeklinde olduğu gibi tenkit şeklinde de gerçekleşmiştir.²⁷⁵

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de tercemelerin birbirleri ile mütabakatını babların altında incelemiştir.²⁷⁶ Terceme altında bulunan hadislerin bab başlığıyla alakasını ise nerdeyse her hadiste ele almıştır.²⁷⁷ *Şerhu Sünen*'de tercemelerin birbirleri ile uyumunu ve tercemenin hadise uygunluğunu araştırmayan Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî* bab başlıklarının altında Sahîh ve Sünen nüshalarından bahsetmeyi de ihmal etmemiştir.²⁷⁸

2.1.1. Kitâbu Salât Çerçevesinde

Namaz, İslam dininde önemli bir konuma sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok yerde namaza değinilmektedir. Onlardan biri; "Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder (alıkoyar). Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir" (Ankebût- 45)²⁷⁹ ayetidir. Allah'a imandan sonra farz ibadetlerden en önemlisi namazdır.

Aynî hem *Şerhu Sünen*'de hem de *Umdetü'l-kârî*'de namaz kitabına başlarken salât kelimesinin filolojik anlamlarını uzunca tartışmakla birlikte salât kelimesinin anlamının kıymetinin ikinci planda olduğunu ifade etmiştir. Asıl olanın, salât kelimesine Kur'an-ı Kerim'de verilen anlamın olduğunu ifade etmiştir. Aynî, salât kelimesinin manasının, Allah'ın kendine özel kulluk hareketlerinin terim anlamı olduğunu bildirmiştir. Aynî, salât kavramı hakkında belli rükünler ve özel hareketlerden ibaret bir kulluk vazifesidir,²⁸⁰ demiştir.

Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de yukarıdaki aslı korumakla birlikte *Şerhu Sünen*'de belirgin şekilde salât kelimesinin tâzim anlamına geldiğini savunur. Sözüne devamla, namaz vazifesinin şartları, rükünleri ve hükümlerinin fıkıh kitaplarında

²⁷⁵ Bayar, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler (Umdetü'l-kârî Bağlamında)*, s. 160.

²⁷⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 109.

²⁷⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 181, 182, 187, 192.

²⁷⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 313, 341, 353; *Umdetü'l-kârî*, V, s. 16.

²⁷⁹ Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, DİB Yay., Ankara 2011, s. 441.

²⁸⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 39.

zikredildiğini ifade etmiştir. Sonra salât kelimesinin terim anlamından yola çıkmış, salât kelimesinin anlamının dua manasına gelmesini batıl bulmuştur. Aynî'ye göre namazdaki şartların ve rükunların hükmü Allah'ı tâzimdir. Yani namaza duran kişi, namazın rükunlerinin ve kendi organlarının tamamı ile kavlen, fiilen ve heyeten putlara tapınmaktan uzaklaşmaktadır.²⁸¹

Umdetü'l-kârî'de Aynî, *Şerhu Sünen*'de seçtiği salât kelimesi için tâzim manasını tercih etmez. Namazın gelebileceği bütün manaları *Şerhu Sünen*'den daha detaylı olarak tahkik etmiş ve herhangi bir manasını seçmemekle beraber dua manasına yakın gibi ona ayetten ve hadisten delil getirmiştir. “Ve salli aleyhim” ayetinde “ona dua et” diye mana vermiştir. “Sizden oruç tutan hayır ve bereket istesin” hadisinde²⁸² salât kelimesini istemek yani dua manasında kullanılmıştır.²⁸³

Aynî'nin salât kelimesine *Şerhu Sünen*'de tâzim anlamı vermesi fıkhıdaki terim anlamına daha yakın bulmasından kaynaklanmış olabilir. *Umdetü'l-kârî*'de ise Kur'an ve sahih sünnet içinde salât kelimesini anlamlandırmış ve dua kavramını salât kelimesine yakın bulmuş gözükmetedir.

Aynî, tâzim ve dua anlamı dışında salât sözcüğüne meşakkat, salaveynden türerse kuyruğun sağ ve solu manasını vermiştir. Cevherî (400/1009), bu manaya gelirse rükû ve secdeden oluşan bir rekâtı ifade ettiğini belirtmiştir. Musallî sözcüğünden türerse İslam'dan önce araplarda ikinci kısra demek olduğunu ifade edilmişmiş, tâzim ve rahmet anlamına da geldiği gibi bir arap mecazında ateşe yaklaşan koyun manasında salât kelimesi ateşe yaklaşan anlamına geldiğini ifade edilmiştir.²⁸⁴

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de namazın bu manalarını vermesine karşın kesin bir tercih yapmamış; salât kelimesinin şer'î ve asıl manasını, belirli şartlarla belirli fiillerden ibaret olarak görmüştür. Bu manayı yeterli ve öz mana olarak benimsemiştir.²⁸⁵

²⁸¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 229.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII, s. 173.

²⁸³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 39.

²⁸⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 39.

²⁸⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 229; *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 39.

2.1.2. Ezan Babı Çerçevesinde

Aynî, her iki eserdeki namaz kavramının genel anlamda şer'î ve terimsel manasını kabul etmişse de salât kelimesinin kökeninde iki eserde ihtilaflı iki manayı benimsemiştir. *Şerhu Sünen*'de bu kelimenin tâzim manasına geldiğini, *Umdetü'l-kârî*'de ise dua manasına geldiğini belirterek çelişik iki ifadede bulunmuştur.

Şerhu Sünen'de Aynî; “ezanın başlangıcı” babında ezan konusuna giriş olarak ezanın namazın ilanı olduğunu namaz vakitlerinin geldiğini bildirdiğini belirtmiştir.²⁸⁶ *Umdetü'l-kârî*'de ezan kitabını incelendiğinde Aynî, öncelikle nüsha farklılıklarına dikkat çekmiş, bazı nüshalarda *kitabü'l-ezan* yerine *ebvabu'l-ezan* ifadesi kullanıldığını belirtmiştir. Sonra Ezan kelimesinin lügat manasını vermiştir. *Şerhu Sünen*'de olmayan âyeti zikretmiştir. *Umdetü'l-kârî*'de ezan kelimesinin geçtiği Tevbe Suresi üçüncü ayeti bildirmiştir.

Umdetü'l-kârî'de Ezan kitabının giriş bölümünde *Şerhu Sünen*'de olmayan bir diğer açıklama Aynî'nin Kurtubî (671/1273) ve diğerlerini delil gösterdiği ezanın künhüne vakıf olma ameliyesidir ki Aynî ezanı şöyle açıklamıştır:

“Ezan az lafız ile akide meselelerini içinde kapsar. Çünkü o Allah'ı yüceltmekle başlamıştır. (Yine tekbir ifadesi ile) Allah'ın varlığını ve kemalini içerir. Sonra Allah'ı tevhid ile över ve şeriki olmadığını bildirir. Sonra Resûlullah'ın risaletini ispat eder. Risaletle şehadetin arkasından kendine mahsus bir itaate (namaza) çağırır. Çünkü (kul) Allah'a itaatı ancak Resul sayesinde bilebilir. Sonra ebedi kalınacak kurtuluşa çağırır. Ezanda ölümden sonraki hayata (meada) işaret vardır. Sonra ezanda okunan sözleri pekiştirmek için tekrar eder. Ezan namaz vaktinin girdiğini bildirir ve cemaate çağrıdır. Ve İslamın şiarlarını izhar eder. Seçilen sözlerde günde beş defa tekrar edilen fiil (namaz) için söylenmiş bir hikmet vardır. Bu huzur verici sözler her kişi için her zaman ve mekânda dini kolaylaştırır. Allah daha iyisini bilir.”²⁸⁷

Umdetü'l-kârî'de Aynî, ezan babında ezanın hangi manaları içerdiğini detaylı şekilde anlatırken *Şerhu Sünen*'de bu manaları açıklamamıştır.

²⁸⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 418.

²⁸⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 102.

2.1.3. Art arda İki Bab Arasındaki Uyumun İncelenmesi

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de birbirini takip eden iki bab arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Mesela, *Sahîh-i Buhârî*'de “İsra gecesinde namazın nasıl farz kılındığı babı”ndan sonra “namazın (avreti örtecek) giysi içinde vacip olması babı” gelmektedir.²⁸⁸ Aynî ise *Umdetü'l-kârî*'de iki bab arasında birbirini tamamlayan bir bağ kurmuştur. Namazın farz kılınışının ardından namazın şartları içinden en önemli olanın setri avret olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple hemen ikinci babın namazda setri avret ile ilgili olduğunu bildirmiştir.²⁸⁹

Umdetü'l-kârî'de “Kadının mescitte uyuması” babı hakkında Aynî, kalacak yeri olmayan kadının mescitte kalmasının caiz olduğunu ifade etmiştir. Bu babdan önce gelen bab ile bu bab arasındaki tek ilginin ikisinde de mescid kelimesi geçmesi olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰ Babların birbirleriyle uyumunu bu şekilde incelemiştir. Ancak *Şerhu Sünen*'de iki bab arasında bir uyum yakalamaya çalışmamıştır.

Yine *Umdetü'l-kârî*'de “koyun ağıllarında namaz” babı hakkında Aynî, öncelikle sarf ilminden yararlanmış²⁹¹ ve ağıl manasına gelen kelimenin ismi mekân olduğunu ifade etmiştir. Açıkladığı bab ile kendinden önceki “cahiliye müşriklerinin kabirleri mescid mekânı edinmek için açılabilir mi” babı arasında bir ilgi kurmaya çalışmıştır. İki babın da aynı hadiste geçen iki farklı konu olduğunu bildirmiştir.²⁹² *Umdetü'l-kârî*'yi konu alan bu örneklerden, Aynî'nin babların birbiri arasında bir ilgi kurduğunu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Bab Başlığı ile Hadisin Uyumunu

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de bir hadisi ele alırken bab başlığıyla hadisin uyumunu incelemiş ve muhakkak bu konuda bir cümle ile de olsa görüşünü beyan ederek *Sahîh-i*

²⁸⁸ Buhârî, “Salât”, 1, 2.

²⁸⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 53.

²⁹⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 195.

²⁹¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 179.

²⁹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 180.

Buhârî’de verilen bab başlığının altında yer alan hadise İmam Buhârî’nin bakış açısını yani bu başlığı koyarken kast ettiği manayı anlamaya yoğunlaşmıştır.²⁹³

Nitekim Aynî, *Umdetü’l-kârî*’de “istikbali kiblenin fazileti” babı için, Buhârî’nin avret yerlerinin örtünmesi hakkındaki hükümleri hadislerle açıkladıktan sonra kibleye yönelmenin faziletini açıkladığını bildirir. Çünkü namaz şartlarının gerçekleşmesi için önce setri avrete sonra istikbali kibleye ihtiyaç vardır.²⁹⁴ Yani Bedruddîn el-Aynî’ye göre Buhârî, namaz bölümünde bab başlıklarını verirken ve hadisleri sıralarken namazın şartları arasında bir öncelik sırası gözetmiştir.

Umdetü’l-kârî’de “evlerin içinde mescitler” babının açıklamasını incelediğimizde Aynî’ye göre; bu bab, evlerin içinde bir namazgah bölümü oluşturmanın caiz olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁵ Babın altında verilen hadisin tercemeye uygunluğunun açık olduğunu belirtmektedir.²⁹⁶ Babların içinde bulunan hadislerle uyumunu hadislerin çoğunda görmekteyiz.

Aynı şekilde “koyun ağıllarında namaz” babının altında yer alan hadisin şerhine baktığımızda Aynî, hadisle bab arasındaki uyumun açık olduğunu bildirmektedir.²⁹⁷ Aynı şekilde bab başlığının altında yer alan hadisle bab başlığı arasındaki uyumu her bab başlığında incelemiştir. Bablarda yer alan kelimelerin dil bilimi açısından kritiğine de yer vermiştir.

Umdetü’l-kârî’de bab başlıklarının açıklamasında en çok yer verilen bilgilerden biri de nüsha farkları olmuştur. Kerime nüshasından “mescide mahsus hizmetçiler” babının şerhinde delil getirilmiştir.²⁹⁸ Aynî, “namazın vakitleri” bölümünün açıklamasında Müstemlî ve Kerime nüshalarını belirtmiştir.²⁹⁹

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd’da Aynî, bablar ile babın altında yer alan hadislerin uyumunu araştırmamıştır. Çünkü bu araştırmayı gerektirecek hadis ile bab arası uyumsuzluk gibi görünen bir durum bulunmamaktadır. *Şerhu Sünen*’de Aynî, bab başlıklarında kullandığı

²⁹³ Türcan, *Hadis Şerh Geleneği*, s. 293.

²⁹⁴ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, IV, s. 124.

²⁹⁵ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, IV, s. 166.

²⁹⁶ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, IV, s. 167.

²⁹⁷ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, IV, s. 180.

²⁹⁸ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, IV, s. 232.

²⁹⁹ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, V, s. 2.

kelimeleri bazen dil yönüyle açıklamıştır. Buna namaz kitabının başında salât kelimesinin araştırmasını yaptığını örnek vermiştik. Aynı zamanda “mescid inşası hakkında” babında mescid kelimesini incelemiş dilde mescid kelimesinin, secde edilen yer manasına geldiğini örfte ise meşhur nokta-bölge gibi bir anlamı olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰

Aynî, *Şerhu Sünen*’de çoğu kez bab başlıkları ile ilgili bir cümle ile kısaca babı açıklamıştır. “Namazda ağlamak” babı için “bu bab namazda ağlamanın beyanı hakkındadır” diye kısa bir açıklama eklemiştir.³⁰¹ Aynî’nin bablarla ilgili kısa açıklamalarını pekçok örnekle gösterebiliriz. Bunlardan bir diğeri; “ezanın arkasından dua” babıdır. Bu babı açıklarken Aynî; bu babdan kastedilenin müezzin ezanı okuyup bitirdikten sonra dua etmek olduğunu bildirmiştir.³⁰²

Aynî’nin *Şerhu Sünen* ve *Umdetü’l-kârî*’de benzer bir bab başlığı olan namazın başlangıcı ve tekbirin gerekliliği babı ve namazın başlangıcı babı incelendiğinde, *Şerhu Sünen*’de nerdeyse hiçbir açıklamaya işaret edilmemiştir. Sadece nüsha farklılıklarına değinilmiştir.³⁰³ *Umdetü’l-kârî*’de ise Araf, Müddesir ve A’lâ gibi surelere işaret edilmiş, iftitah tekbirinin namazının şartlarından olduğu belirtilmiştir.³⁰⁴

Aynî, bab başlıklarından çoğunda kısa bilgiler vermiştir. Çoğunda nüsha farklılıklarına dikkat çekmiştir. “imam, namazın vaktini geciktirirse” babında nüsha farklılığına dikkat çektiğini görülmektedir.³⁰⁵ Aynî’nin nüsha farklılıklarına yer vermesi onun *Şerhu Sünen* ve *Umdetü’l-kârî*’de ortak olan ifadelerinden biridir.

2.2.Aynî’nin Hadisleri Şerhlerinin Muhteva Yönünden Kıyaslanması

Aynî, hadisleri şerh etmeye hadisin sened ve metni ikiye ayırmakla başlamaktadır. Senedin sıhhatini belirlemede en önemli olan mesele senedde inkıta olmamasıdır. Aynî,

³⁰⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 342.

³⁰¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 125.

³⁰² Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 491.

³⁰³ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 313.

³⁰⁴ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, V, s. 268.

³⁰⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 310.

senedin içinde bulunan râvilerin cerh ve ta'dili ile sened tenkidini tamamlamıştır.³⁰⁶ Hadislerin tahrîci ile de sahih olduğu belirtilen hadisın sağlamlığı pekiştirilmiş olmaktadır.

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd'da ve *Umdetü'l-kârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*'de hadis tenkidinde sened ve metin tenkidi yapılmıştır. Ancak *Şerhu Sünen*'de sened tenkidine hadisın zayıflığı ile ilgili bir şüphe varsa başvurulmuştur.³⁰⁷ Bunun dışındaki durumlarda hadislerin sened tenkidi yapılmamıştır. *Umdetü'l-kârî*'de ise *Sahîh-i Buhârî*'nin tekrarlanan hadislerinin ilk geçtikleri yerlerde hadislerin çoğunun sened tenkidi yapılmıştır.³⁰⁸

Şerhu Sünen ve *Umdetü'l-kârî*'de ele aldığı hadislerde rivâyet senedinin sıhhatini araştıran Aynî, senedin zayıflığına veya sıhhatine dair birtakım sonuçlar elde etmiştir. Bunun ardından araştırdığı hadis ile aynı manaya gelen hadislerin farklı rivâyetlerini diğer hadis kaynaklarından araştırıp bir tahrîc çalışması ortaya koymaktadır. Hadisin sıhhatini bu tahrîc çalışmasıyla pekiştirmiş olmaktadır. *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de³⁰⁹ nerdeyse her hadiste tahrîc çalışması yapılmıştır.³¹⁰ Ancak iki farklı eserin hadisleri tahrîc edilirken farklı bir metot uygulanmıştır.

Şerhu Sünen ve *Umdetü'l-kârî*'nin tahrîc çalışmaları arasındaki farklılıklar, metod farklılıkları olarak görülmektedir. *Şerhu Sünen*'de hadislerin tahrîclerinin yüzyeysel olarak yapılması³¹¹ ancak *Umdetü'l-kârî*'de rivâyetlerin tahrîclerinin titizlikle ortaya koyulması bir anlamda okuyucuya kolaylık sağlamak adına yapılmış olabilir.³¹² Çünkü *Umdetü'l-kârî*'de hadislerin hangi râvilerle hangi kitaplarda zikredildiği, zikredildikleri eserin hangi babında rivâyetin ele alındığı ve hadis metnindeki ziyadeler ortaya koyulmuştur.³¹³

Şerhu Sünen'de ve *Umdetü'l-kârî*'de Aynî tarafından, şerh edilen hadisler fıkıh, kelim, tarih, lügat, tefsir ilmini kapsayan pekçok alanda irdelenmiştir. Bedruddîn el-Aynî her iki eserinde de şerh edilen hadislerin metin şerhine öncelikle lügat incelemelerini yapmakla

³⁰⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 57, 59, 60, 62; *Şerhu Sünen*, II, s. 237, 244, 250.

³⁰⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 242; IV, s. 347, 431.

³⁰⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 55, 57, 60, 62, 64.

³⁰⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 41-2, 134; VII, s. 69.

³¹⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 255, 256, 258, 259.

³¹¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 339.

³¹² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 271.

³¹³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 271.

başlamıştır.³¹⁴ Arap dili bilimine Bedruddîn el-Aynî'nin verdiği önem büyüktür. Nitekim onun Arapçayı iyi bilmeyenin muhaddis olamayacağını bildirmesi de bunu ifade etmektedir.³¹⁵

Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî* rivâyetlerinde cümle içinde kullanılan kelimeleri veya kelime öbeklerini ele aldığı sarf alanında, kelimelerden kastedilen mana alanında, irabında anlaşılmalıklar alanında nerdeyse her hadisi incelemiştir.³¹⁶ *Umdetü'l-kârî*'de şerh edilen bir rivâyetin metnindeki kelimelerden kastedilen tam manayı bulmaya çalışmıştır.³¹⁷ Aynı zamanda sarf nahiv bilgilerine de değinmiştir.³¹⁸ *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de arap dili kurallarını tetkik ederken metinlerin anlamından saptırılarak yorumlanmasının önüne geçmiştir.³¹⁹

Aynî, bütün dil tetkiklerinin ardından fıkıh ve diğer ilimler çerçevesinde metni değerlendirmiştir. Aynî metinden çıkan sonuçlar, metnin ve yapılan şerhin birtakım sorulara sebep olması nedeniyle sorular ve cevaplar gibi bölümler oluşturmuştur. Bu sayede metni daha anlaşılır kılmaktadır.

İhtilâfü'l-hadîs, hadis ilmi açısından başlı başına değerlendirilen bir alandır. Aralarında ihtilaf var gibi görünen hadisleri cem, telif ve tercih yollarıyla uzlaştırmak ön plandadır. Hadisler arasında sıhhat açısından bir tercih yapılamıyorsa hadisler öncelikle Kur'an'a arz edilir. Kur'ana uygunluğu hadisin doğruluğu açısından delil sayılmaktadır.

Araştırılan hadis, diğer hadislere arz edilir. Diğer hadislerle arasında bir uyumsuzluk olmadığı durumda kabul edilir. İcma ve aklın temel ölçülerine de arz edilen hadisler arasından metin açısından sağlam olanı seçilir.

³¹⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 363; *Umdetü'l-kârî*, V, s. 276.

³¹⁵ Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*, s. 71.

³¹⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 256, 293, 301, 320, 372.

³¹⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 167, 171, 176, 181.

³¹⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 155, 157, 171, 181.

³¹⁹ Sami, Üsmetullah, "Aynî'nin Mecazı Yorumlama Yöntemi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/1, ss. 225-247, s. 244, Kilis 2017.

Aynî'nin ihtilafu'l-hadis konusunda çok sayıda çalışması olmuştur. *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî* eserlerinde de rivâyetleri cem, te'lif, tercih, nesh metodlarını kullanarak ihtilaflı hadisleri uzlaştırmıştır.

2.2.1. Sened Yönünden Kıyas

İsnâd, masdardır, an ve haddesena gibi terimler ile hadisin metnini nakletmek ve söyleyenine izafe ve atfetmek demektir.³²⁰ Günümüz hadisçilerince kabul gören bir başka tanıma göre isnâd, “bir metni, bir sözü başından itibaren nakledenleri özel sözlerle sıralayarak bu metni, bu sözü söyleyenine/yapanına nispet etme, dayandırma” manasındadır.³²¹

İsnâd sistemi, hadis edebiyatının saç ayaklarından biridir. İsnâdın yolları, muhaddislerin isnâdın zayıf mı yoksa sahih mi olduğunu belirtmesini sağlamaktadır. Hadis rivâyet edilirken “an, haddesena, ahberana” gibi kullanılan lafızlar hadisin hangi yolla nakledildiğine işaret eder. Râvileri birbirine bağlayan söz konusu ifadelerde cemi ve müfred sigaları hadisin sıhhatini ifadede diğer bir araçtır.³²²

Umdetü'l-kârî'de hadisin isnâd özelliklerinin işlenişine baktığımızda şarihin, nerdeyse her hadis senedi için ayrı ayrı isnâd beyanı yaptığı görülmektedir.³²³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de isnâdda kullanılan tahammul sigalarına ve isnâdda yer alan râvilerin sayısına işaret etmiştir.³²⁴

Umdetü'l-kârî'de râvilerin yaşadıkları şehirleri ve muasır olma durumlarını belirtmektedir.³²⁵ Bir seneddeki râviler arası akrabalık ilişkilerini bildiren³²⁶ Aynî, *Umdetü'l-*

³²⁰ Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I, s. 72.

³²¹ Aydın, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 149-150.

³²² Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev. Kandemir, M. Yaşar, s. 64-77, İstanbul 2016.

³²³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 52, 57, 59, 62.

³²⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 66.

³²⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 70-1.

³²⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 110.

kârî'de râviler arası yakın ilişkileri de tetkik etmiştir.³²⁷ Ancak ilerleyen ciltlerde isnâd bilgileri azalmış bazen kısa bir not düşülürken bazen de isnâda dair hiç bilgi verilmemiştir.³²⁸

Bilindiği üzere *Sahîh-i Buhârî*'ye hadis alırken râvinin şeyhi ile muasır olmasını ve râvinin şeyhi ile karşılaşmasını şart koşturmaktadır.³²⁹ Aynî de Buhârî'nin bu bakış açısını eserinde isnâd beyanına yansıtarak hadisin sıhhatini izhar etmektedir.

Sonrasında senedde inkıta olmaması³³⁰, senedde zikredilen râvilerin aynı dönemde yaşamış ve görüşmüş olma durumları incelenmektedir.³³¹ Bunlar incelenirken aynı senedde bulunan râviler arasındaki hoca-talebe ilişkisi³³², akrabalıkları³³³, aynı şehirde yaşama durumları dikkate alınmaktadır.³³⁴ Bazen sened için "senedlerin en sahihlerindendir", gibi ifadeler kullanmıştır.³³⁵

Umdetü'l-kârî'de isnâd incelemesi yapılırken nüsha farklılıklarına da dikkat çekilmiştir.³³⁶ Yani tahrîc çalışması sonucu elde edilen yeni hadisin bir nüshasında bir kelime kullanılmışken başka bir nüshada farklı hadis metni olduğuna işaret edilmiştir. Aynı zamanda İsmâîlî (371/982) ve Ebû Nuaym (440/1038) gibi müstahreç çalışması yapanların sened farklılıkları da ele alınmıştır.³³⁷

Umdetü'l-kârî'de hadislerin pekçoğu için isnâd incelemesi yapılırken³³⁸ *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* hadislerin isnâd bilgisine yer verilmemiştir.³³⁹ Bununla beraber senedin zayıf olduğu durumlarda zayıflığın sebebi zikredilmiş, senedde meçhul bir râvi bulunuyorsa râvinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.³⁴⁰

³²⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 89.

³²⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 113.

³²⁹ Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 90.

³³⁰ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 134.

³³¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 115.

³³² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 67.

³³³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 163.

³³⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 34.

³³⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 137.

³³⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 163.

³³⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, s. 134.

³³⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 194, 195, 198, 199, 200.

³³⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 72, 73, 74.

³⁴⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, s. 253.

Nitekim, uyuyan yahut konuşan kimseye doğru namaz kılınmaması gerektiği bildirilen hadisin³⁴¹ senedini inceleyen Aynî, senedde zikredilen Abdullah b. Yakub b. İshak'tan Muhammed b. Ka'b el-Karzî'ye hadisi rivâyet eden fakat bilinmeyen râviyi araştırır. Aynı hadisi başka kaynaklardan çıkarır ve senedlerdeki farklılıkları inceler. Bu örnekte İbn Mâce'nin (273/887) eserinde bu hadisin bu senedle rivâyet edildiğini bildirir. Hattabî'nin bu hadisin sahih olmadığını belirttiğini ifade eder. Bezzâr'ın (292/905) *Müsned*'inde bu hadisin başka bir senedi olduğunu ve bu senedi belirtir.³⁴² Bu sened ile uyuşmamasına ve meçhul râvi bulunmasına rağmen *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da zikredilen hadis ile metni ortak olan sahih bir sened elde etmiştir. Benzer metinleri olan biri zayıf biri güvenilir iki sened bulunması itibarıyla Aynî, hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir.³⁴³

Aynî, *Şerhu Sünen*'de açıkladığı uyuyan yahut konuşan kimseye karşı namaz kılınmaması gerektiği hadisi *Umdetü'l-kârî*'de de zikretmiştir. Bununla da yetinmemiş *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da belirtilen meçhul râvinin Abd b. Yakub olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴ Aynî, bu hadisi Hz. Aişe'nin yatarken Resûlullah'ın onun arkasında namaz kıldığı bildirilen hadisin³⁴⁵ şerhinde açıklamıştır.³⁴⁶ Aynî'nin Bezzâr'ın rivâyet ettiğini iddia ettiği Resûlullah'ın uyuyan ya da konuşanın önünde namaz kılmayı nehyettiği ifade edilen hadise Bezzâr'ın *Müsned*'inde ulaşılmaktadır.³⁴⁷

2.2.2. Ricâl Yönünden Kıyas

Resûlullah Resûlullah'ın (sav) sözlerinin öğrenilmesi, onu getiren kişilerin de güvenilirliklerinin tespit edilmesini gerekli kılmış ve bu vesileyle ricâl ilmi doğmuştur.³⁴⁸ Ricâl ilmi, hadis rivâyet eden şahsın doğum ve ölüm tarihi, hadis yolculukları, kimlerden

³⁴¹ Buhârî, *Salât*, 102.

³⁴² Bezzâr, Ahmed b. Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûz er-Rahmân, el-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2009, III, s. 102.

³⁴³ Aynî, *Şerhu Sünen*, IIV, s. 253.

³⁴⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 297.

³⁴⁵ Buhârî, "Salât", 301.

³⁴⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 296.

³⁴⁷ Bezzâr, *Müsned*, III, s. 102.

³⁴⁸ Eren, Mehmet, "Hadis İlminde Ricâl Bilgisi ve İlk Kaynakları II", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 3/7, s.136, ss. 133-162, Ankara 2000.

ders aldığı, kimlere hadis rivâyet ettiği yani hocaları ve talebeleri, hangi hadis meclisinde bulunduğu, kiminle birlikte hadis dinlediği, sika mı yoksa zayıf bir râvi mi olduğu gibi sorulara yanıt arar. Kişinin hayatından ziyade onun muhaddis kimliğini öne çıkarır.³⁴⁹

Hadisle meşgul olan bir kişinin ricâl konusunda zayıf olması durumunda muhaddis olarak isimlendirilmemesi âlimlerin ricâl ilmine gösterdikleri önemi ortaya koymaktadır.³⁵⁰ Aynî de ricâl ilmine *Umdetü'l-kârî*'de çok kıymet vermiş ve yararlandığı ricâl kaynaklarını sıkça belirtmiştir.

Aynî, ricâl değerlendirmesi yaparken sıklıkla *Cemmâilî* diye de bilinen Abdülganî el-Makdîsî'nin (600/1203) görüşlerini nakletmiş ve onun *Esmâi'r-Ricâli'l-Sahihayn*³⁵¹ ile *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*³⁵² adlı eserlerini kaynak olarak kullanmıştır.

Şerhu Sünen ve Umdetü'l-kârî'nin ricâl beyanlarına bakıldığında *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'un ilk hadisinde ricâl beyanına yer verilmemiş, râviler hiç ele alınmamıştır.³⁵³ İlk hadiste açıklanmayan râvilere sonraki hadislerde rastlandığında râviler yine ele alınmamıştır.³⁵⁴ İkinci ve daha sonraki hadislerde ise râvilerin durumu açıklanmıştır.³⁵⁵ Bu durumun sebebi Aynî'nin ilk hadislerde tartışma olmayan hadisin sıhhatini ilgilendiren alanlarda açıklama yapma konusunda kararsız kalması olabilir. Sonraki hadislerde ise ricâl bilgilerine yer vermeye çalışması bununla alakalı gibi gözükmektedir.

Aynî, *Şerhu Sünen ve Umdetü'l-kârî*'de tekrar eden hadis râvilerini ilk geçtiği yerde konu edinmiş, ikinci ve daha sonraki isimlerinin mükerrer geçtiği senedlerde râvilerin adları kapalı olarak geçtiyse onları açıklamıştır.

Bunu şöyle örneklendirebiliriz: *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da geçen ve Ka'nebî (221/836)> Mâlik b. Enes (179/795)> İbn Şihâb (124/742)> Saîd b. Müseyyeb (94/713) ve Ebû Seleme b. Abdurrahman (94/712-3)> Ebû Hüreyre> Resûlullah, şeklinde senedi olan

³⁴⁹ Küçük, Raşit, "İsnad", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, ss. 154-159, s. 154, İstanbul 2001.

³⁵⁰ Hatiboğlu, İbrahim, "Ricâlü'l-Hadîs", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 83-86, s. 83, İstanbul 2008.

³⁵¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 134.

³⁵² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 11; *Şerhu Sünen*, V, s. 431.

³⁵³ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 59.

³⁵⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 219.

³⁵⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 60.

imamın arkasından âmin denmesini konu alan hadisin³⁵⁶ şerhinde râvilerin tam adlarına veya râvilerin diğer bilgilerine hiç yer verilmemiştir. *Umdetü'l-kârî*'de aynı hadis geçmektedir.³⁵⁷ Aynı şekilde râvi bilgilerine, daha önce geçtiği için yer verilmemektedir.

Şerhu Sünen ve Umdetü'l-kârî'de râvilerin anlatıldığı ilk yerlerde râvilerin hadis ilmi açısından önemli olan bilgileri genişçe konu edilir. Ancak aynı râvînin geçtiği daha sonraki metinlerde râvî hakkında bilgilere yer verilmez.

Örneğin, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ın *Umdetü'l-kârî*'de ilk ciltte ricâl bilgisi verilmişken,³⁵⁸ üçüncü ciltte vahy kitabı bölümünde zikredildiğine işaret edildiştir.³⁵⁹ *Şerhu Sünen*'de ise Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın rivâyet ettiği hadisler olmasına rağmen onun ricâl bilgisine ulaşamamıştır.

Aynî eserlerinde, sahabe ricâli ile ilgili kısmı isim benzerliğinden dolayı tanınmayan sahabîlerin tabiîn nesli ile karıştırılmasını engellemek için kaleme almıştır.³⁶⁰ Bununla birlikte Aynî, pek çok sahabe hakkında ayrıntılı bilgiler de vermektedir.

Aynî'nin kaleme aldığı her iki şerh eseri olan *Şerhu Sünen ve Umdetü'l-kârî*'de râvî hakkındaki anlatılarını mukayese etmek açısından, Hz. Aişe (58/678) örnek olarak seçilmiştir. Bu şekilde Aynî'nin ortak bir râvî üzerinden eserlerindeki farklı anlatımlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Her iki eserde de Hz. Aişe'nin 1110 hadis rivâyet ettiği, bunlardan 174 hadiste Buhârî ve Müslim ittifak ederken Buhârî'nin 54 hadiste infirad ettiği açıklanmaktadır. Ancak Müslim'in Hz. Aişe'den gelen hadislerden tek başına eserine aldığı rivâyet sayısı ile ilgili olarak ise her iki eserde de farklı bir sayı zikredilmiştir. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da Müslim'in 68 rivâyette infirad ettiği belirtilirken³⁶¹ *Umdetü'l-kârî*'de ise Hz. Aişe rivâyetlerinin 58'inde yalnız kaldığı ifade edilmiştir.³⁶² Aynî'nin *Şerhu Sünen ve Umdetü'l-kârî*'de istifade ettiği kaynaklar incelendiğinde veya şârihin bu konu ile ilgili iki farklı

³⁵⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 197-8.

³⁵⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 49.

³⁵⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 65.

³⁵⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, s. 96.

³⁶⁰ Eren, "Hadis İlminde Rical Bilgisi ve İlk Kaynakları II", s. 155.

³⁶¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 76.

³⁶² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

kaynaktan istifade etmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak detaylı araştırmamıza rağmen bulunamadı.

Her iki eserde de Aynî, Hz. Aişe hakkında birinde olmayıp diğerinde yer alan farklı bilgilere yer vermiştir. Örneğin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da Aynî, Hz. Aişe'nin kaç hadis rivâyet ettiği, kimlerin ondan hadis aldığı, rivâyetlerinin hangi musanniflerin kitaplarında yer aldığı bilgisiyle yetinmiştir. Buna karşın Hz. Aişe'nin Ümmü Abdullah olan künyesi gibi onunla ilgili birçok kimlik bilgisinden söz etmemiştir.³⁶³ Buna rağmen *Umdetü'l-kârî*'de künyesine işaret etmiştir.³⁶⁴

Umdetü'l-kârî'de ise Aynî, Hz. Aişe'nin kimlik bilgisi ve onun ailesi ile ilgili bilgilere daha çok yer vermiştir. Örneğin Hz. Aişe'nin annesinin adı ve künyesi zikredilmiştir.³⁶⁵ *Umdetü'l-kârî*'de olup da *Şerhu Sünen*'de olmayan bilgilerden biri de Hz. Aişe'nin Peygamberle hicretten iki sene önce nikâhlanması ve ona sekiz yıl beş ay arkadaşlık etmesidir.³⁶⁶ Resûlullah ile geçirdiği zamanın tespiti hadis ilmi açısından önemli bir bilgi olarak *Umdetü'l-kârî*'de ele alınmıştır.

Hz. Aişe'nin vefat tarihi ile ilgili olarak Aynî, *Şerhu Sünen*'de hicrî 57 senesini zikrederken *Umdetü'l-kârî*'de Hz. Aişe'nin hicrî 50'den sonra 55, 56, 57 veya 58 yıllarında ölmüş olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Aynî, Hz. Aişe'nin Ramazan ayında vefat ettiğini ancak Şevval ayında öldüğü kanaatinde olanların da bulunduğunu ifade etmiştir.³⁶⁷ Bu durumda Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'yi kaleme alırken Hz. Aişe'nin vefatı ile ilgili farklı bilgilere de ulaştığı veya *Şerhu Sünen*'de net ifadeler içeren üslubunun *Umdetü'l-kârî*'de şüpheli ve genellemecilikten kaçınan bir hale dönüştüğünü söylemek mümkündür.³⁶⁸

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de Hz. Aişe ile Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunan bazı hanımları da üstünlük açısından mukayese etmektedir. Nitekim “Hz. Aişe, Hz. Hatice'den daha faziletli midir?” sorusunu soran Aynî, bu sorunun iki farklı cevabı olduğunu ancak kendisinin Hz. Hatice'yi tercih ettiğini belirtir.

³⁶³ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 76.

³⁶⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

³⁶⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

³⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

³⁶⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 76; *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

³⁶⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, I, s. 38.

Aynı şekilde Hz. Aişe ile Hz. Fatıma'nın faziletlerini de tartışan Aynî, Hz. Aişe'nin daha faziletli olduğunu ancak bazı âlimlerin dünyada Hz. Fatıma, ahirette ise Hz. Aişe'nin daha faziletli olduğu görüşünden bahseder.³⁶⁹ Aynî'nin, söz konusu mukayeseler ile fazilet bakımından Hz. Aişe'nin ümmetin kadınları arasındaki yerine işaret etmek istediği düşünülebilir. Ne yazık ki bu konuyla ilgili genel kanaatlere ulaşılamadı.

Hz. Aişe ile ilgili bilgilerden sonra Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de sahabeden Aişe isminde 10 hanım olduğunu ve bunların kimlerin kızı olduğunu tek tek zikretmiştir.³⁷⁰ Bu ifadeler hadis rivâyetlerinde karışıklık olmasını engellemek bakımından oldukça önemlidir.

Son olarak Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de “Peygamber'in hanımları müminlerin anneleridir”³⁷¹ (Ahzâb-6) ayetine dikkat çekerek sözü edilen ayetten hareketle “Resûlullah da müminlerin babası mıdır?” sorusuna yanıt arar. “Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir”³⁷² (Ahzâb- 40) ayetini delil getirerek kanaatini net bir şekilde ortaya koyar.³⁷³

Ricâl ilmi *Umdetü'l-kârî*'de incelendiğinde ölüm tarihleri gibi konularda daha olabirli ve belirsiz ifadeler kullanıldığı göze çarpmaktadır. *Şerhu Sünen*'de ise genellemeci bir dil hakimdir. Aynı şekilde *Umdetü'l-kârî*'de râvilerin bilgileri birkaç görüşle ifade edilirken veya râvi ile ilgili olası karışıklıkların önüne geçmeye çalışılırken bu durumlar *Şerhu Sünen*'de görülmemektedir. Sahabe ricâli anlamında *Umdetü'l-kârî*'de son derece detaylı çalışmalar yapılmaktayken, *Şerhu Sünen*'de kısa, net ve daha genellemeci bir çalışma yürütülmüştür.

Hadis ilminde isnâd sistemini ilk ortaya atan İbn Sîrîn (110/728), ilk uygulayan İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742), isnâd hakkında ilk araştırma yapan Şa'bî (ö.103/721) ismindeki tabîinden muhaddisler olmuştur.³⁷⁴ Bu sebeplerle isnâdın yaygınlaşması tabîin döneminde olmuştur, denilebilir. Şarihlerimizden Aynî de benzer şekilde düşünmüş olmalıdır ki hadislerin sıhhatini araştırırken, ilk kaynakları olan tabîin nesline sıkça değinmiştir.

³⁶⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 39.

³⁷⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 38.

³⁷¹ Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 462.

³⁷² Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 467.

³⁷³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, 39.

³⁷⁴ Avcı, Seyit, “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20, ss. 151-172, s. 161, Konya 2005.

Nitekim vitir namazının vakit aralığı hakkında farklı görüşler belirten âlimlerden Tâvûs b. Keysân (106/725) sabah namazından sonra da vitir namazı kılınabildiğini, Ebû Sevr (240/854), el-Evzâî (157/774), Hasan-ı Basrî (ö.110/728) ve el-Leys Güneş doğsa da vitir namazı kılınabildiğini, Saîd b. Cübeyr ise gecenin yarısından sonra vitir namazının kılındığını ifade etmişlerdir. Hasan-ı Basrî'den sabahdan sonra vitir yoktur, sözü nakledildiği bildirilmiştir. Şa'bî'den vitir namazını kılmadan sabah namazını kılan kimsenin vitir namazı olmayacağı nakledilmiştir. Mekhûl de Şa'bî ile aynı görüşü bildirmiştir.³⁷⁵

Umdetü'l-kârî'de geçen vitir namazının vakti rivâyetinin şerhinde beş tane tabîîn muhaddisi zikredilmiştir. Tâvûs b. Keysân (ö.106/724), Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Mekhûl (ö.113/730), Şa'bî (ö.103/722), Saîd b. Cübeyr (ö.95/713-14) tabîîndendir.

Şerhu Sünen'de tabîînin büyüklerinde olan Hasan-ı Basrî; Aynî'nin *Şerhu Sünen*³⁷⁶ ve *Umdetü'l-kârî*'de sıkça görüşlerinden faydalandığı büyük imamlardandır. Nitekim *Umdetü'l-kârî*'de korku kitabında geçen Nisa suresi 101. ayetin tefsirinde tabîînden Tavus, İbn-i Abbâs ve Hasan-ı Basrî'nin görüşlerine de işaret etti.³⁷⁷

Hem *Şerhu Sünen* hem de *Umdetü'l-kârî*'de tabîîn büyüklerinin görüşlerini çokça delil olarak zikreden Aynî, tabîînden râvilerin ricâl ilmi bağlamında bilgilerini de yeri geldikçe ele almıştır. Senedde geçen râvileri ele alırken tabîîn râvilerine de önem vermiştir.

Nitekim, Urve b. Zübeyr b. el-Avvam'ın *Umdetü'l-kârî*'de hicrî 20 senesinde doğduğu, 94'te öldüğü aktarılır. Hicrî 93 ve 99'da öldüğü de bir görüş olarak ifade edilmiştir.³⁷⁸ *Şerhu Sünen*'de ise Urve b. Zübeyr b. Avvam'ın doğum tarihi verilmezken 99'da vefat ettiği belirtilir.³⁷⁹ *Umdetü'l-kârî*'de tabîînden olduğu ve tabîînin yedi fakihinden biri olduğu ifade edilirken fakihlerin isimlerine uzunca değinilmiş ve bu konuyla alakalı bir de şiir örnek getirilmiştir.³⁸⁰ *Şerhu Sünen*'de ise râvi olarak Urve b. Zübeyr hakkında bilgi verilirken râvinin fıkıh ilmi açısından konumu ve tabîîn içindeki yerine değinilmemiştir.³⁸¹

³⁷⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 5.

³⁷⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 409.

³⁷⁷ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 254.

³⁷⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 38.

³⁷⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 76.

³⁸⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 38.

³⁸¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 76.

Ricâl ilmi açısından verilen örnekler değerlendirildiğinde Aynî'nin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'un yazımında ricâl ilminin tetkiki daha az kaynaktan yararlanılmış ve daha özet bilgi niteliğindeyken, *Umdetü'l-kârî*'nin ricâl zikrinde kapsamlı açıklamalar ve râvilerle ilgili görüşlere yoğun biçimde yer verilmiştir.

2.2.3.Tahrîc Yönünden Kıyas

Hadis ıstılahı olarak tahrîc, bir eserde yer alan bir hadisin diğer hadis kitaplarındaki rivâyetlerini toplamaya ve farklı lafızlarını birleştirme işine denir.³⁸² Tahrîc araştırmaları hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasında çokça fayda ve kolaylık sağlamaktadır. Âlî isnâda ulaşmada kolaylık sağlar.³⁸³

Hadislerin rivâyet sayısı arttığı için ve diğer eser sahiplerinin kitaplarına aynı hadisi aldığı anlaşıldığı için hadisin sağlamlığını pekiştirir. Hadisin tahrîc edilen diğer eserlerdeki metinlerinde eksik kalmış ibareler birbirini tamamlayabilir. Diğer rivâyetlerde müphem kalan râvilerin tanınmasına imkân verir. Asıl eserde illetli olan hadisin illetli görünen kısmı diğer rivâyetlerle giderilir.³⁸⁴

Aynî, tartışmalı konuları içeren hadislerde *Kütüb-i Sitte* ile sınırlı kalmayıp hadisin diğer eserlerde geçen tüm varyantlarını okuyucunun önüne sermeye çalışmaktadır. Bu tür tahrîc çalışmasına “namaz kılarken âmin diyenin âmini meleklerin âminine denk düşerse”³⁸⁵ hadisini örnek verilebilir.³⁸⁶

Herhangi bir kitaptaki hadislerin diğer eserlerde geçtiği şekillerinin toplanması sonucu oluşan müstahrec türü eserler Irakî'ye ait şu tanımla anlamlandırılmaktadır. Muhaddisin herhangi bir kitabın hadislerini, o kitabın müellifinin senedleriyle değil, kendine

³⁸² Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 386.

³⁸³ Yanar, *İbni's-Salah'ın Sahih Hadis ile İlgili Görüşlerine Yöneltilen Eleştiriler*, s. 61.

³⁸⁴ Sandıkçı, Kemal, “Müstahrec”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 111-2, İstanbul 2006.

³⁸⁵ Buhârî, “Mevâkîtu's-Salât”, 108; Ebû Dâvûd, “Salât”, 171.

³⁸⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 46; *Şerhu Sünen*, IV, s. 197.

ulaşan başka senedlerle rivâyet etmesidir. Böylece o kitabın şeyhinde veya daha yukarıdaki bir şeyhte birleşir.³⁸⁷ Bu tanım bize tahrîc çalışması yapmanın usulünü anlatmaktadır.

Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve daha pek çok muhaddisin, eserlerini kaleme alırken binlerce hadis içinden bir seçki oluşturdıklarını ve kitaplarına almak isteyip de kitabın fazlasıyla uzamasından korkulması dolayısıyla alamadıkları hadisler bulunduğunu ifade edilir. Tahrîc çalışmalarıyla beraber seçilmiş ve meşhur kitaplara alınmış hadisler yanında diğer hadislerin de kullanım sahası doğmaktadır. Şerh edilen hadislerin tahrîc çalışmaları, hadisin diğer kaynaklarda bulunan sened ve metin farklarını ortaya koyar. Bu şekilde hadisin güvenilirliği artar aynı zamanda hadisin asıl manasına daha kolay ulaşılır.

Âli isnâda ulaşmada, hadisin sağlamlığını göstermede, hadisin ziyadelerinden yararlanma veya hadislerdeki tearuz anında tercihi mümkün kılma gibi nedenlerle Müstahrec türü çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu eserler hadisleri daha açık görmeyi sağladığı ve hüküm istinbatını kolaylaştırdığı için hadis şerhlerinin de odak noktalarından biri olmaktadır. Nitekim Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de ve *Şerhu Sünen*'de nerdeyse her hadisin tahrîc çalışmasını yaptığı halde müstahrec türü eserlerden de faydalanmıştır. Ebû Nuaym'ın (430/1038) eseri Aynî'nin müstahrec türü en çok kullandığı eserlerdendir.³⁸⁸ Ebû Nuaym'ın eserine *Şerhu Sünen*'de de rastlanmıştır.³⁸⁹ İsmâîlî'nin (371/982) *Müstahrec*'ine ise çok nadir rastlanmıştır.³⁹⁰

Şerhu Sünen'de *Sünen* üzerine yapılan müstahrec türü çalışmalar incelendiğinde *Şerhu Sünen*'de müstahrec musanniflerinden Kâsım b. Asbağ'ın (340/951) rivâyetleri ve Abdülmelik b. Muhammed b. Eymen delil getirilmemiştir. *Umdetü'l-kârî*'de ise Aynî, tahrîc alanında çok eserden faydalanmıştır. *Sünen-i Ebî Dâvûd* üzerine yazılmış çeşitli müstahrec çalışmaları olan eserlerden de faydalanmıştır. İbn Mencûye³⁹¹, İbn Eymen³⁹² diye bilinen Muhammed b. Abdülmelik b. Eymen ve Kâsım b. Asbağ³⁹³ bunlardandır.

³⁸⁷ Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebu Bekir, *Tedribu'r-Ravî fî Şerhi Takribu'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe el-Firyâbî, Dâru Tayyibe, Kahire 2010, I, s. 112.

³⁸⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 209; V, s. 19, 88, 153.

³⁸⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 61.

³⁹⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, I, s. 88.

³⁹¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XXII, s. 37.

³⁹² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XII, s. 198.

³⁹³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XX, s. 226.

Aynî; müstahrec türü eserlerden oldukça yoğun şekilde faydalanmıştır. Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfehanî (ö. 430/1038)'nin eseri; “*el-Müsnedü'l-Muharrec ala Müslim*”³⁹⁴ eserleri bunlardandır. Şarih Aynî, Ebû Avane'nin “*Müstahrec*” adlı eserinden de faydalanmıştır.³⁹⁵

“*Râye fî Tahrîci Ehâdisi'l- Hidâye*”³⁹⁶ isimli Zeylaî'ye (762/1360) ait olan eser hakkında hadis şarihlerinin çoğunun ondan rivâyet ettiği ifade edilir. *Şerhu Sünen*'in ve *Umdetü'l-kârî*'nin de ortak kaynaklarından.³⁹⁷ Bu eser, Aynî'nin şerhlerinde *et-Tahrîcu Ehâdisi'l-Hidâye* şeklinde kaynak gösterilmiştir.

Klasik dönem hadis şerhlerinde hadisin çeşitli rivâyetlerinin toplanması, değerlendirilmesi, rivâyetlerdeki farklılıklar ortaya çıkarılarak râvi tasarruflarının tayini yoğun biçimde işlenmiştir.³⁹⁸ Aynî'nin *Umdetü'l-kârî* eserinde ele aldığı her hadisin tahrîcinde özenli ve titiz bir üslup görülmektedir. Her hadisin *Kütüb-i Sitte*'deki senedlerini ve metin farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Umdetü'l-kârî'de Aynî, ifade edilen hadisin tercemeye uygunluğunun, ricâl zikrinin beyanının ve hadisin isnâdının güzelliklerinin zikrinin değerlendirilmesinin ardından rivâyetlerin tahrîcini aktarmaktadır. *Şerhu Sünen*'de ise Aynî, hadisin şerhinin sonunda tahrîc çalışmasını ekler.

Tahrîc ile alakalı verilen bilgiler ışığında hadis yorumlarında tahrîc meselesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Hadisin güvenilirliğini okuyucuya göstermek, hadisten hüküm çıkarmak isteyenlere kolaylık sağlamak tahrîc çalışmasının bir meyvesi olarak hadis yorumcularının önüne çıkmaktadır.

³⁹⁴ Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*, s. 93.

³⁹⁵ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, s. 180.

³⁹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XXI, s. 39.

³⁹⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, I, s. 49.

³⁹⁸ Türcan, *Hadis Şerh Geleneği*, s. 185.

2.2.3.1. “Cuma gününde öyle bir saat vardır ki” Hadisinin Tahrîci

Şerhu Sünen ve *Umdetü'l-kârî*'de ortak hadislerin kaynak analizine bakıldığında Aynî; “Cuma gününde öyle bir saat vardır ki bir kul ona ulaşsa”³⁹⁹ hadisinde olduğu gibi tartışmalı bir rivâyetle karşılaştığında, bulabildiği bütün tarikleri ve farklı lafızları bir araya getirme eğilimindedir. *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de tahrîc beyanının ortak noktalarından biri de budur. *Umdetü'l-kârî*'de bu hadiste Aynî'nin tahrîcde konu ettiği kaynakları şu maddelerle sıralandı.⁴⁰⁰

- Müslim (261/875), bu hadisi Cuma babında Yahya b. Yahya'dan ve Kuteybe'den rivâyet etti.⁴⁰¹

- Nesâî (303/915), Cuma babında Kuteybe'den, gece-gündüz babında Muhammed b. Mesleme'den, o İbn Kasım'dan, o da Mâlik'ten rivâyet etti.⁴⁰²

- Dârekutnî (385/995), Ebû Mûsâ'nın rivâyet yoluyla *el-İlel* eserinde zikretti.⁴⁰³

- Buhârî, İbn Sîrîn'in rivâyet yoluyla geleceği üzere talak babında zikretti.⁴⁰⁴

- Ebû Dâvûd (275/889), Ebû Seleme'nin tarikiyle rivâyet etti. Bize Kanebî haber verdi, Mâlik'ten o da Yezid b. Abdullah b. Hud'dan, o da Muhammed b. İbrahim'den, o Ebû Seleme'den, o da Abdurrahman'dan, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet etti. Peygamberimiz'in üzerine güneş doğan en hayırlı gün cumadır, şeklinde uzunca bir hadis buyurduğunu ifade etti.⁴⁰⁵

- Tirmizî (279/892), bu hadisi rivâyet etti. Onda bulunan bir saatte (vakitte) namaz kılarken bir ihtiyacı için dua eden Müslüman bir kul ona tesadüf ederse her halükârda Allah istediğini ona verir, şeklinde ekledi.⁴⁰⁶

³⁹⁹ Buhârî, “Mevkîtu's-Salât”, 37.

⁴⁰⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 241.

⁴⁰¹ Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Kahire 2010, “Cuma”, 852.

⁴⁰² Nesâî, “Cuma”, 45.

⁴⁰³ Dârekutnî, Ali b. Ömer, *el-İlelû'l-Vâride fî'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye*, thk. Mahfûz Rahman Zeynullah, Dârun Tayyibe, Riyad 1985, XI, s. 228.

⁴⁰⁴ Buhârî, “Talak”, 23.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Cuma”, 206.

⁴⁰⁶ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Tab'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 2010, “Cuma”, 2.

•Nesâî bu hadisi rivâyet etti ki bize Kuteybe b. Said haber verdi, bize Bekir haber verdi (o İbn Murdar'dır). O İbn Hud'dan, o Muhammed b. İbrahim'den, o da Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan, o da Ebû Hüreyre'den o da Peygamber'den uzunca bir hadis nakletti. "...Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, namaz içinde olduğu halde Allah'tan bir şey isteyerek o vakte tesadüf eden kula, Allah onu muhakkak verir."⁴⁰⁷

•Dârekutnî bu hadisi Ata b. Ebî Rebah tarikiyle rivâyet etti. O kabul edilmiş bir rivâyettir. Kim onu görmezden gelirse şüpheye düşer.

•Dârekutnî *İlel* isimli kitabında Ebû Rafî'nin tarikini anlattı.⁴⁰⁸

•Aynı şekilde Dârekutnî, Ebû Hafs tarikiyle de bu hadisi rivâyet etti ve dedi ki Eşbeh İbn Mesud'dan rivâyet etti.⁴⁰⁹

•Dârekutnî aynı şekilde Ebû Bürde ve Mücâhid'in rivâyet tarikini da haber verdi. Ebû Ömer b. Abdilber, Abdurrahman b. Yakup'un rivâyet tarikini haber verdi ve o hadisi sahih buldu.⁴¹⁰

Yukarıda belirtildiği gibi Aynî, hadislerin büyük kısmında yaptığı tahrîci sistematize etmiştir. Öncelikle hadislerin başka senedlerini verip sonra metinlerdeki farklılıklara değinmiş gibi gözükmektedir. Son olarak Dârekutnî'nin bu hadisi sahih kabul ettiğini belirterek tahrîc çalışmasını bitirmiştir.⁴¹¹ Bu hadisin bir benzerinin tahrîc çalışması *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da vermiştir.⁴¹² Buhârî, İbn Mâce, Tirmizî, Nesâî'nin bu hadisi tahrîc ettiklerini kısaca bildirmiştir. Ancak Dârekutnî'den tahrîci olmamıştır.⁴¹³

2.2.3.2.“Küsûf Namazı Sadaka Babı” Hadisinin Tahrîci

Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de yapılan tahrîc çalışmalarında bazı hadislerde sıfatlar kullanmıştır. Hadisin tam veya eksik metinlerini açık olarak belirtmek yerine hadisin

⁴⁰⁷ Nesâî, “Cuma”, 45.

⁴⁰⁸ Dârekutnî, *el-İlel*, VII, s. 212.

⁴⁰⁹ Dârekutnî, *el-İlel*, VII, s. 212.

⁴¹⁰ Dârekutnî, *el-İlel*, VII, s. 212.

⁴¹¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 241.

⁴¹² Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 360.

⁴¹³ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 365.

uzunca ve kısaca geçtiği gibi sıfatlar kullanmıştır. Nitekim *Umdetü'l-kârî*'de küsûf namazının sadaka babında geçen hadisin⁴¹⁴ tahrîcini yapan Aynî, Buhârî'de tekarladığını, Müslim ve Nesâî'de hadisin tamamının geçmekte olduğunu,⁴¹⁵ Ebû Dâvûd'un kitabında muhtasaran geçtiğini ifade etmiştir.⁴¹⁶ Hadisin *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*'da bahsedilen tahrîcinde ise Buhârî, Müslim ve Nesâî kitaplarında “uzunca” geçtiğini anlatılmaktadır.⁴¹⁷

Şerhu Süneni Ebî Dâvûd'da da tahrîc yapılırken bazı hadislerde sıfatlar kullanılmıştır. Nitekim, Müslim ve Nesâî bu hadisin tamamını Kuteybe'den o da Mâlik'den rivâyet etti.⁴¹⁸ Ebû Dâvûd bu hadisi Ka'nebî'den o da Mâlik'den özet olarak rivâyet etti. “Ay ve güneş birinin ölümünden veya yaşamasından dolayı tutulmaz. Şayet siz onu görürseniz Allah'a dua ediniz, tekbir getiriniz, sadaka veriniz.”⁴¹⁹

Aynî, *Şerhu Sünen*'de bu hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin tahrîc ettiğini belirtirken o eserlerde hangi senedlerle ve metin farklarında hangi eksik ve fazlalıkla tahrîc ettiğine değinmemiştir. Bu durumda Aynî'nin tahrîcin amacı *Şerhu Sünen*'de hadisin âlî isnâdını keşfetmek değildir, denilebilir.

Aynî'nin tahrîc çalışmaları incelendiğinde *Umdetü'l-kârî*'de tahrîc çalışmaları sened farklılıklarını ve metinlerdeki farklı kelimeleri anlamaya yakından görmeye yöneliktir. Aynı zamanda *Umdetü'l-kârî*'deki bir tahrîc çalışmasını inceleyen kişi, hadisin hangi kitapta, o kitabın hangi bölümünde ve hangi babında olduğunu anlayabilmektedir. Ancak aynı durum *Şerhu Sünen* için geçerli değildir. Çünkü sadece tahrîc edilen hadisin bulunduğu kitapları yazıp geçmiştir. Aynı zamanda *Şerhu Sünen*'de sened ve metin farkları çoğunlukla verilmemiştir.

2.3.Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması

Hadislerin Kur'an ve sünnete uygunluğu, bu çerçevede bir bütün olabilmeleri İslamî ilimlerde tenakuz bulunmadığını gösterir. Bu uyum dinde bozulma olmadığının bir kanıtıdır.

⁴¹⁴ Buhârî, “Küsuf”, 2.

⁴¹⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 46.

⁴¹⁶ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 70.

⁴¹⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 34-5.

⁴¹⁸ Müslim, “Küsuf”, 68; Nesâî, “Küsuf”, 3.

⁴¹⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 46; Ebû Dâvûd, “Salât”, 264.

Kur'an tebliği ve sünnet tebyininin birbirini tamamlaması, Bedruddîn el-Aynî'nin incelediği konular arasında yer almaktadır. Basitçe *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de tahrîci yapılan hadisler arası uyumsuzluğun giderilmeye çalışılması, bazı hadislere yeri geldikçe ayetlerden delil getirilmesi bu minvalde yorumlanabilir.

Hadislerde metin muhteva analizi hadislerin Kur'an'a arzı ile başlatılmaktadır.⁴²⁰ Çünkü akıl; Resûlullah'a inen vahiy ile Resûlullah'ın konuştuğu söz ve davranışı arasında bir uyum bekler. Sonra araştırılan hadis diğer hadislere arz edilir. Hz. Muhammed'in söylediği sözler arasında tenakuz kabul edilmez. Bu sebeple arz edilen hadis diğer hadisler arasında çelişki içinde olmamalıdır.

Aynî, *Şerhu Sünen* ve *Umdetü'l-kârî*'de hadis şerhlerinde muhtevayı dil, tarih, kelam, fıkıh ilimleriyle zenginleştirmiştir. Bu çalışmada bu konulara değinilmedi. Muhteva analizi, ayet-sünnet bütünlüğü çerçevesinde rivâyetlere ayetlerden ve hadislerden delil getirme ve muhtelifü'l-hadîs ilimleri açısından incelendi.

2.3.1. Hadise Ayetten ve Hadisten Delil Getirme

Kur'an-ı Kerim'den sonra İslamın ikinci kaynağı olan sünnet, Kur'an'ın açıklanması ve hayata geçirilmesidir.⁴²¹ Sünnet, Kur'anı Kerim'in kapalı ifadelerini açıklar⁴²². Sünnet Kuran'daki genel ifadelere istisna kurallar eklemek açısından kullanılıp yorumlanabilir.⁴²³ Kuran'daki mutlak ifadeleri sınırlandırır. Kuranda geçen müşkil ifadeleri çözüme ulaştırır. Yine sünnet Kuranı Kerim'de anlatılan bir konuyu ona uygun olarak teyid eder. Sünnetin Kur'an'ın anlaşılmasındaki bu konumu hadislerde ayetten delil getirmenin gereğini pekiştirmiştir.

Arap dilinde yazılan ilk eserlerden biri olan Kur'anı Kerim, sarf – nahiv ve belagat ilimlerinin kurallarının belirlenmesinde delil gösterilmiştir. Aynî de çalışmaları *Şerhu Sünen*

⁴²⁰ Pak, Süleyman, "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/1, ss. 353-381, s. 379, Sivas 2012.

⁴²¹ Kardavî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nidâ Yay., İstanbul 2013, s. 57.

⁴²² Pak, "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri", s. 360.

⁴²³ Pak, "Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri", s. 367.

ve *Umdetü'l-kârî*'de Kur'anı Kerim ayetlerini Arapça dil bilgisi kurallarını açıklarken delil olarak kullanmıştır.

Şerhu Sünen'de Aynî, namaz kitabının ilk hadisi olan, gece ve gündüzde beş vakit namazın farz olduğu bildirilen hadisinde⁴²⁴ Aynî, rivâyetin şerhinde iki ayeti delil olarak kullanmıştır. Bunlardan biri, “bir gece ki her hikmetli emir onda ayırd edilir, tarafımızdan bir emirle” (Duhân 4-5) ayetidir.⁴²⁵ Diğeri, “biz hiçbir memleketi bilinen bir zamanı olmaksızın helak etmedik” (Hicr 4) ayetidir.⁴²⁶ Bu ayetleri hadis metnindeki nahiv açıklamalarına delil olarak sunmuştur.⁴²⁷

Umdetü'l-kârî'de de Aynî namaz babının açıklamasında dilde çoğunlukla “صلاة” kelimesinin dua anlamına kullanıldığını ifade eder.⁴²⁸ Aynı şekilde Aynî, evlerin damlarında, minberde ve tahta üzerinde namaz kılma babının şerhinde Tâhâ suresi 17. Ayetinde “min hilâfın”de “min” harf-i cerinin kullanımını delil getirerek minber kelimesinde “min”in üzerine manası verdiğini delil getirmiştir.⁴²⁹ Bu şekilde “min neber” olan kelime birleşmiştir.⁴³⁰ Sözlükte “nebera” kelimesi bir şeyi yükseltmek manasına gelir.⁴³¹

2.3.1.1.Hadislere Ayetleri Delil Getirme

Aynî, eserlerinde ayetleri sadece dil yönünden açıklamalar yaparken kullanmamış bayram namazının kılınmasının vücutuna delil getirirken de *Umdetü'l-kârî*'de Bakara 185'inci ayetinde geçen “sizi doğru yola ulaştırmasından dolayı Allah'ı yüceltmeniz içindir” ifadesi⁴³² Ramazan ayında Allah'a yaklaşıp ayın bitimindeki bayram namazına işaret edildiği savunulur. Ayrıca Aynî, Kevser suresi ikinci ayetinde “namaz kıl ve ardından kurban kes!”

⁴²⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 1.

⁴²⁵ Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 548.

⁴²⁶ Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 280.

⁴²⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 229.

⁴²⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 39.

⁴²⁹ Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 340.

⁴³⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, IV, s. 101.

⁴³¹ Sarı, Mevlût, *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, İpek Yay., İstanbul 2011, s. 747.

⁴³² Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, s. 34.

ifadesi hadislerle sabit olarak Kurban Bayramı'nda kılınan bayram namazına delalet ettiğini belirtmiştir.⁴³³ *Şerhu Sünen*'de ise bayram namazları için bu ayet delil getirilmemiştir.

Aynî, *Şerhu Sünen*'de Kevser Sûresi ikinci ayetinde “*Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes*” ifadesini namazın ve haccın yalnızca Allah için yapılması gerektiğine delil getirmiştir.⁴³⁴ Aynî, bu ayeti Resûlullah'ın duası; benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbi olan Allah'ın olduğu hadisinin şerhinde belirtmiştir.⁴³⁵

Nitekim, uyuma veya unutma olmadan kasten namazı terk eden kişinin durumu ile ilgili şerhi bu eleştiri ve tartışma konularına örnek verilebilir.⁴³⁶ Ancak *Umdetü'l-kârî*'de unutarak namazını kılamayan kişi için kim Allah'ı unutursa Allah'ın da onu unutacağını belirten ayetlere işaret etmiştir.⁴³⁷ *Şerhu Sünen*'de Tâ-Hâ suresi ondördüncü ayetinde ifade edilen Allah'ı hatırlamak için namaz kılınması gerektiği ayetini delil getirmiş ve unutarak namazı terk etmeyi eleştirmiştir. Mezhep görüşleri ve diğer hadis kaynaklarındaki hadisleri zikretmekle yetinmiştir.⁴³⁸

2.3.1.2. Hadiste İfade Edilen Bir Kavramı Ayetle Açıklama

Kur'an ayetleri, hadislerin açıklanmasında delil getirilirken hadisteki bir kelimeyi dil açısından, fıkıh açısından veya bir kavramı açıklamak için kullanılır. Bir hadis başka bir hadis açıklanırken arap dili konusunda delil getirilmez. Genelde İslam ilmi ile ilgili açıklayıcı durumlarda hadise hadisten delil getirme yapılır. Aynî de eserlerinde fıkıh ilmi açısından bir meseleyi tartışırken bir hadisi diğer hadislerle delillendirmiştir.

Aynî şekilde bir ayetle bir hadisi desteklediği olmuştur. Şeytan, kişi gece uyuduğunda boynuna üç düğüm atar hadisinde⁴³⁹ sihrin düğüm ile yapıldığını kanıtlamak için Felak suresi

⁴³³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, s. 273.

⁴³⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 359.

⁴³⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 357.

⁴³⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 335; *Umdetü'l-kârî*, V, s. 92.

⁴³⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 93.

⁴³⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, II, s. 319.

⁴³⁹ Buhârî, “Teheccüd”, 12.

dördüncü ayetinde geçen “dügümlere üfleyen kadınların şerrinden” ifadesini delil getirmiştir. Sihrin özünde düğüm atmakla yapıldığını açıklamıştır.

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de geçen şeytanın üç düğüm atma hadisinde gerçekten düğüm attığına delil olarak İbn Mace ve Muhammed b. Nasır'ın, Salih tarikiyle Ebû Hureyre'den⁴⁴⁰ merfu olarak rivâyet ettiği şu hadisi şerifi getirmiştir: “Sizden birinin başının ensesinde üzerinde üç düğüm olan bir ip vardır.” Ahmed b. Hanbel'in Hasan tarikinden başka bir lafızla Ebû Hureyre'den, birisi uyuduğunda başına iple düğüm atıldığı belirtilir.⁴⁴¹ İbn Huzeyme'nin (311/924) ve İbn Hibbân'ın (354/965) Câbir'den merfu olarak rivâyet ettiği, erkek kadın bütün insanların uyuduğunda üzerinde düğümlenmiş bir ip bulunduğu ifade edilen bir hadis nakledilir.⁴⁴²

Aynî, düğümün gerçek manada atıldığına dair bu delilleri getirmesine rağmen bu hadisin manasının mecaz olarak anlaşılabilirliği manaları da zikretmiştir. Bundan maksat kalbin sağırlaştırılmasıdır, gibi mecaz manalara yer vermektedir. Bu hadislerin delil getirilmeleri, bir hadiste geçen bir olayın manasının gerçek mi yoksa mecaz mı olduğunu anlamak için sunulmuştur.⁴⁴³

2.3.1.4. Hadise Hadisten Delil Getirme

Hadise hadisten delil getirmede Aynî, fıkıh açısından namazda oturuşun sünnet oluşunu delillendirmeye çalışmıştır. Aynî, *Umdetü'l-kârî* eserinde Abdullah b. Ömer'in namazda dizlerini toplayamadığı için sol ayağını büktüğü ve sol uyluğu üzerine oturduğu anlatılan hadiste⁴⁴⁴ namazdaki olması gereken doğru oturuşu Nesâî'den başka bir hadisten delil getirerek Amr b. Haris'den o da Yahya b. Said yoluyla rivâyetinde şöyle izah eder.⁴⁴⁵

Nesâî'den delil getirilen hadise göre Abdullah b. Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilen hadiste sağ ayağı dikip sol ayağın üzerine oturmak namazın sünnetindendir.

⁴⁴⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 193.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XII, s. 258.

⁴⁴² İbn Hibbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, VI, s. 296.

⁴⁴³ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 193.

⁴⁴⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 102.

⁴⁴⁵ Nesâî, “Tatbîk”, 19.

Muvattâ'dan da aynı hadis için bir hadis delil getirmiştir. Yahya b. Said'den rivâyet olunduğuna göre, Kasım b. Muhammed teşehhüdde onlara oturuşu gösterdi. Sağ ayağını dikti, sol ayağını büktü ve sol uyluğu üzerine oturdu. Ayağı üzerine oturmadı. Namazda oturuşu gösteren şarih iki farklı eserden hadisleri delil getirmiş. Hadislere fıkhi açıdan oturuşun sünnet olan şekline işaret etmiştir.⁴⁴⁶

Namazda oturuşun sünnet oluşunu izah eden bu hadis *Şerhu Sünen*'de tahrîc edilmiş Tahrîc sonucu ortaya çıkan eserler kısaca ifade edilmiştir. Ancak hadis metinleri ele alınmamıştır.⁴⁴⁷

Şerhu Sünen'de hadise hadisten delil getirme anlamında güneş tutulması namazının iki rekat kılındığını ve her rekatında iki rükû yapıldığını anlatan Hz. Aişe'nin rivâyetinde yapılan açıklamada bu hadisi destekleyerek *Sahîh-i Buhârî*'de zikredilen başka bir hadisi delil getirir.⁴⁴⁸

Buna göre *Sahîh-i Buhârî*'nin Ebû Bekre'den rivâyet edilen hadisinde, Resûlullah döneminde Güneş tutulduğu bunun üzerine Güneş ve Ay'ın, Allah'ın ayetlerinden iki ayet olduğunu belirttiği anlatılır. Güneş ve Ay'ın, birinin ölümü veya hayatı dolayısıyla tutulmadıklarını fakat o ikisiyle Allah'ın kullarını korkuttuğunu buyurur. Bu durumda namaz kılıp sadaka vermek gerektiğini ifade eder.⁴⁴⁹ Bu hadiste güneş tutulması namazının iki rekât kılınması gerektiğine işaret etmiştir.⁴⁵⁰ Bu iki hadisi birbirine delil getirmiştir.⁴⁵¹

2.3.2.İhtilaflı Hadislerin Yorumu

Sahih hadisler arasında çelişki ve uyumsuzluk gibi görünen tearuz; hadislerin ihtilafları olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵² Hadislerdeki bu ihtilafları çözmek amacıyla rivâyetler Kur'an-ı Kerim'e veya birbirlerine arz edilir. İşte bu manada sahih olduğu halde birbirine zıt

⁴⁴⁶ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1991, I, s. 191.

⁴⁴⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 233.

⁴⁴⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 26.

⁴⁴⁹ Buhârî, "Küsup", 2.

⁴⁵⁰ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 69.

⁴⁵¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 29.

⁴⁵² Çakan, İ. Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmi)*, İFAV, İstanbul 2020, s. 93.

gibi görünen hadislerin⁴⁵³ arasında uyum sağlamak amacıyla ihtilafı giderme yolları belirlenmiştir.⁴⁵⁴

Hadislerdeki ihtilafı giderme yolları; cem ve te'vil, tercih, nesih ve tevakkuf olarak kısımlara ayrılmaktadır. Hadisler arasındaki ihtilafları ve bu ihtilafları çözüme ulaştırma yollarını inceleyen hadis alanının alt ilim dalına muhtelifü'l-hadîs denmiştir.⁴⁵⁵

Hadiste ihtilaf; sıhhat açısından birbirine denk olan rivâyetler arasında olmaktadır.⁴⁵⁶ Sünnetin güvenilirliğini ve fonksiyonunu ihtiva eden hadislerdeki ihtilafların çözümlenmesinde en önemli prensip, hadisler arasında bir tercihe gitmeden önce tearuz eden hadislerin tamamını amel edilebilir hale getirmektir.⁴⁵⁷ Bu anlamda çalışmada, hadisleri beraber değerlendiren cem ve te'lif ilk olarak incelenmiştir.

2.3.2.1.Cem ve Te'lif

Cem, muhtelifü'l-hadîs ilminde, aralarında çelişki varmış gibi görünen hadislerin te'vil yoluyla birleştirilmesine denir.⁴⁵⁸ Te'lif de yine ihtilâfu'l-hadis ilmindeki cem manasına yakın anlamdadır. Te'lif, aralarında çelişki varmış gibi görünen hadisleri birbiri ile uzlaştırmaktır.⁴⁵⁹ Cem ve te'lif, iki hadisin arasında bulunan akla gelebilecek ihtilaf durumlarını çözmeyi hedeflemektedir. Bunu yaparken her iki hadisten de faydalanmayı sağlama; cem ve te'lifin metodudur.

Aralarında tearuz var gibi görünen hadisler içinde tercih yapmamak, onun yerine hadisleri tevil ve tefsir etmek hadis ilminde bir ıstılahı meydana getirmiştir. Cem ve telif kavramları bu açıdan değerlendirilebilir. Bu sebeple muhaddisler nesih ve tercihten önce cem ve te'lif yolunu benimsemişler ve bu metoda büyük önem vermişlerdir.⁴⁶⁰

⁴⁵³ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 147.

⁴⁵⁴ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 179.

⁴⁵⁵ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 265.

⁴⁵⁶ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 36.

⁴⁵⁷ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 78.

⁴⁵⁸ Uğur, Mücteba, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 44.

⁴⁵⁹ Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2019, s. 343.

⁴⁶⁰ Yılmaz, Fethullah, *Fethu'l-Bârî'de İhtilaflı Hadislerin Değerlendirilmesi*, İstanbul 2013, s. 26.

Cem ve telifin faydası, her hadisi uygulama imkânına kavuşturmadır. Ancak yapılan tevilleri destekleyen şer'î delillerin bulunması temel şarttır.⁴⁶¹ Sadece kendi görüşüyle yapılan te'lif doğru değildir. Bu sebeple muhtelifü'l-hadîs edebiyatında cem ve telif, özellikle fıkıh usulü ilimlerinde ustalaşmış âlimlerce yapılmıştır.⁴⁶²

Cem ve te'lif ilminde; hadislerin birbirlerine arz yolları tahsis, takyid, beyan açılarından gruplandırılmıştır.⁴⁶³ Çalışmada bu konulara değinildi.

2.3.2.1.1.Tahsis

Cem ve Te'lif'in bir yolu olan Tahsis, umumi manalı bir hadisin hükmünün kapsamı içinde bulunan unsurlardan bir kısmını kapsamından çıkarma manasına gelmektedir.⁴⁶⁴ *Şerhu Sünen*'de iki hadis arasında tahsis ile cem ve te'vil, vakit namazını kılan kişinin sonra cemaat ile beraber yeniden kılması hadisinin⁴⁶⁵ şerhi ile örneklendirilebilir.⁴⁶⁶

İşaret edilen hadiste namaz yeniden cemaatle kılınca nafîle olarak sayılmıştır. Ancak bu durumda sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar nafîle olmadığı hadisine muhalif bir durum oluşmuştur.⁴⁶⁷ Bu iki hadis arasında uzlaşmaya yol arayan Aynî, âlimlerin iki hadisin birbirini tahsis ettiği görüşünü bildirmiştir. Bununla birlikte iki hadis arasında sened bakımından bir tercihe gitmiştir.⁴⁶⁸

Umdetü'l-kârî'de Aynî, ihtilaflı hadislerin birbirleriyle uzlaştırılmasına çalışmıştır. Cemaatle namaz kılmanın vücûbu babında⁴⁶⁹ Resûlullah'ın cemaatle namaz kılmayanların evlerini yakmak içinden gelmesi rivâyeti ile karşılaşmaktadır.⁴⁷⁰ Aynî, bu hadisi şerh ederken rivâyetteki ifadenin diğer hadisler eşliğinde münafıklar için anlaşılması gerektiğini

⁴⁶¹ Çakan, İ. Lütfî, "Cem ve Te'lif", *TDV İslâm Ankiklopedisi (DİA)*, VII, ss. 287, s. 287, İstanbul 1993.

⁴⁶² Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 184.

⁴⁶³ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 184.

⁴⁶⁴ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 326.

⁴⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 56.

⁴⁶⁶ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 66.

⁴⁶⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 69.

⁴⁶⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 69.

⁴⁶⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, s. 159.

⁴⁷⁰ Buhârî, "Ezan", 28.

savunmaktadır. Hadisin öznesi olan Müslümanları tahsis etmiş ve Müslümanların içinde bulunan münafıklar olarak bildirmiştir.⁴⁷¹

Yine *Umdetü'l-kârî*'de iki rivâyetin farklı vürud zamanlarına işaret edilerek aralarındaki tearuzun giderilmesi çalışılmıştır. Namazda verilen selamı almamanın gerektiği hadisi ile bana selam verenin selamını alırım hadisi⁴⁷² buna örnek gösterilebilir.⁴⁷³

Aynî, Müslümanların Habeşistan'a hicretinden önce Hz. Peygamber'in namazda iken kendisine verilen selama işaretle karşılık verdiğini rivâyetlerle bildirmiştir.⁴⁷⁴ Nitekim araştırılan hadiste Habeşistan'dan dönen kişinin namazda iken Resûlullah'a selam vermesi konu alınmıştır. Namazda iken selam almanın ise namazda başka bir işle uğraşmak olacağı bildirilmiştir. Vürud tarihleri açısından rivâyetler arası ihtilaf değerlendirilmiş ve tahsis edilmiştir.⁴⁷⁵

2.3.2.1.2.Takyid

Şuyûundan bazı manaların çıkarılması yoluyla mutlakın mukayyed tarafından açıklanmasına takyid denmiştir.⁴⁷⁶ *Umdetü'l-kârî*'de takyide şu örnek verilebilir: Öğle namazının vakti belirlendiğine göre vakit girer girmez namaz eda edilmelidir. Buna rağmen yolculukta Resûlullah'ın öğlen namazını serine ertelediği hadisi bulunmaktadır.⁴⁷⁷

Aynî, öğle namazının ertelenmesinin Hz. Peygamber'in davranışı olarak bildirilen hadisi, yolculukta olma ve sıcak havaya maruz kalma sebebine bağlamıştır.⁴⁷⁸ Aynî, bu hadisi incelerken, Hz. Peygamber'in meşakketten uzaklaşma ve kolaylaştırma düsturuna yönelik hareket ettiğini bildirmektedir.⁴⁷⁹

⁴⁷¹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 164.

⁴⁷² Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 269.

⁴⁷³ Buhârî, "Ebvâbu'l-Amel fî's-Salat", 15.

⁴⁷⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 297.

⁴⁷⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 267.

⁴⁷⁶ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 190.

⁴⁷⁷ Buhârî, "Mevâkîtu's-Salât", 9.

⁴⁷⁸ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 25.

⁴⁷⁹ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, V, s. 25.

Şerhu Sünen'de takyidi araştırdığımızda, namaz kılan adamın namazını eşek, siyah köpek ve kadının bozduğu hadisi ⁴⁸⁰şerhi ile karşılaştık. ⁴⁸¹ Aynî, bu hadisi sahabelerden gelen sözlerle takyid etmiştir. Bu konuda *Şerhu Sünen*'de sahabeden ve tabiînden gelen çok rivâyet olsa da biz sadece Hz. Ali'den gelen rivâyeti ele alacağız.

Hiz. Ali (önünden geçen) hiçbir şeyin namazı bozmayacağını bildirmiştir. Aynî, Hiz. Ali'nin sözüne ek olarak kişinin namazını önünden bir şeyin geçmesinin bozmayacağını bildirmiştir. Namazı bozan şeyin secde yerine bulaşabilecek necaset olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde bu görüşün Hanefî mezhebinin görüşü olduğuna “ashâbımız” diyerek işaret etmiştir. ⁴⁸²

2.3.2.1.3.Haml

Haml, müteâriz hadislerin farklı vürud şartlarının ortaya koyularak bağdaştırılması olarak açıklanmıştır. ⁴⁸³ İhtilafu'l-hadis ıstılahı olarak cem ve te'lifin içinde yer almaktadır. *Umdetu'l-kârî* şerhinde Aynî, seferîlik müddeti ile ilgili rivâyetlerin gün sayıları birbiri ile çelişki içerdiği için bu hadisleri haml yolu ile cem etmiştir. ⁴⁸⁴ Namazın kısaltılmasında seferîlik müddeti araştırıldığında bu konu hakkında çok çeşitli sahih rivâyetler bulunmaktadır. 19 gün, 17 gün, 15 gün, 10 gün gibi çelişkili seferîlik müddeti ile ilgili rivâyetleri birbiri ile uzlaştırmıştır. ⁴⁸⁵

Aynî, öncelikle hadislerin vürud zamanını belirlemiştir. Bu rivâyetlerden Enes'in hadisinin veda haccı hakkında varid olduğunu bildirmiştir. İbn Abbâs ile İmran b. Husayn hadisinde Mekke'de kaldığı günlerden murad ise Mekke'nin fethidir. Bu rivâyette 19 günü bildiren Mekke'ye giriş ve çıkış günlerini de saymıştır. 17 günü rivâyet eden râvi Mekke'ye giriş çıkış günlerini saymamıştır. 18 günü rivâyet eden birini saymamıştır. Bu 19 gün içinde Hiz. Peygamber şehir dışına çıkmıştır. Aynî, namazda seferîlik süresi ile ilgili çelişkili gibi

⁴⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 110.

⁴⁸¹ Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 268.

⁴⁸² Aynî, *Şerhu Sünen*, III, s. 268.

⁴⁸³ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 194.

⁴⁸⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 114.

⁴⁸⁵ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 115.

görünen rivâyetleri bu şekilde beyan etmiştir. Sonunda da namaz kısaltma süresini 15 gün olarak savunmuştur.⁴⁸⁶

Namazın kısaltılmasının kaç günden sonra bittiği ile ilgili çelişkili hadisleri *Şerhu Sünen*'de araştırdığımızda,⁴⁸⁷ Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'deki şekilde hadisleri şerh ettiği aradaki çelişkiyi aynı şekilde uzlaştırdığı görülmektedir.⁴⁸⁸

2.3.2.2.Tercih

Hadis ilminde tercih, manaları bakımından birbirine zıt iki hadisten birini belirli sebeplerle alıp diğerini bırakmaya denir.⁴⁸⁹ Hadislerin ıstılahı olarak tercihin uygulanmasının birçok sebebi vardır. Süyûtî, hadislerde tercihin sebeplerini yedi grupta toplamıştır.⁴⁹⁰ Bu çalışmada tercih sebebi temelde iki gruba ayrılmış, sened ve metin olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2.2.1.İsnâd ile İlgili Tercih

Hadislerin sıhhati arasında farklılıkların bulunması daha sahih olan hadisin tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple hadis ilmi için birinci önceliği olan ihtilâfu'l-hadis metodu, bir hadisin sened ile ilgili zayıflığından dolayı diğer hadisin seçilmesine sebep olan tercih sayılmaktadır.⁴⁹¹

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de geçen; cuma günü namaz kılariken Allah'tan bir şey dileyen kulun duasını Allah'ın mutlaka kabul ettiği bildirilen hadisin⁴⁹² şerhinde bu rivâyeti aşağıdaki hadisle kıyaslamış ve bu hadisi daha sahih bulmuştur. Bu rivâyeti, Ebû Musa'nın,

⁴⁸⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VII, s. 115.

⁴⁸⁷ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 100.

⁴⁸⁸ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 103-4.

⁴⁸⁹ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 403.

⁴⁹⁰ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 405.

⁴⁹¹ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 224.

⁴⁹² Buhârî, "Cuma", 35.

üzerine güneş doğan en hayırlı günün Cuma olduğu hadisine⁴⁹³ sıhhat yönünden tercih etmiştir.⁴⁹⁴

Aynî, *Umdetü'l-kârî*'de Cuma günü dua edenin duasının kabul olduğu bir saat bulunduğu hadisi ile *Sahîh-i Buhârî*'de bulunmayan ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*'un rivâyeti olan hadisi kıyaslamıştır. Bu rivâyet, üzerine güneş doğan en hayırlı günün Cuma olduğu bildirilen hadistir.⁴⁹⁵ Bu rivâyetin sıhhatinin daha az olmasına neden olan iki durum açıklamıştır. Birincisi, Muhrime b. Bükeyr ile babası Bükeyr b. Abdullah b. Eşec arasında sema yoluyla bir rivâyet bağlantısının olmamasıdır. Ahmed b. Hanbel, Muhrime ile alakalı onun sika olduğunu ifade etmiştir. Ancak babasını dinlemedi, demiştir. Abbâs ed-Devrî de İbn Mâîn'nin Muhrime'nin hadisi zayıftır, sözünü nakleder. İkincisi ise bu hadisin Muhrime rivâyetinden başka rivâyeti bulunmamaktadır.⁴⁹⁶

Tabakât eserleri incelendiğinde Muhrime b. Bükeyr râvisi hakkında hem sika hem de zayıf ifadeleri görülmektedir.⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Muhrime b. Bükeyr için onun sika olduğunu fakat babasından hadis almadığını bildirmiştir.⁴⁹⁸

Sünen-i Ebû Dâvûd'da bu iki hadis bulunmaktadır. *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*'da Cuma günü duanın kabul edilmesi hadisinin sıhhati bildirilmiştir. Ancak üzerine güneş doğan en hayırlı günün Cuma olduğu hadisi ile bu rivâyet arasında alaka kurulmamıştır.⁴⁹⁹ Üzerine güneş doğan en hayırlı günün Cuma olduğu ifade edilen başka bir hadiste ise bu rivâyetin şaz olduğu bildirilmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹³ Ebû Dâvûd, "Salât", 206.

⁴⁹⁴ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 241.

⁴⁹⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 206.

⁴⁹⁶ Aynî, *Umdetu'l-kârî*, VI, s. 243.

⁴⁹⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, V, 464; Yahya b. Maîn, *Târîhu Ibn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, Mekketü'l-Mükerreme, 1979, III, s. 82.

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II, s. 489.

⁴⁹⁹ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 367.

⁵⁰⁰ Aynî, *Şerhu Sünen*, IV, s. 361.

2.3.2.2.2. Metin ile İlgili Tercih

Tercih, en sahih veya esbet olanı seçmek olarak anlaşılmıştır.⁵⁰¹ Hadislerin sıhhat yönünden en sahih olanı seçilemiyorsa vürud zamanı yönünden, lafız ve hüküm bildirme yönlerinden rivâyet tercihe tabi tutulmaktadır. Hadisin metin açısından tercihi bölümünde bu açılar yer almaktadır. Çalışmada hüküm bildirme yönünden bir örnek ele alınmıştır.

Şerhu Sünen ve *Umdetü'l-kârî*'de öğle ve ikindi, akşam ile yatsı namazlarının cem edilmesi hadisleri ile bu konudaki sahabe ve tabiîn kavilleri arasında bir tenakuz bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁰² Aynî, bu tenakuzu fıkıh usûlünde kolaylaştırmak metodu ile ele almıştır. İki vakit namazının birleştirilip bir vakitte kılınması âlimlerin arasında ihtilaflara yol açmıştır. İhtilafın kaynağı namazları cem etmenin hükmüdür. Çünkü konuyla alakalı sahâbe kavillerinde öğlen namazının son vaktine kadar ertelenip ikindi namazının ilk vaktinde kılınmasına cevaz verilse de⁵⁰³ iki farklı vakit namazının yolculukta bile olsa bir vakit içinde birleştirilmesi kerih görülmüştür.⁵⁰⁴

Birbiri ile tenakuz halinde gibi görünen sahâbe kavli ve Hz. Peygamberin bu konudaki hadisini ele alan Aynî, bu konudaki ihtilaflı yorumları kısaca zikretmiş ve Hanefî mezhebinin görüşünü fazla açıklama yapmadan kabul etmiştir. Namazın cem edilmesi meselesi hakkındaki *Umdetü'l-kârî*'de ve *Şerhu Sünen*'de, bu konunun İslam dininin kolaylaştırıcı özelliğine bağlamıştır.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, s. 224.

⁵⁰² Aynî, *Şerhu Sünen*, V, 67; *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 148.

⁵⁰³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 149.

⁵⁰⁴ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, 68.

⁵⁰⁵ Aynî, *Şerhu Sünen*, V, s. 68; *Umdetü'l-kârî*, VII, s. 149.

SONUÇ

Hadislerin anlaşılması ve yorumlanması noktasında şerhler büyük bir önem arz etmektedir. Temel hadis kaynakları olan *Kütüb-i sitte* eserlerinden *Sahîh-i Buhârî* ve *Sünen-i Ebî Dâvûd* üzerine yazılmış olan *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd* ve *Umdetü'l-kârî* isimli Aynî'nin iki önemli şerh çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Aynî'nin bu iki şerhinin muhteva açısından mukayesesi yapılmıştır. Muhteva ifadesinin içinde zikredilen temel konular; eserlerin nüsha farklılıkları, kaynak incelemesi ve diğer âlimlere Aynî'nin eserlerinde yer vermesi, isnad, ricâl, tahrîc çalışmaları ayrıca ihtilaflı hadislerin cem ve te'lîfi olarak ifade edilebilir. Kısaca isnad, ricâl, tahrîc gibi konularda *Şerhu Sünen*'in *Umdetü'l-kârî*'ye nazaran dar kapsamlı olduğu anlaşılmıştır.

Tezde bab başlıklarının *Umdetü'l-kârî* ile *Şerhu Sünen* arasında kıyaslanması da ele alınan diğer bir konudur. Bu bağlamda Aynî'nin, *Sahîh-i Buhârî*'nin karakteristik başlıkları olması sebebiyle tercemelerini yoğun şekilde şerh ettiği ortaya çıkmıştır. Ancak *Sünen-i Ebû Dâvûd* bu özellikte olmadığından dolayı, *Umdetü'l-kârî*'deki gibi bab başlıkları değerlendirmelerine *Şerhu Sünen*'de rastlanmamıştır.

Araştırmada *Umdetü'l-kârî* ile *Şerhu Sünen*'in incelenmesiyle ortaya çıkan sonucun üç ana kısımda toplandığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, hem *Umdetü'l-kârî* hem de *Şerhu Sünen* incelendiğinde Aynî'nin bu iki eserin ana kaynaklarına yönelik uzmanlığıdır. Özellikle onun, bu şerhlerdeki nüsha farklılıklarına ve bab başlıklarında musannifin maksadına ilişkin işaretleri bu durumu ortaya koymaktadır.

Şerhu Sünen'de *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un nüsha farklarına işaret edildiği halde hangi nüshada nasıl bir farklılık olduğu beyan edilmemiştir. Bununla birlikte *Umdetü'l-kârî*'de *Sahîh-i Buhârî* üzerine farklı nüsha isimleri zikredilmiş ve nerdeyse bütün nüshalara değinilmiştir.

Aynı zamanda *Umdetü'l-kârî* eserinde bab başlıkları ifade edilirken hadisin tercemeye uygunluğu ve babın diğer bablarla arasındaki uyum nerdeyse her bab için incelenmiş ve Buhârî'nin maksadına ulaşılmaya çalışılmıştır. *Şerhu Sünen*'de ise bu duruma rastlanmamaktadır. Bu farklılık Aynî'nin şerh ettiği ana kaynak üzerine uzmanlığının *Şerhu Sünen*'den sonra *Umdetü'l-kârî*'de arttığını göstermektedir.

Bir başka husus, *Şerhu Sünen*'den *Umdetü'l-kârî*'ye kaynakları delil göstermedeki artıştır. Kaynak kullanımı hadis alanında incelenecek olursa *Umdetü'l-kârî*'de hadisin sıhhatini veya zayıflığını bulma adına farklı pekçok eser ve yazar kaynak gösterilmiştir. *Umdetü'l-kârî* ile *Şerhu Sünen*'de benzer örneklerde hadislerin sıhhatine dair temel sonuçlar değişmemiş olsa da *Şerhu Sünen*'de kaynakların azlığı göze çarpmaktadır.

Birçok esere yoğun bir şekilde atıfta bulunulduğundan ve çeşitli tartışmalı meseleler incelendiğinden dolayı, hadisler hakkında alanında uzman olmayan kişileri tatmin edecek şekilde yazılmış gözükmektedir. Ayrıca *Şerhu Sünen* incelendiğinde bazı tartışmalı konularda Aynî'nin görüşlerinin *Umdetü'l-kârî*'de de aynı veya benzer olduğu görülmüştür. Fakat *Şerhu Sünen*'de her tartışmalı meseleyi eserine almaması dolayısıyla kaynaklardan delil getirmesi yüzeysel ve sınırlı kalmış, bu şekildedeki hadislerin şerhini özet geçmiştir.

Umdetü'l-kârî ve *Şerhu Sünen*'de elde edilen üçüncü sonuç ise bir benzerlik olarak Aynî'nin vahiy ve sünneti birbirini tamamlayan bir bütün olarak, arka planda düşünmesidir. Aynî iki eserinde de ayetleri hadislere delil getirmiştir. Bu iki eseri boyunca hadisler arası tenakuz bulunamayacağı düşüncesi ile hadisler arasında zıtlık gibi gözüken meseleleri de gidermeye çalışmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' fî'l-Îlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, thk. Vasiyyü'llâh b. Muhammed Abbâs, Mumbai 1988.
- _____, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1999.
- Akgül, Yusuf, “Garibu'l-Hadis Eserlerinde Geçen Garib Kelimeler Hakkında Bir İnceleme, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, ss. 97-119, Yozgat 2012.
- Akyüz, Vecdi, “Hârisî, Mes'ûd b. Ahmed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 204, İstanbul 1997.
- Altuntaş, Halil, Şahin, Mzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, DİB Yay., Ankara 2011.
- Avcı, Seyit, “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20, ss. 151-172, Konya 2005.
- Aydın, Arafat; Albayrak, Ali, “*Sahîh-i Buhârî* Nüshalarına dair Yeni Bulgular”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, XXXV, ss. 1-39, İstanbul 2016.
- Aydın, Arafat, “*Sahîh-i Buhârî* Nüshalarına Dair Yeni Bulgular II”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, ss. 7-50, İstanbul 2016.
- Aydın, Nevzat, “İbnu'l-Kayserânî Makdîsî'nin “Tezkiretü'l-Mevzu'ât” Adlı Eserindeki Ricâl Tenkidi Metodu”, *Ekev Akademi*, 66, ss. 519-550, Erzurum 2016.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yay, İstanbul 2019.
- Aynî, Bedruddîn Mahmud b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî fî Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, XXV, Beyrut trs.
- _____, *Nuhabu'l-efkâr fî Tenkihi Mebani'l-ahbar fî Şerhi Meani'l-asar*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2011.
- _____, *Şerhu Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Ebû'l-Münzir Halid İbrâhim el-Mısrî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1999.
- _____, *el-Alem'l-heyyib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid İbrahim el-Mısrî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2000.

- _____, *Meğâni'l Ahbâr fî şerhi Esâmi Ricâli Meani'l-Asar*, I-III, thk. Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- Başaran, Selman, “Cüzekânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIX, ss. 99, İstanbul, 1993.
- Bayar, Hasan, *Buhârî'nin Bab Başlıklarına Yöneltilen Eleştiriler (Umdetu'l-kârî Bağlamında)*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2017.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfûz er-Rahmân, el-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine 2009.
- Bilen, Mehmet, “Hadis Şârihi olarak İbn Hacer el-Askalânî”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, ss. 50-66, II, Diyarbakır 2009.
- Brown, Jonathan A.C.; Çev. Kesgin, Salih, “Erken Dönem Hadis Münekkitlerinin Metin Tenkidi Yaptığını Nasıl Biliyoruz ve Bulmak Niçin Bu Kadar Zor?”, *Usul İslam Araştırmaları*, ss. 265-310, sayı 25, İstanbul 2016.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, es-Sultâniyye, Beyrut 1976
- Çakan, İ. Lütfi, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmi)*, İFAV, İstanbul 2020.
- _____, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, 2012 İstanbul.
- _____, “el-Câmiu's-Sahîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIIX, ss. 129-132, İstanbul 1993.
- Çiftçi, M. Emin, “Sahabenin Hadis Rivâyeti ve Sahih Hadis Algısı”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, ss. 42-53, Karabük 2019.
- _____, “Cem ve Te'lif”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VII, ss. 287, İstanbul 1993.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, *el-İlelü'l-Vâride fî'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye*, thk. Mahfûz Rahman Zeynullah, Dârun Tayyibe, Riyad 1985.
- Fayda, Mustafa, “Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 159, İstanbul 1988.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as, *Risaletü'l-İmam Ebî Dâvûd ilâ Ehli Mekke*, (thk. Abdulfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, Beyrut 1997.
- _____, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût, nşr. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009.

- Efendioğlu, Mehmet, “Şerh (Hadis)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 559-560, İstanbul 2010.
- _____, “Saîd b. Mansûr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 562, İstanbul 2008.
- Emiroğlu, Nagihan, “Memlüklerde Hadis ve Ulema”, *İstanbul Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, ss. 365-387, 2020.
- _____, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. Asırlar)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 2019.
- Eren, Mehmet, “Hadis İlminde Rical Bilgisi ve İlk Kaynakları I”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, II, ss. 133-162, Ankara 2000.
- Evgin, Abdulkadir, “Meşhur Sünenlerin İlk Hadisleri ve İlk Olma Gerekçeleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 69- 96, sayı 9, Adana 2009.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid, *Hülâsâtü’l-Muhtasar ve Nukavetü’l-Mu’tasar*, Raşîd Muhammed ‘Ali, Dâru’l-Minhâc, Beyrut 2007.
- _____, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, Dâru’l-Marife, Beyrut 2009.
- Hatiboğlu, İbrahim, “Ricâlü’l-Hadis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 83, İstanbul 2008.
- İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef fi’l-Ehâdis ve’l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad 1988.
- İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’z-Zeheb fi Ahbâri Men Zeheb*, I-XI, thk Muhammet el-Arnaut, Daru İbn Kesir, Beyrut 1986.
- İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec, *el-‘İlelü’l-Mütenâhiye fi’l-Ehâdisi’l-Vâhiye*, thk. İrşâdü’l-Hakki’l-Eserî, nşr. İdâretü’l-‘Ulûmu’l-Eserî, 1981.
- İbn Hibbân, *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, Şuayb Arnavut, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1988.
- İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Kâdî İyâz, *İkmâlu’l-Muallim bi Fevâidi Müslim*, thk. Yahya İsmail, Dâru’l-Vefâ, Mısır 1998.
- Kahraman, Hüseyin, “Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü”, *Usûl Dergisi*, 2007/1, ss. 7-34.
- Kandemir, M. Yaşar, “Zeynuddin-İrakî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIX, ss. 118-121, İstanbul 1999.
- _____, “es-Sünen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIXXXX, ss. 145-147, İstanbul 2010.

- _____, “es-Sünen”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXXXXX, ss. 147-8, İstanbul 2010.
- _____, “el-Câmiu’s-Sahîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIIIX, ss. 114-123, İstanbul 1993.
- _____, “el-Câmiu’s-Sahîh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IIIIX, ss. 124-129, İstanbul 1993.
- _____, “Moğultay b. Kılıç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, ss. 229-231, İstanbul 2005.
- _____, “Münzirî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 35-37 İstanbul, 2006.
- _____, “İbnu’l-İrâkî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, ss. 90-92 İstanbul, 2000.
- Karacabey, Salih, “Hattabî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 489-491, İstanbul, 1997
- _____, *Hattabî’nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 1990.
- Karagözoğlu, Mustafa Macit, *Hadis Şerh Literatürü I*, İFAV Yay., İstanbul 2020.
- Kardavî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Nida Yay., İstanbul 2013.
- Kettânî, Muhammed b. Ca’fer, *er-Risâletu’l-Mustatrafe (Hadis Literaturü)*, (çev. Yusuf Özbek), İz Yay., İstanbul 1994.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr, *Bahru’l-Fevâid el-Müsemma bi Me’ânî’l-Ahbâr*, thk. Muhammed Hasan, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Kızıl, Fatma, “Yûnînî, Ali b. Muhammed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXIII, ss. 596, İstanbul 2013.
- Koçkuzu, Ali Osman, “AYNÎ, Bedreddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 271-272, İstanbul 1991.
- Köten, Akif, “Kadı İyaz, Hayatı, Eserleri ve eş-Şifâ’sının Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, 7, ss. 269-278, Bursa 1998.
- Küçük, Raşit, “İsnâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, ss. 154, İstanbul 2001.
- Ma’tûk, Salih Yusuf, *Bedruddin el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi’l-hadis*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2005.
- Mahmutoğlu, Mahmut, *Sahîh-i Buhârî’nin Bab Başlıkları Konusunda Yazılan Eserler ve Sahîh’in Bab Başlıklarındaki Muallak Hadislerin İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane

- Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gümüşhane 2019.
- Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Kahire 2010.
- Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* Naim, Ahmet, *Sahîh-i*, DİB Yay., Ankara 1983.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Nevevî, Yahya b. Şeref, *el-Îcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd*, Daru'l-Eseriyye, Ürdün 2007.
- Özel, Ahmet, “İbü'l-Mülakkın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, 150-152, İstanbul 2000.
- _____, “Remlî, Ahmed b. Hüseyin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXXXV, 561-562, İstanbul 2007,
- Önler, Sami, “Sünen Edebiyatı ve Mekhûl ed-Dımeşkî'nin Süneni”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV, s. 240, ss. 227-247, Sakarya 2013.
- Özkan, Halit, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*, Klasik Yayınları, İstanbul 2014.
- Özmen, Ramazan, “el-Buhârî'nin Haber-i Vâhid Savunusunda Kullandığı Âyetler Üzerine Bir İnceleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9 (2009), ss. 217-251 Samsun 2009.
- Pak, Süleyman, “Sünnetin Kur'an'ı Beyan Yönleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, 353-381, Sivas 2012.
- Robson, James, “Sünen-i Ebû Dâvûd Nüshalarının Rivâyeti”, çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/ I-IV, ss. 173- 182, Ankara 1956.
- Sami, Üsmetullah, “Aynî'nin Mecazı Yorumlama Yöntemi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, 2017/1, ss. 225-247, Kilis 2017.
- Sandıkçı, Kemal, “Müstahreç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 111-112, İstanbul 2006,
- Sarı, Mevlût, *Arapça-Türkçe Talebe Lugatı*, İpek Yay., İstanbul 2011.
- Sehâvî, Şemseddîn Muhammed, *ed-Davû'l-Lâmi li ehli'l-karni't-tâsi'*, thk. Abdullatif Hasen Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Sevgili, Hamit, “İmâm Buhârî'nin Nasslar Arası Teâruzu Giderme Yöntemi”, *Usul İslam Araştırmaları*, sayı 31. ss. 99-116, İstanbul 2019.
- Sakallı, Talat, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*, Nobel Yay., Ankara 2013.

- _____, “İbn Hacer- Aynî Çatışmasının Buhârî Şerhlerindeki Tezahürü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 348, ss 347-361, sayı 3, Kayseri 1989.
- Subhi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, İstanbul 2016.
- Sancaklı, Saffet, “İbn Battâl (ö. 449/1057) Ve Buhârî Şerhi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 (2007), ss. 61-94, Samsun 2007.
- Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebu Bekir, *Tedribu ’r-Ravî fî Şerhi Takribu ’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe el-Firyâbî, Dâru Tayyibe, Kahire 2010.
- Süheyli, Abdurrahman b. Abdullah, *er-Ravdu ’l-Ünüf fî Şerhi Sîreti ’n-Nebeviyye, İhyâi ’t-Türâsi ’l-Arabî*, Beyrut 2015.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedrü ’t-Tâli*, Daru’l-Küttâbi’l-İslamî, Kahire 2010.
- Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Tab’atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 2010.
- Toksarı, Ali, “Sahîhu’l-Buhârî’nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri”, *Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî (811-869) Uluslararası Sempozyum*, ed. Ahmet Hulusi Köker, Erciyes Üniversitesi Yay., ss. 109-131 Kayseri 1996.
- Topaloğlu, Nuri, “İbn Hilâl el-Makdisî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XX, ss.67, İstanbul 1999,
- Türcan, Zişan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, ss. 101-133, Çorum 2009.
- _____, *Hadis Şerh Geleneği*, TDV Yay., Ankara 2020.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara 2018.
- Uzunpostalcı, Mustafa, “Bulkinî, Ömer b. Reslan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI, ss. 410-411, İstanbul 1992.
- Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf, Mekketü’l-Mükerreme, 1979.
- _____, *Ma’rifetü ’r-Ricâl Rivâyetü İbn Mahrez*, thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr, Dimeşk 1985.
- Yanar, Nagihan, *İbnü’s-Salah’ın Sahih Hadis ile İlgili Görüşlerine Yöneltilen Tenkitler: Irâkî ve İbn Hacer Özelinde*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- Yardım, Ali, *Hadis I-II*, Damla Yay., İstanbul 2017.

- Yücedağ, Rıdvan Talha, “Hadis Şerhleri Literatürüne Mütevazı Bir Katkı: Tek Hadis Şerhlerine Bir Giriş Denemesi”, *Talim Dergisi*, 3/1, ss. 49-70, İstanbul 2019.
- Yılmaz, Fethullah, *Fethu’l-Bârî’de İhtilaflı Hadislerin Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- Yılmaz, Muhammet, Emiroğlu, Nagihan, “Memlüklerde İlmî Hayat ve Kadının İlmî Hayattaki Yeri”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies*, 15/1, s. 97-111, Ankara 2020.
- Yiğit, İsmail, “Memlükler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IXX, ss. 90-97, İstanbul 2004.
- _____, *Memlûkler*, Kayıhan Yay., İstanbul 2015,

EKLER

TERCEME KONULARI	SÜNEN-I EBÛ DÂVÛD TERCEMELERİ	SAHİH-I BUHÂRÎ TERCEMELERİ
NAMAZDA HÜKÛM BİLDİRME	Farz olan namaz babı	İsrâ Gecesinde Namazların Nasıl Farz Kılındığı
Farz kavramı	Farz Kıldığı Yerde Nafîle Kılmak Babı	Namaz İkaame Edildiği Zaman, Artık Farz Olan Namazdan Başka Namaz Kılınmaz
özelinde tercemeler	Cuma Namazı Kimlere Farzdır?	Cumua'nın Farz Olması, Yüce Allah'ın Şu Kavli Sebebiyledir, Babı
	Hayvan Üzerinde Özü Olmadan Farz Namaz Kılmak	Kavli İle Farz Olan Cumuaya Ne Kadar Mesafeden Gidilecek ve Bu Âyetle Cumua Namazı Kimlere Vacib Olacaktır?
Vacip kavramı özelinde		Hazarda, Seferde. Açıktan Okunanda. Gizli Okunanda Olsun, Namazların Hepsinde İmam ve Me'mûm İçin Kur'an Okumanın Vücubu Babı
SÜNNET NAMAZ KAVRAMI ÖZELİNDE	sabah Namazının İki Rekat Sünneti	Kendisi Namaz Kılmak Arzu Etmediği Halde Sırf İnsanlara Peygamber'in Namazını ve Sünnetini Öğretmek Maksadiyle Halka Namaz Kıldıran Kimse Babı
	Sabah Namazının Sünnetini Kısa (Sürelerle) Kılmak	Teşehhüdde Oturma Sünneti Babı
	Sabah Namazının Sünnetinden Sonra Biraz Yatmak	İslam Ahalisi İçin Bayramların Sünneti (Yani Bayramların Yapılacak İşler) Babı
	Sabah Namazının Sünnetini Kılmadan İmama Yetişen Kişi (Ne Yapar?	Sabah Namazının İki Rek'at Ratibe Sünnetini Kılmayı Devam Ettirmek Babı
	Sabah Namazının Sünnetini Geçiren Kimse Onu Ne Zaman Kaza Eder?	Sabah Namazının İki Rek'at Sünnetinin Ardından Yatmayarak Konuşan Kimse Babı

	. Öğlenin Farzından Önce Ve Sonra Kılınan Dört Rekat(lık Sünnet)	Sabah Namazının İki Rek'at Sünneti Ardından Konuşmak Babı
	İkinci Namazından Önce (Kılınan Sünnet) Namaz	Sabah Namazının İki Rek'at Sünnetini Muhafaza Etmek ve Bu İki Rek'ata Tatavvu' Adını Veren Kimse Babı
Mekruh-kerih	İmamın Aşikâre Okuduğu Namazlarda Fatiha Okumayı Mekruh Sayanlar(ın Delilleri)	Yatsı Namazından Önce Uyumanın Mekruh Görülmesi Babı
	Mescidde Yitik İlânının Keraheti	Yatsı Namazından Sonra Uyumayıp Lakırdı Etmenin Mekruh Görülmesi Babı
	Mescide Tükürmenin Keraheti	Bayramda ve Harem Arazisi İçinde Silah Taşımanın Mekruh Kılınması Babı
	İmam Olmakta Münazaanın Keraheti	İbadette Şiddet ve Katılık Yapmanın (Yani Fazla Meşakkat Yüklemenin) Mekruh Kılınması Babı
	İmamın Arkasına Durması Müstehab Olan Kimseler Ve Bundan Kaçınmanın Keraheti	Gece Namaza Kalkmayı Âdet Edinen Bir Kimsenin Gece Namazını Terketmesinin Mekruh Kılınması Babı
	Kadın Safları Ve Birinci Saftan Geri Durmanın Keraheti	Namazda Ve Namaz Hâricinde Soyunup Çıplak Olmanın Keraheti Babı
	Vesveseli Namaz Kılmanın Ve Namaz Esnasında Bazı Şeyleri Düşünmenin Keraheti	Kabirler Bulunan Yerlerde Namaz Kılmanın Keraheti Babı
	Namazda El Üzerine Dayanmanın Keraheti	
	İmamın namaz kıldırıldığı yerde nafile kılması	Kadının arka tarafında nafile namaz kılmak

NAFILE NAMAZ	Hiz. Peygamberin, eksik kılınan her namaz nafile namaz ile tamamlanır, hadisi	Bayram namazından önce ve sonra nafile namaz kılınıp kılınamayacağı babı
	Farz kıldığı yerde nafile kılmak	Binekler üzerinde ve bineğin gittiği herhangi bir yöne yönelerek nafile namaz kılmak babı
	Nafile namazları evde kılmak	Binek üzerinde (nafile namazda secde ve rüku için) ima edilmesi babı
	Yolculukta nafile namaz	Eşek üzerinde nafile kılınması
	Binek üzerinde nafile ve vitir kılmak	Seferde(yolculukta) farz olan namazların ardında yada öncesinde nafile namaz kılmayan kimse babı
	Günlük nafileler	Peygamber (S)'in Vacib Kılmaksızın Gece Namazına ve Nafile Namazlara Teşvik Etmesi Babı
	İkindi namazından sonra nafile namaz	Nafile Namazda İkişer Rek'at İkişer Rek'at Kılınacağı Hususunda Gelen Hadisler Babı
	Akşam namazından önce nafile kılmak	Nafile namazların cemaatle kılınması
	Gündüz kılınan nafile namaz	Evde nafile namaz kılmak
	Yatsıdan sonra nafile namaz	
	Nafileyi evde kılmanın fazileti	

	Sünen Ebû Dâvûd Tercemeler	<i>Sahîh-i Buhârî</i> Tercemeler
NAMAZ VAKITLERİ	Namaz vakitleri	Namaz Vakitleri ve Faziletleri Babı
	Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Namaz Kıldığı Vakit ve Namazı Kılış Şekli	Vakit Geçip Gittikten Sonra İnsanlara Cemaatla Namaz Kıldırın Kimse Babı
	Namaz vakitlerini muhafaza	
	Namaz Vakitlerine Dikkat Göstermek Müezzine Düşen Bir Vecîbedir	
	Vakit Girmeden Ezan Okumak	
Öğlen namazı	Öğle Namazının Vakti	öğleyi serinliğe bırakmak(vakit), öğle namazını seferde de serinliğe bırakmak
	Öğle Namazındaki Kıraatla İlgili Hadisler	Öğle Namazının Başlangıç Vakti, , Güneşin Tam Ortadan Batıya Meylettği Sıradır
	Öğle-İkindi Namazlarında Kıraatin Mikdarı	Öğle Namazını İkindiye Kadar Geri Bırakmak Babı
	Öğlenin Farzından Önce Ve Sonra Kılınan Dört Rekat(lık Sünnet)	Öğle Namazını İlk Vaktinde Kılmaya Davranmanın Fazileti
		Öğle Namazında Kıraat Babı
		Öğle ve İkindi Namazlarında Kıraati Gizli Okuyan Kimse Babı
		Yolcu, Güneşin Ortadan Meyl Etmesinden Önce Yola Çıktığı Zaman Öğle Namazını İkindiye Kadar Geriye Bırakır
		Güneş Meyl Ettikten Sonra Yola Çıktığı Zaman Öğle Namazını Kılar, Sonra Bineğine Biner

İkindi namazı	İkindi Namazının Vakti Babı	İkindi Namazının Vakti Babı
	Öğle-İkindi Namazlarında Kıraatin Mikdarı	İkindi Namazını Kaçıran Kimsenin Günahı Babı
	İkindi Namazından Önce (Kılınan Sünnet) Namaz	İkindi Namazını Terkeden Kimsenin Günahı Babı
	İkindi Namazından Sonra (Nafile) Namaz Kılmak	İkindi Namazının Fazileti Babı
	Güneş Batmadığı Müddetçe (İkindi Namazından Sonra) İki Rekat Namaz Kılmayı Caiz Görenler(in Delilini Teşkil Eden Hadisler)	Güneşin Batmasından Önce İkindi Namazından Bir Rek'atı Yetiştiren Kimse Babı
		İkindiden Sonra ve Bir de Sabah Namazından Sonra Müstesna: Namaz Kılmayı Kerih Görmeyenler Babı
		İkindi Namazından Sonra Kılınagelen Faideler ve Benzeri Namazlar (Cenaze ve Ratibeler Gibi) Babı
Akşam namazı		İkindi Namazında Kıraat Babı
	Akşam namazının vakti	Akşam Namazının Vakti Babı
	Akşam ezanı esnasında okunacak dua	Akşam Namazına İşa Denilmesini Kerih Gören Kimse babı
	Akşam namazında kıraatin mikdarı	Akşam namazında kıraat babı
	Akşam Namazında) Kısa Okunacağını Söyleyenlerin Delilleri	Akşam namazında kıraatı açıktan okumak babı
	Akşam namazından önce nafile namaz kılmak	Yolcu sefer esnasında akşam namazını üç rekat olarak kılar babı
	Akşam namazının iki rekatlık sünneti nerede kılınır?	

Yatsı namazı	Yatsı namazının vakti	İnsanlar toplandıkları veya toplanmakta geciktikleri zaman yatsı namazının vakti
	Yatsı namazından sonra namaz babı	Yatsı namazının fazileti babı
		Yatsı namazından önce uyumanın mekruh görülmesi
		Uyku basmasına yenilen kimsenin Yatsı namazından evvel uyuması
		Yatsı namazının vakti gece yarısına kadardır babı
		Yatsı namazından sonra uyumayıp lakırdı etmenin mekruh görülmesi
		Yatsı Namazından Sonra İlim ve Diğer Hayırlı İşler Hususunda Uyanık Kalıp Sohbet Etmek Babı
		Yatsı namazını cemaat içinde kılmanın fazileti
		Yatsı namazında kıraati açıktan okumak babı
		Yatsı namazında içinde tilavet secdesi bulunan sureyi okumak
		Yatsı namazında kıraat babı
	Sabah namazının vakti	Sabah namazının fazileti babı
	Sabah namazında kıraat	Sabah namazının vakti babı
	Cuma günü sabah namazında okunacak sureler	(Güneş Doğmadan Evvel) Sabah Namazından Bir Rek'at Yetiştiren Kimse Babı
	Sabah namazının iki rekat sünneti	Sabah Namazından Sonra Güneş Yükselinceye Kadar Namaz(ın Hükmü Nedir?) Babı
	Sabah namazının sünnetini kısa surelerle okumak	İkindiden Sonra ve Bir de Sabah Namazından Sonra Müstesna:

		Namaz Kılmayı Kerih Görmeyenler Babı
	Sabah namazının sünnetinden sonra biraz yatmak babı	Sabah Namazını Cemaat İçinde Kılmanın Fazileti Babı
	Sabah namazının sünnetini kılmadan imama yetişen kişi onu ne zaman kaza eder?	Sabah Namazında Kıraat Babı
		Sabah Namazı Kıraatinin Açıktan Okunması Babı
	Sabah namazından sonra (güneş doğmadan) secde ayeti okuyan kimse secde eder mi?	Kadınların Sabah Namazı Cemaatinden Sonra Çıkıp Gitmekte Sür'at Etmeleri ve Namazdan Sonra Mescidde Kalışlarının Az Olması Babı
		Cuma günü sabah namazında okunacak sure babı
		Düşmana Baskın Esnasında ve Harbde "Allahu Ekber" Demek, Sabah Namazını Karanlıkta Kılmak; Baskın ve Harb Önünde Namaz Kılıp Tekbir Getirmek Babı
		Sahur Yemeği Yiyip De Sabah Namazını Kılıncaya Kadar Uyumayan Kimse Babı
		Sabah Namazının İki Rek'at Ratibe Sünnetini Kılmayı Devam Ettirmek Babı
		Sabah Namazının İki Rek'at Ratibesinin Ardından Sağ Yanı Üzerine Yatış Babı
		Sabah Namazının İki Rek'at Sünnetinin Ardından Yatmayarak Konuşan Kimse Babı

		Sabah Namazının İki Rek'at Sünnetini Muhafaza Etmek ve Bu İki Rek'ata Tatavvu' Adını Veren Kimse Babı
		Sabah Namazının İki Rek'at Sünnetinde Ne Mıkdar Okunacak Babı

